ZVON

5 • 2017

NAJSTAREJŠA SLOVENSKA REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBO

UVODNIK • Janko Prunk: **Sto let oktobrske revolucije**
SMER LITERATURA • Slavica Štirn • Katja Kožuh • Aleš Jelenko • Andrej Arko
Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE • **Strgarjevi zborniki**
POGOVOR • **Andrej Capuder**
PORTRET • **Ivan Malavašič** • **Berta Golob**
IN MEMORIAM • **Janko Čar** • **Veselka Šorli Puc**
IZ SLOVENSKE LJUDSKE DEDIŠČINE • **Zvon v slovenski ljudski dediščini**
ESEJ • Blaž Otrin • Ignacij Voje • Ifigenija Simonović • Jože Hlebš
PREDBRANJE • **Ko odnosi postanejo družina** • **Vse se uglasi in izpolni**

UVODNI ESEJ
3 Dr. Janko Prunk: **Sto let od oktobrske revolucije**

SMER LITERATURA
6 Slavica Štirn: **Pesmi**
9 Katja Kožuh: **Pesmi**
12 Aleš Jelenko: **Pesmi**
15 Andrej Arko: **Sled**

Z MOHORJEVE KNJIŽNE POLICE
18 Matija Remše: **Strgarjevi zborniki**

POGOVOR
24 Dr. Andrej Capuder: **»Dnevi odhajajo, jaz ostajam, trajam ...«**

PORTRET
35 Jože Faganel: **Ivan Malavašič**
36 Jože Faganel: **Berta Golob**

IN MEMORIAM
37 Cvetka Rezar: **In memoriam dr. Janku Čaru**
39 Dr. Edvard Kovač: **In memoriam mag. Veselki Šorli Puc**

IZ SLOVENSKE LJUDSKE DEDIŠČINE
41 Dušica Kunaver: **Zvon v slovenski ljudski dediščini**

ESEJ
43 Mag. Blaž Otrin: **Šuštarjeva vizija Cerkve na Slovenskem po demokratičnih spremembah**
52 Dr. Ignacij Voje: **Zgled iz preteklosti: uspešna zunanja in notranja politika miniaturne Dubrovniške republike**
58 Ifigenija Simonović: **Lastovičje gnezdo**
61 Dr. Jože Hlebš: **Darwin in svetovnonazorski darvinizem**

PREDBRANJE
66 Saša Poljak Lukek: **Ko odnosi postanejo družina**
70 Elisabeth Lukas: **Vse se uglasi in izpolni**

KNJIŽNE OCENE
74 Lev Detela / Jože Strutz: **Sanjska dežela**
76 Zora A. Jurič / Drago Jančar: **In Ljubezen tudi**
78 Dr. Edvard Kovač / Étienne Gilson: **Heloiza in Abelard**

JUBILEJ
80 Dr. Edo Škulj: **Saša Frelih – sedemdesetletnik**

KULTURNI ODMEVI
82 Mateja Rihter: **Slovenska gimnazija – včeraj, danes in jutri**
84 Sergij Pahor: **Draga 2017**
86 Franc Letonja: **Slovenska župnija sv. Vladimirja v Montrealu**

ZVON | Najstarejša slovenska revija za literaturo, kulturo in družbo

2017, številka 5, letnik XX

UREDNICA
dr. Tanja Ozvatič

IZVRŠNA UREDNICA
Cvetka Rezar

UREDNIŠKI ODBOR
Andrej Arko
mag. Hanzi Filipič
Mateja Gomboc
dr. Edvard Kovač
dr. Aleš Maver
dr. Matija Ogrin
Matija Remše
Marko Tavčar

OBLIKOVANJE
Pavla Bonča

LEKTORIRANJE
Cvetka Rezar

IZDALA IN ZALOŽILA
Društvo Mohorjeva družba in Celjska Mohorjeva družba d. o. o.

ZA ZALOŽBO
predsednik Jože Planinšek CM in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

UREDNIŠTVO
Nazorjeva ul. 1, 1000 Ljubljana
T 01 244 36 70
urednistvo@celjska-mohorjeva.si

MARKETING
Simon Ozvatič
simon@celjska-mohorjeva.si

NAROČNIŠKA SLUŽBA
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
T 03 426 48 00

TISK
Dravski tisk d. o. o.

NAKLADA
600 izvodov

CENA
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Izid te revije je sofinancirala Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

NA NASLOVNICI
Veselka Šorli Puc, *V vrtincu življenja* (2000), klasična tempera na platnu

Tadeja Petrovčič Jerina,
urednica pri Celjski Mohorjevi

Edino pristen svet Lepote

Kakšno bero prinaša jesenska številka *Zvona*? Vsestransko bogato branje, klene, četudi ne samo blagozveneče besede; besede hvaležnosti in treznega premisleka o preteklosti – za prihodnost; besede pristnosti in lepote. Tako poetični utrinki kot znanstveni eseji se dotikajo temeljnih bivanjskih vprašanj, na osebni ali širši družbeni ravni.

Zvon, to monotonsko glasbilo, kot o njem spregovori narodopiska Dušica Kunaver, namreč vztrajno bije v slovensko (dis)harmonijo. Dunajski literat Lev Detela omeni, da Slovenci menda ne zmoremo napisati kriminalke, ki bi bila le kriminalka. Smo pač zapleteni, prepleteni, v razklanosti usodno povezani. Kateri rod bo zmogel objeti in poljubiti to našo »gobavost«, ki nam bo sicer vedno znova prihajala naproti? Kateri rod se bo naučil meče prekovati v lemeže? Morda tisti, ki se bo odzval vabilu Zore A. Jurič k branju novega Jančarjevega romana, v katerem se junakinja sprašuje, kako smo povzročili, da je zlo prišlo na svet. Ali tisti, ki si bo v miru in počasi prebral tokratni pogovor o takih in drugačnih nadreal/izmih, med katerimi v življenju s priostrenim duhom in peresom krmari jubilant Andrej Capuder. Umetnost pravega poimenovanja stvari je tudi srž eseja vsestranskega misleca Jožeta Hlebša o svetovnonazorskem darvinizmu. Zagotovo bo to tisti rod, ki bo razvil čut za etične pojave. Tudi za lepoto. Za lepoto ljubezenske tragike, o kateri ob knjigi *Heloiza in Abelard*, literarni umetnini vsaj štirih izjemnih avtorjev (Gilson, Capuder, Škamperle, Švajncer), spregovori Edvard Kovač. Pokloni se tudi spominu prezgodaj umrle »gospe v irisih«, neutrudne zasledovalke Lepote, večplastne umetnice Veselke Šorli Puc. To bo tisti rod, ki se bo znal učiti iz zgodovine. Zgodovinar Ignacij Voje nas po zglede za prihodnost popelje v srednjeveški Dubrovnik. Umetnost (uredniške) diplomacije v pogledu na zgodovino Mohorjeve omenja tudi Matija Remše. Blaž Otrin pa predstavi vizije nadškofa Šuštarja v prelomnih letih slovenskega osamosvajanja in poveže dogodke, ki ponujajo nov vpogled v njegovo veličino (in bolečino). Gotovo bo to rod, ki se bo izmojstril v umetnosti dialoga in si bo izbral oblast, ki bo znala povezati vse Slovence, kot eno ključnih odlik poudari Tomaž Štefe v svoji novi knjigi o Slovencih zunaj meja matice. To bo rod, ki bo razvijal besedišče svojega jezika, rod, ki bo razvijal samozavest. Četudi na gimnaziji onstran meje. Rod, ki se bo znal s hvaležnostjo spominjati velikih rojakov, ki so v prizadevnosti in veselju obilno razvili svoje darove (med njimi še jubilanti Malavašič, Golobova, Frelih in pokojni Čar) – v splošen prid. Rod, dovzeten za poezijo, ki seže čez vso zmedo in negotovost. Rod, ki bo odkril novo umetnost pritrkavanja, da se bo ob ubranem zvenu prazničnih zvonov vedro nasmehnil v pozdrav Novemu jutru. Bo to naš rod? ■

Dr. Janko Prunk

Sto let od oktobrske revolucije

Oktobrska revolucija je bila posledica katastrofe in vsesplošne krize, ki jo je v vseh evropskih državah povzročila prva svetovna vojna. Najbolj pa se je gospodarska, socialna in politična kriza čutila v največji, tedaj v vseh pogledih, razen v kulturi, slabo razviti Rusiji. Rusijo sta dve leti in pol vojskovanja kljub njeni velikosti in velikemu številu prebivalstva, zaradi slabo delujoče države, zelo prizadeli, ker je doživljala težke udarce na fronti.

To je februarja 1917 pripeljalo do takšne družbenopolitične krize in revolucije, ki je odnesla carja in carski absolutistični režim. Na oblast so prišle meščanske stranke, ki so imele ozko socialno bazo, še največ v izobraženskem sloju, »inteligenciji«, kot so ga imenovali v Rusiji. Ta sloj je imel precej drugačne politične in socialne nazore od evropskega izobraženstva. Njegova prva značilnost je bilo sovraštvo do ruske državne ureditve, ki so jo hoteli na vsak način zrušiti, ne da bi si jasno predstavljali, kakšen red bodo ustvarili potem. Ruska inteligencija je bila izobraženstvo, ki je hotelo priti na oblast, ampak ni imelo ne predstave ne izkušenj, kako bo vladalo.

Ko se je februarja to meščanstvo v zavezništvu z malomeščansko – kmečko stranko in z reformističnimi socialisti menjševiki povzpelo na oblast, je delalo napako za napako. Na prigovarjanje Antante je ostalo v vojni s Centralnimi silami in doživljalo poraz za porazom. Ni izpeljalo ključne, najbolj potrebne agrarne reforme, ki so jo hotele kmečke množice, in tako si je oddaljilo široko socialno bazo. Ni izpeljalo volitev v ustavodajno skupščino. Razbilo pa je star, kolikor toliko delujoč birokratski aparat, ne da bi na njegovo mesto postavilo novega. Rusija pod Začasno demokratično vlado je tonila v anarhijo.

To pa je slabilo normalno preskrbo z življenjskimi potrebami, zlasti z življem v mestih, zaradi česar so bili prizadeti nižji sloji, predvsem delavci, kar je še stopnjevalo socialno krizo. Delavci in vojaki so začeli kmalu po februarski revoluciji ustanavljati svoje predstavniške organe – sovjete, da bi se pogajali z vlado o svojih zahtevah. Ti sovjeti so postajali od spomladi 1917 čedalje bolj pomembni in kar nekaka vzporedna, konkurenčna politična sila Začasni vladi. Sovjete so ustanavljale vse delavske in malomeščanske stranke, tudi najmanjša, a najbolj radikalna, boljševiška.

Boljševiki in njihov voditelj Lenin so bili neki *novum* v političnem organiziranju v Evropi. Sklicevali so se na marksizem, ki pa so ga cepili z ruskim terorističnim anarhizmom. Bili so strogo centralistično organizirani kot elitniška revolucionarna skupina. Zaradi maloštevilnega delavstva v Rusiji, ki naj bi bilo po Marxu nosilec socialistične revolucije, se je Lenin domislil, da lahko centralistično organizirana in v svojo ideologijo fanatično prepričana stranka poklicnih revolucionarjev nadomesti delavski razred in izvede revolucijo, ta »od-

rešeniški» socialni akt. Že na svojem prvem kongresu v Londonu leta 1903 so boljševiki, ti revolucionarni fanatiki, sprejeli v svojo resolucijo strašno usodno določilo: *Salus revolutiae, suprema lex*, kar je pomenilo, da je v prid revoluciji dovoljeno oškodovati temeljne meščanske pravice, svobodo in nedotakljivost človekove osebe, če strankini voditelji to sklenejo.

S takšno ideološko prtljago so boljševiki nastopili spomladi, aprila 1917, ko se je v Rusijo iz Švice vrnil Lenin. Na seji boljševiškega CK je zahteval, da se v Rusiji revolucija nadaljuje in da je treba zrušiti vlado, vso oblast pa naj prevzamejo sovjeti delavskih in vojaških odposlancev. Lenin je bil človek, ki ga je prevevalo sovraštvo do vsega drugačnega, kot je bilo v njegovi predstavi. Bil je podoben Robespierru. V svojem mišljenju je politiko pojmoval kot vojskovanje. Razlikoval je samo dobre in slabe državljane, med katerimi ne more biti kompromisa, ampak le popolna kapitulacija ali celo uničenje.

Teh boljševiških zahtev drugi dve socialistični stranki, menjševiki in eseri, nista podprli, ker sta se želeli še pogajati z Začasno vlado za kompromis. Boljševiki so bili v tistem času v vseruskem kongresu sovjetov v precejšni manjšini.

Toda slabšanje življenjskih pogojev v državi, npr. pomanjkanje hrane, ter vojaški porazi so šli boljševikom na roke in revolucionarno razpoloženje v deželi je raslo. Množice so začele v boljševikih gledati edino stranko, ki z revolucijo misli resno. Pri tem je treba omeniti, da ruski kmetje niso bili navajeni na nobene reforme, le na nasilje in večina ruskega delavstva, razen manjšine v velikih modernih obratih v Petrogradu in v nekaterih delavskih središčih, je bila kulturno in socialno zelo neosveščena ter je imela še močno kmečko mentaliteto, ker so komaj prišli z dežele. Na tem sloju so gradili svojo strategijo boljševiki.

Do jeseni 1917 so boljševiki uspeli z intenzivno agitacijo in propagando (morda se spomnimo enega izmed slovenskih vodilnih komunistov, ki je imel svojo priljubljeno krilatico »Agitacija in propaganda«). Pridobili so večino v petrograjskem in moskovskem sovjetu ter v sovjetih vojaških enot v Petrogradu in okolici. Sami pa so tudi že imeli svojo oboroženo delavsko Rdečo gardo.

Tako so se odločili, da na dan pred 2. Vseruskim kongresom sovjetov 24. oktobra (po julijanskem koledarju, ki je takrat še bil v uporabi v Rusiji, po gregorjanskem koledarju pa je bil to že 7. november) poskušajo z revolucionarnim udarom aretirati začasno vlado, prevzeti v svoje roke najvažnejše strateške točke v Petrogradu: železniške postaje, pošto in telegraf, policijsko načelstvo in narodno banko, ter postaviti delegate kongresa sovjetov pred izvršeno dejstvo.

Ta namera jim je uspela. Na kongresu, ki se je začel 25. zvečer, so imeli boljševiki skupaj z levimi eseri le neznatno večino. Ko so delegatom sporočili, da je Rdeča garda s pomočjo nekaj vojaških polkov, zvestih Vojno revolucionarnemu komiteju, aretirala vlado, in naj se Kongres sovjetov razglasi za vrhovno rusko oblast, so predstavniki zmernih socialistov protestirali, da so postavljeni pred *fait* à *complit* in so zapustili Kongres. Boljševikov in njihovega makiavelističnega voditelja Lenina to ni motilo. Takoj je predlagal, da delegati, ki so ostali, takoj ustanovijo revolucionarno vlado Svet ljudskih komisarjev.

Lucidni R. Pipes to boljševiško dejanje označuje kot nekak sprogramirani puč, ki se sploh ne more imenovati socialna revolucija, niti po marksistični teoriji, čeprav so boljševiki to dejanje stilizirali za delavsko revolucijo, kar so potem počeli vsi boljševiški komunisti celih sedemdeset let in tudi preko številnih zgodovinarjev je oznaka oktobrska revolucija prišla v zgodovinopisje.

Tri tedne po uspelem državnem udaru so boljševiki v dneh od 12. do 20. novembra organizirali volitve v ustavodajno skupščino, misleč, da si zdaj, ko imajo vse vzvode oblasti, lahko to privoščijo in si zagotovijo legitimiteto oblasti. Toda volitve so jih razočarale. Od 715 članov skupščine so boljševiki dobili le 183 poslancev. Veliko večino je dobila stranka ruskega podeželja in male buržoazije – eseri. Boljševikom je grozila odstranitev z oblasti.

Zato se je Lenin odločil za makiavelistični ukrep, razpustiti skupščino. Navedel je argument, da je skupščina dober organ za meščanske države, v Rusiji pa je oblast že v rokah delavskega razreda in njegovih organov – sovjetov in skupščine ne potrebuje.

Člani demokratične ustavodajne skupščine, eseri, konstitucionalni (meščanski) demokrati in menjševiki so protestirali in bili izpostavljeni političnemu in policijskemu preganjanju. Začeli so se organizirati sprva za politični boj, ki je poleti 1918 prerasel v pravo državljansko vojno. Nedvomno je tudi to vplivalo na še večjo nepopustljivost boljševikov do vseh konkurentov in odkritih nasprotnikov. Brezkompromisno so izvajali svojo politiko, ki bi jo mogli označiti kot vsestranski revolucionarni voluntarizem. Prepovedali so vse druge stranke in neboljševiške sindikate. Gospodarstvo so popolnoma podržavili in centralizirali. Toda gospodarski aparat iz boljševiškega partijskega kadra ni bil kvalificiran in sposoben gospodarskega vodenja. V tako imenovanem vojnem komunizmu je nastala kriza preskrbe, ki so jo boljševiki poskušali reševati s prisilno oddajo kmetijskih pridelkov. Ustanovili so tajno policijo Čeko, z velikimi pooblastili, uvedli cenzuro časopisov in močno ideološko propagando. Najpomembnejši zgodovinar ruske revolucije R. Pipes ocenjuje ta režim za rdeči teror: »To je bil sistem, ki ga svet še ni poznal, ki ni bil podoben nobenemu vzorcu do tedaj. Šlo je za dvojno oblast: skrajno obliko diktature, ki jo je izvajala zasebna skupina – partija za fasado ljudske samouprave, ki so jo predstavljali sovjeti. Za sistem je počasi prišla v uporabo oznaka totalitarizem.«

Lenin si je oktobrsko revolucijo predstavljal kot uvod v vseevropsko, če ne celo svetovno komunistično revolucijo. Zato je marca 1919 v Moskvi ustanovil novo komunistično internacionalo, imenovano Kominterno, kot štab, ki naj pripravlja in izpelje komunistično revolucijo po vseh državah. V Kominterno so se vključila vsa leva krila socialnodemokratskih strank, ki so se odcepila od svojih matičnih strank in se preimenovala v komunistične stranke – sekcije Kominterne.

To je bil usoden korak v zgodovini delavskega gibanja, ki je razbil njegovo enotnost in zelo škodoval demokratičnemu socializmu. Komunistične stranke so potem desetletja po direktivi Kominterne in Sovjetske zveze kopirale politiko ruskih boljševikov in poskusile destabilizirati demokracijo, kar je imelo tudi za posledico porast fašizma in nacizma. ■

Slavica Štirn

Zgodba

*

Sem pri zapuščenem, starem mlinu.
Melje le čas,
ki ga odnaša voda.

Ob mlinu so drevesa,
ki dajejo senco potoku
s hladno vodo.

Vse je brezčasno, umirjeno;
a v ušesih odzvanja nekaj drugega:
prikrita resničnost.

Zatrem čute.
Umaknem se.

Moj duh je pijan

*

Moj duh je pijan.

Mogotajo zle slutnje.

Sesuvajo se sive stene.

Ljudje padajo v brezno pozabe.

Žareča lava prekriva zelenje.

Ustnice – otekle od žgoče sape –

žebrajo molitev.

Brezvoljnost in omahovanje

me dušita.

S krvavimi rokami bi ju zagrebla

in čakala na večerno nebo,

posuto z zvezdami,

in zapela hvalnico.

Odsotna

(rondel)

*

Vse zajeto je v tem času
in o vsem odmev mi poje,
ko misel čudna kljuje mi v glavi
in spokojnost se odmika.

Neusmiljena tema sence riše.
Le kdaj bo sonce vzšlo?
Vse zajeto je v tem času
in o vsem odmev mi poje.

Odsotna sem in prazna.
Ne dojamem ničesar več.
Le to vem: da bomo vsi umrli
in da nas je strah.
Vse zajeto je v tem času.

Katja Kožuh

VPRAŠANJE

(rondel)

*

Morda odgovor so zasegle sanje,
morda ga skriva siva pajčevina ...
Na zgubani blazini bleda slina,
na belem listu zmedeno čečkanje.

Pod nebom obviselo je priznanje,
ki čuti ga napol zastrta lina.
Morda odgovor so zasegle sanje,
morda ga skriva siva pajčevina ...

Zapletel se je v bežno valovanje,
med zrnca ga vzela je sipina.
Nikjer ni več sledov, stopinje, klina,
je le vprašaj in trmasto iskanje.
Morda odgovor so zasegle sanje ...

GORA

(zamirajoči sonet)

*

Bili so časi polni ostrih bliskov,
ko vzpon je strmoglavil v drsenje.
Vse čute je ustavilo šumenje,
prepolno suvanja in močnih stiskov.

Bile so ure še nejasnih vriskov,
poskrite med turobo in rosenje.
Čakale so na jasno dovoljenje
v govorici domišljavih piskov.

Bila je ruta nepomembne dame
in mrtev vrt besede neodločne.
Bežala je iz potopljene jame,

utrujena od slike nerazločne.
Odprla se je potu poti same
in pila je iz misli blagozvočne.

V gležnje se ji je zapletel veter
ki ve za vsako bilko, milimeter

počasnih stopinj in grožnjo večera …
Ustavila se je šele na gori.

Odkrila je dolgo pozabljeno ime.

V njem je dom utrujenih neznancev.

VRAČANJE

*

bodičasta trava je legla
med strune razmršenih
glav
in dan
je že ugasnil veke

razbeljeni stebri
izmišljenega
so zastražili
zaliv
in
vsak izliv
prenagljenih oblakov

galebi so ponesli sol
v mehko uspavanko
borovih vej
in stene so objele
vedre risbe
potopljenih
senc

brez slutnje vračanja

le val je spet
poljubil
davno usojen
rob

in ni prestopil meje

Aleš Jelenko

(Znanost)

*

Izdelana misel
ni nikoli to,
kar predstavlja –
dovršena.
Vse podobe so
namreč omejene
s sposobnostjo
širine, ki
je ni mogoče
zaobjeti.
Zakaj? Zato,
ker tega ne bi
nikoli prenesli.

The sound of silence

*

Le glasba
ne diha
v času.
Ona je čas;
hitrejša kot je,
hitreje teče,
počasnejša kot je,
počasneje teče.
Le ko umolkne,
me zaziblje
v čisto temo.

V nekem momentu

*

Namakati glavo v belo steno,
z ušesi srkati
brezglasni molk
in plavati:
vrelec samote.
Rahlo tavanje,
ker je svet izgubil
pogovor.
Rahlo tavanje …
(Beg. Krog.
Beg. Pozaba.
Beg. Ednina.
Beg.)

Andrej Arko

Sled

Nedolgo po tistem, ko je v pozni jeseni leta 2010 umrl najin oče, sva z bratom prevzela njegovo ljubljansko stanovanje, ki ga je še poldrugo leto dni pred tem delil z najino mamo, potem ko smo se preselili iz Združenih držav. Med dolgotrajnim pregledovanjem, ko sva se ob večerih sklanjala nad vso žlahtno kramo, sva se ustavila ob računalniku. A pri tem, da bi ga odprla, naju je zaustavljala roka zadrege, da bova pohodila spoštovanje do očetove zasebnosti. Šele misel, kaj naj sicer narediva z računalnikom, da njegove vsebine ne bi dobil v roke kdo drug, naju je pripravila k odločitvi, da ga vseeno odpreva.

Poštni predal je bil skoraj prazen, med wordovimi datotekami pa nama je takoj padla v oči ena z naslovom *Vojni dnevnik*. Najin oče nama namreč skoraj nikoli ni pripovedoval, kako je bilo med drugo svetovno vojno na Slovenskem; samo tu in tam je kaj omenil, vendar to le v povezavi s kakšno osebo, kakšnim krajem ali na primer s kako časopisno objavo: kaj je bilo, kako je bilo … A vse to le na kratko, kot mimogrede. Najbrž nama ni hotel razgrinjati bolečega spomina, bržčas pa je bilo v njegovi zadržanosti tudi kanček zastrašenosti. Na hitro roko in obzirno nama je kdaj kaj omenila mama v svojih poslednjih letih. Med drugim tudi to, da je oče kmalu po vojni skušal obnoviti stik z nekim svojim rešiteljem na Koroškem v Avstriji, a poštna zveza ni delovala ali pa je bilo kaj drugega, da ga ni dobil.

Na zaslonu pred nama so se nenadoma zasvetili njegovi – ali samo njemu? – namenjeni dnevniški zapiski o vojnih dogodkih. Z zadržanim dihom sva začela brati in pustila vse drugo vnemar. A ura se je bliskovito pomaknila proti polnoči, še preden sva lahko hlastno prebrala nekaj čez štirideset strani zapiskov in jih iztisnila. Očetov *Vojni dnevnik* se je končal v letu 1945 z začetkom begunstva:

V petek, 11. maja dopoldne, smo se zaradi nespretnosti in nesposobnosti našega vojaškega vodstva po mučnih zastojih in pretikanju skozi natrpan in blaten, še nedograjen ljubeljski predor neurejeno spustili do Drave, kjer je pred mostom že odmevalo streljanje. Spet smo bili zaustavljeni, dokler ni naša čelna enota v srditem spopadu s partizani blizu Kožentavre izsilila preboj preko reke. Nato smo rinili v dolg klanec mimo neke graščine, od koder smo se nalahno spuščali med mladim gozdom. Bil je že prvi mrak, ko smo prispeli na zbirno mesto, imenovano Vetrinj, kjer je bilo veliko polje s starodavnim samostanom in cerkvijo. Tam se je gnetlo že precej ljudi z vozovi, ki so se ravno pripravljali, da bodo kar na njih prespali. Nikogar nisem poznal, razen deloma tistih iz svoje skupine. Pospali smo kar po travi. Bilo je mučno, ljudi čedalje več, slaba oskrba, negotovost, obup, ubogi otroci. Po nekaj dneh, ko je bilo taborišče že močno preobljudeno, so začeli odvažati ljudi v Italijo, najprej tiste v domobranskih uniformah. Z olajšanjem sem se potolažil, da bom tudi sam prej ko slej na vrsti in se nadejal čimprejšnje rešitve k zaveznikom. Ko pa se je začelo govoriti, da Angleži konvojev z begunci ne usmerjajo v Italijo, ampak v Jugoslavijo, kar so sicer naši voditelji ostro zanikali, sem postal pozoren in se začel ogledovati po pobegu. Ob vetrinjskem polju so tekli trije potoki, h katerim sem se že prej hodil umivat. Tako sem nekega večera brez slovesa zapustil svojo enoto, preskočil potoček in se potegnil naprej.

Nemir se me je polaščal tem bolj, kakor sem se oddaljeval od vetrinjskega taborišča in se po brezpotjih zaganjal v visok gozdnat hrib čim bolj proti zahodu. Bilo je že po polnoči, ko se je svet

začel spuščati. Previdno sem sestopal in nedolgo zatem že ob svitu prispel v vas Vrdi. Ko sem pri prvih hišah naletel na žensko z golido, sem jo zaprosil za kakšno staro jopico, kajti čim prej sem se želel znebiti vojaškega suknjiča in po možnosti tudi hlač. Ona pa me je v božajoči slovenščini rotila, naj se nemudoma oddaljim, ker se je bala, da je ne dobi z mano britanska patrulja. Pot me je čez hribe že v poznem sončnem jutru pripeljala na Goro. Tudi tam sem se poskušal zmeniti za preobleko, a so bili nezaupljivi, češ da jih lahko kdo skrito opazuje in bi jih potem zaradi mene kaznoval. Posvarili so me, naj se ogibam mostov, ker so zastraženi in ker Angleži zapirajo vse, ki niso domačini. Povedali so mi za kmetijo z mlinom ob nekem potoku pod vasjo, kjer je imel lastnik čoln.

Vse te koroške kraje imam dobro v spominu, saj sem pozneje ničkolikokrat šel s prstom po zemljevidu ter podoživljal svojo trnovo pot. Povsod so tudi govorili milo slovensko.

Tako sem prispel na samotno kmetijo, kjer sta živela zakonca brez otrok. Kmeta sem zaprosil za oblačila in da bi me prepeljal čez Dravo. Govorili smo slovensko. Ko mi je njegova žena postregla, me je vprašal, če bi jim bil jaz pripravljen pomagati pri pomladanskih kmečkih opravilih, ki so bila v polnem razmahu. V glavnem sem bil zaposlen v štali, ona pa sta orala in branala ter sejala in sadila. Kar ostal bi pri tako dobrih ljudeh, če bi vedel, da bi bila tudi moja prihodnost varna. Toda že po štirih dneh se je pri domačiji pojavil najprej Nemec, za njim pa še neki domobranec, ki sta tudi hotela čez reko. Domobranec me je takoj spoznal, jaz pa njega ne; pri vojakih sem bil kuhar in poznalo me jih je dosti. Domobranec je tudi zaprosil za civilna oblačila, Nemec pa ne. Ker pa je imel pri sebi nekaj reichsmark, je kmeta pregovoril, da nas še isti večer kar vse tri prepelje, in nam za povrhu da popotnico. Prijazni kmet se je pisal Rudi Trobej.

Drava pa je bila v tistih pomladnih dneh precej narasla in je imela nagel tok, zato smo morali čoln potegniti više gor vzvodno, da bi lahko na nasprotnem bregu pripluli na pravo mesto, torej čim bliže v smeri Št. Petra, kjer je bila železniška postaja.

Ko smo reko srečno prešli in mi je ob slovesu kmet dejal, da mu je silno žal, ker ne morem ostati pri njih za stalno, smo mi trije pač odrinili proti železniški progi, obšli Št. Jakob in se vmes potajili, če smo zaslišali kak tank ali avto, ko smo bili na cesti. Ker je bil Nemec v uniformi, sva se bala, da bi nas prijeli. Ko smo se previdno približali šentpetrskemu kolodvoru, sem šel pritajeno pogledat, kdaj odpelje kak vlak proti Podkloštru in dalje v Trbiž, medtem ko je Nemca zanimalo, kdaj bi lahko imel zvezo proti Beljaku in naprej. Z njegovim denarjem smo si kupili vozovnice in se z vlakom, ki je imel veliko zamudo, potem vendarle brez težav odpeljali vsak v novo življenje …

»Kaj misliš, ali je tisti Trobej še živ?« me je čez nekaj dni dregnil brat.

Misel, da bi prešla očetovo pot v nekdanjih majskih dneh, se nama je prevrnila v sklep, da se nemara naslednje leto na pomlad, v maju, odpraviva v tiste kraje. Za vsak primer sem zatipkal po socialnih omrežjih, če bi se kaj zganilo ob imenih Trobej in Gora, a ni bilo pravega odziva.

Zakaj pa očeta ni nikoli po vrnitvi v Evropo zamikalo, da bi se odpravil po teh krajih? Zato, ker je bil že star? Zato, ker se ni hotel spominjati bridke poti? Zato, ker se je najbolje počutil končno spet v rodni Ljubljani? Sam sem se v teh letih po preselitvi v Slovenijo dvakrat zapeljal čez Ljubelj, ko sem šel prevzemat ali odpravljat ameriške sorodnike na celovško letališče, kadar niso pristali na Brniku. Enkrat je bil z mano tudi brat. Pa mi ni v nobenem primeru prišlo na misel, da bi si vzel čas in poprej zavil na kakšno stransko koroško pot. Pa tudi bratu ne. V moji zavesti sta ostajali predvsem Amerika in nova domovina, četudi sta stali zelo vsaksebi, za Korotan – za ime, ki sem se ga spominjal še iz domačih pogovorov v Ameriki – pa po nekaj letih bivanja na domačih tleh mojih staršev še ni bilo kaj dosti prostora.

Z bratom sva se torej neke majske sobote leta 2011 končno brez obveznosti odpravila na Koroško.

Brez kake urejene misli sva se skozi Kožentavro odpeljala naprej do Bistrice, čez Dravo v Velinjo vas, od tam pa prek Bilčovsa z dvojezično tablo na Goro. V gostilni sva vprašala za smer proti Dravi in začela obžalovati svoje neznanje nemščine. Brat je poskusil z angleščino in se domislil priimka Trobej. Zmajevanje z glavo in nekaj nerazumljivih nemških besed naju je spravilo v malodušje. Vseeno sva se zapeljala naprej ob rečici, kjer naj bi po najinih predstavah nekdaj živela Trobejeva, a se je cesta kmalu spremenila v kolovoz. Nemočno sva se vračala. Med potjo sva naletela na ženico in jo povprašala, če kaj ve o Trobejevih.

»Ne bi vedela, semkaj sem se poročila, lahko bi kaj pisalo v župnijskih knjigah na Gori, je odgovorila v negotovi slovenščini.«

»Znajo tam še kaj slovensko?«

»Hm, kakšni znajo ...«

»Starejši?«

»Hm ...«

Najino raziskovanje se mi je nenadoma zazdelo nesmiselno. Če bi znala nemško, bi se še kam zapodila. A brat je vztrajal, da se odpraviva še v Vetrinj. Vozila sva nazaj vse gor do Ilovja in že skoraj pri Celovcu zavila na zahod ter se po Zakamnu kmalu znašla v Vetrinju. Povsod samo nemški napisi. Napeto sva se ogledovala, kje bi bilo veliko polje, a nisva mogla videti ničesar podobnega, dokler naju pot že ni privedla do Rjavškega jezera. Tam sva obrnila in skušala spet ugotoviti svoj položaj po legi nekdanjega vetrinjskega samostana. Toda najinim očem se ni prikazalo nobeno polje. Pred neko hišo je sedel moški z nogo v mavcu, ki nama je povedal, v nemščini, da je vse pozidano, če sva ga prav razumela.

V malosrčju sem se odpovedal nadaljnjim raziskovanjem nečesa, česar ni bilo več. V cerkvi blizu samostana je odzvonilo poldne in ogledoval sem se po kaki gostilni, po možnosti s slovenskim imenom.

»Kaj, v tem slovenskem kraju trpljenja tisočev, od koder so odhajali v mučenje in smrt in kjer zdaj v naju reži le še nemštvo, bi ti rad polnil svoj želodec?« je oponesel brat.

Toda ura in najina naprezanja so naredili svoje. Obrnila sva proti Vrbskemu jezeru in ustavila pri neki gostilni ob poti. Zdela se nama je pristna, domačna, zaupanja vredna.

»Prosim, kaj bi nama priporočili za kosilo?«

»Ich bringe Ihnen unsere Speisekarte ...«[1]

Gotovo bi se nama zdelo kosilo še bolj okusno, če bi nama ga ne bi bilo treba izbrati s kazalcem po »špajzekarti«.

Iz malodušja me je vrgla bratova beseda:

»Veš kaj, ko sva tu ostala praznih rok, pojdiva vsaj še h Gospe Sveti, če sva že na Koroškem.«

Pri Gospe Sveti sva sklenila, da odrineva k bližnjemu Vojvodskemu prestolu.

Komaj sva izstopila iz avta, da bi si ogledala znameniti kraj, katerega podoba je krasila naslovnico našega pomožnega slovenskega šolskega učbenika, natisnjenega v ameriški zvezni državi Ohio, sta se na parkirišče zakadila avtobusa, iz katerih je, kakor da bi bili osvobojeni iz ujetništva, privrelo na desetine hrumnih šolark in šolarjev.

Avtobusa sta imela nemške napise in, kolikor sem razpoznal, koroški, vsekakor avstrijski registrski tablici, vsa tista mladina pa je, česar v osuplosti sprva skoraj nisva mogla dojeti, ves čas zganjala svoj živžav – samo po slovensko ... ■

[1] »Prinesem vama naš jedilni list ...«

Matija Remše

Strgarjevi zborniki

Od Meja spoznanja do Slovenije v novi Evropi

Sredi avgusta se, potem ko sem teden prej z arhivskih polic med letnicama 1974 in 1996 v Celju pobral pet knjig v skupni dolžini enega decimetra, z njimi v torbi odpravim na obisk v Črnuče pri Ljubljani, kjer je doma inž. Jože Strgar, v dveh mandatnih obdobjih podpredsednik, sicer pa dolgoletni odbornik pri Celjski Mohorjevi družbi, v letih po osamosvojitvi Slovenije pa nekaj časa tudi župan glavnega mesta.

Gre za pet zbornikov, knjig, v katerih raznovrstni avtorji razmišljajo o isti tematiki z vidika svoje strokovne pripadnosti. Njihov pobudnik in urednik je gospod, ki sem se mu napovedal in me prijazno sprejme v svojem domovanju na Hlebčevi 1, nekaj deset metrov pred družinskim podjetjem, drevesnico Strgar.

Enourni prijazni pogovor se iz konkretnosti ob zbornikih kaj hitro prelevi v obujanje spominov na sedemdeseta in osemdeseta leta prejšnjega stoletja, o Mohorjevi tedaj in o možeh stare šole, ki so vplivali nanjo v tistem času in sva se oba z njimi še srečala ter pogovarjala (France Vodnik, Viktor Smolej, Jože Gregorič ...).

O zbornikih izvem to, da so bili tudi znotraj odbora Mohorjeve deležni samocenzurnih dvomov in plašnega odločanja, če že ne nasprotovanja. Potrebne je bilo nekaj spretne uredniške diplomacije, da se je vse izšlo. Ob *Mejah spoznanja* so sodelavci svoje prispevke koordinirali na sejah, ki jih je Pri vitezu ob Ljubljanici na urednikovo prošnjo vodil dr. Anton Trstenjak, tedanja nedvomna avtoriteta. Avtorjev, potem ko so izvedeli, kdo vse bo še sodeloval, ni bilo treba posebej spodbujati. Rade volje so se odzvali tudi tisti, ki svetovnonazorsko niso bili z istega brega. Prav ta odprtost je name kot tudi na mnoge druge bralce takrat naredila še posebej globok vtis, saj je brez prisile nevsiljivo uvajala tisto, za medsebojno sožitje Slovencev potrebno mišljenjsko strpnost, ki je še danes mnogo kje primanjkuje ali pa se nanjo celo hote pozablja in se jo zanika.

Suhadolčeve (Janez Suhadolc je opremil štiri od petih knjig, eno pa Marjan Paternoster, takrat večinski opremljevalec pri Mohorjevi) je urednik Strgar spoznal po arhitektu Plečniku, s katerim je sodeloval kot mlad in izšolan hortikulturist. Ko se pogovarjava o mohorski sedanjosti, si inž. Strgar želi v družbinih publikacijah poleg priznanja vrednega odnosa do preteklosti še več aktualnega in sodobnega odgovarjanja na izzive našega časa.

Nekako tako, to zdaj pripominjam sam, kakor so zasnovani zborniki, ki jih predstavljamo. Recimo, da prvi trije postavljajo svojo tematiko *sub speciae aeternitatis*, v luči večnosti (*Meje spoznanja*, *Bomo preživeli* in *Ustvarjam, torej sem*), dva pa sta izrazito aktualna v svojem času (*Na pragu tretjega tisočletja* in *Slovenija v novi Evropi*). Kot lektorji so navedeni Avguštin Pirnat, Rafko Vodeb in Janez Gradišnik (za zadnje tri zbornike). Zborniki skupaj obsegajo malo manj kot 1400 strani v knjižnem formatu 14 cm x 20,5 cm, trde plasti-

ficirane vezave (samo prvi je za centimeter ožji in broširan, drugi pa vezan v platno in s ščitnim ovitkom). V prvem in zadnjem naklada ni navedena, drugi je izšel v 1500, tretji v 2500, četrti v 3000 izvodih, kar kaže postopno naraščajoče zanimanje zanje v razmeroma dolgem obdobju izhajanja (1974–1996).

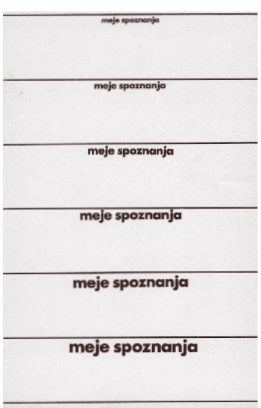
V kazalih je navedenih 98 prispevkov, od tega sedem izpod ženske roke. Vsi so Slovenci, večinoma iz matične domovine, pa tudi iz evropskega in čezoceanskega zamejstva. Nekateri se pojavljajo večkrat. Po strokovni pripadnosti so filozofi, teologi, pravniki, biologi, fiziki, zdravniki, zgodovinarji, leposlovci, slavisti, jezikoslovci, psihologi, sociologi, politiki, zdravnica, kmetica, slikar, skladatelj itd.

Za vsakega avtorja v zbornikih so ob njegovem prispevku za spoznanje z njim na voljo fotografija, osnovni življenjski in izobrazbeni podatki ter zapis dosežkov v dotedanjem življenju. Ker je od izida prvega zbornika minilo že triinštirideset let, od izida petega pa enaindvajset, je jasno, da so nekateri med njimi že pokojni in tako del naše kulturne, umetnostne in znanstvene zgodovine, drugi v pozni življenjski starosti, tretji pa še v zrelih in morda modrostno najustvarjalnejših letih.

Nedvomno so v svojem času vplivali na bralstvo in tako doprinesli k našemu razumevanju sveta in samorazumevanju. Tako mi potrjujejo mnoga mimogrede ob različnih priložnostih izrečena priznanja, o katerih mi pripoveduje urednik Jože Strgar, kakor tudi spomin na osebna srečevanja z njimi ob izidu.

Meje spoznanja (1974)

Tak naslov je bil v času izida zbornika, ko je v okviru javnega, splošno sprejetega nauka vseobvladujoče oblasti veljalo, da je znanost brezmejna in vsega zmožna, izzivalen naslov. Ni čudno, da so ga na partijskih sestankih obravnavali kot subverzivno in nevarno knjigo. Znanosti je treba verovati, ne veri. In verjeti je treba v vsemogočnost človeka, ki ima v rokah oziroma v glavi znanost. Kdor drugače razmišlja, ta ni naš in nam je napoti. Z njim ni pogovora. In to kljub temu da »... prispevki v zborniku nikakor ne mislijo biti kak sistem, marveč le nekakšna anketa, zbirka različnih neodvisnih misli in nazorov. Nikakor ne mislijo biti morebiti kakšno vodilo, marveč zgolj informacija o mnenjih ljudi z različnih znanstvenih in nazorskih območij.

***Meje spoznanja*, 1974, Znanstvena knjižnica, Nova serija, 3**

Čeprav prispevki ne sestavljajo sistema, smo jih vendarle uredili po sistemu znanosti, začenši s filozofijo prvih načel prek (matematične) logike do matematike in fizike, ki prehaja v tehniko, dalje v kemijo, ki podaja roko biologiji z genetiko, fiziologijo in psihiatrijo do psihologije in končno sociologije; s tem je sklenjeno znanstveno prizadevanje, ki se začenja s temeljnimi abstraktnimi vedami, se nekako v loku oddaljuje od človeka v smeri tehnike, a se mu v bioloških vedah zopet približuje, dokler ga v družbenih vedah ne zajame v njegovi konkretni danosti.« Tako je zapisal dr. Anton Trstenjak v svojem uvodu k zborniku.

O mejah modroslovnega spoznanja razmišlja prof. dr. Janez Janžekovič. Sodobne logike se loteva docent dr. Franc Jerman. Akademik prof. dr. Ivan Vidav se sprašuje in pojasnjuje, kaj verjamemo v matematiki. *O začetku in koncu brez repa in glave* naslavlja svoj prispevek matematik prof. dr. Franc Križanič. Iz njegovega duhovitega zapisa naj citiram tale odlomek:

»Pripovedujejo pa nam tudi, da se je znanosti bati in se ji sploh izogibati, zakaj glejte: kvari nam zrak in mladino. Ni se nam treba daleč ozreti, pa bomo že zaznali ne sluteni razcvet znanosti, pokvarjeno okolje, okajeno in zamorjeno mladino. Ali ni človeku, da bi s prstom pokazal nanjo: Ti coprnica stara ti, ti mrha ljudožerska!

A zakaj? Znanost živi samo tako, da napreduje. Napredek pa je neolikan, ni mu dovolj, da gre naprej, povrh še staro ruši. In ne le tu in ne le tam, ves stari svet gre v prah. Konec starega sveta je hiter: adijo kliče krvaveč, od meča pokončan ali počasen: prijetno gnije v pernici, med skledami, popevkami in v standardu nasploh.

In če nam danes zrak smrdi in se mladina dere, če naj zamižim, si nos tiščim in v uha vato tlačim, to ni zaradi znanja, je zaradi gnitja. Zrak je onečeden, da bodo profiti večji, mladina omamljena, da bo agonija daljša in slajša.

A um je kakor ura. Ves čas hiti samo naprej. Z napredkom svojim meri čas, odhajajočim ga odšteva. Klic: „ustavite znanost!“ pomeni „ustavite čas!“ Človeštvu lahko ustavi čas kozmična katastrofa, lahko pa si pomaga samo. Futurist von Horner predlaga dva konca civilizacije: atomsko smrt in potrošniški hedonizem. Izbirajmo, še je čas – toda tega ne pravi znanost, ampak časopisi.

To je drugo gorje znanosti. Zrak dihajo dobri in zli, vodo pijejo dobri in zli, sonce greje dobre in zle. Tudi znanost služi dobremu in zlu, a sama ne izbira.«

Meje spoznanja s stališča fizike opiše prof. dr. Črt Zupančič. O tehniki in njenih mejah razmišlja akademik prof. dr. Anton Kuhelj. Prof. dr. inž. Lado Kosta se kot kemik postavlja med veliko in malo epruveto. Genetik docent dr. Miklavž Grabnar je svoj prispevek naslovil: *Molekule + energija = življenje*. Zapisek o človeku, znanosti in naravi je prispeval sin pesnika Otona Župančiča akademik prof. dr. Andrej O. Župančič. Za spoznanje duha zbornika in avtorjeve še danes nič manjše aktualnosti z veseljem navajam tudi njega:

»Čuangtse pripoveduje o kmetu, ki se je ubadal z zalivanjem zelenjavnega vrta. Vedro je spuščal v vodnjak, polno posodo vlačil ven, vodo raznašal po vrtu in zalival rastline. Vse to ga je stalo veliko truda, učinek pa je bil bolj pičel.

Popotnik, ki ga zanese mimo, pove kmetu, da pozna stroj, s kateri lahko brez velikega truda namočiš tudi po sto njiv na dan.

Kmet se nasmeje in pravi, da tisti, ki uporablja pretkane naprave, postane tudi sam pretkan, v njegovem srcu se naseli nemir in človek izgubi bistven del samega sebe. Pa še primakne, da napravo za namakanje pozna, vendar bi ga bilo sram, če bi jo uporabljal.

To priliko o škodljivosti strojev je Čuangtse napisal okoli tristo let pred našim štetjem in danes se nam vidi že kar smešno naivna, prav klasičen primer starokopitne in neznanstvene miselnosti.

Če poskusimo misel Čuangtsejeve prilike povedati s sodobnim izrazoslovjem, bi rekli nekako takole: tehnološka civilizacija stavlja kot najvišjo vrednoto materialni uspeh in tako spreminja človeka v malikovalca Napredka-za-vsako-ceno, tudi za ceno duševne uravnovešenosti: človek se odtuji sebi in svetu.

Tako se nam Čuangtse iz naivnega starokopitneža prelevi v daljnovidnega futurologa. /.../ Preprosto dejstvo, da smo del narave, četudi zavedajoči se del, smo ljudje kratko in malo zatajili: to laži-spoznanje nas psihološko siromaši in nas utegne slej ko prej uničiti. /.../ Parado Človeka v imperatorskem ornatu vladarja sveta zmoti samo tisti otrok, ki zavpije, da je cesar nag. Temu otroku je včasih ime Dostojevski, včasih Kafka, Camus ali Beckett – pa še veliko drugih imen in pojavnih oblik ima.

A nič ne de. Veličanstvo se dela, kot da ga ne sliši.

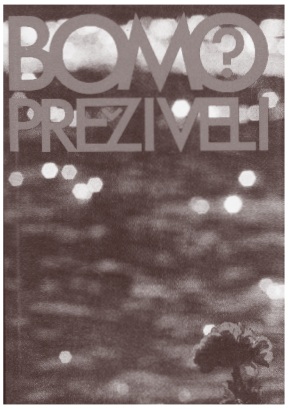
Torej?

Človek bi morali pisati z malo začetnico – človek: ker meje njegovega spoznanja ne segajo čez narcistični plot, ki si ga je sam spletel krog sebe.«

O omejenem in brezmejnem piše psihiater, primarij dr. Jurij Zalokar, o možnostih in mejah v razvoju psihologije pa prof. dr. Anton Trstenjak. Zbornik končuje prof. dr. France Bučar s prispevkom *Tekma med znanostjo in ugankami, ki jih ustvarja*.

Bomo preživeli (1982)

Knjigo so napisali akad. dr. Ivan Gams, dr. Kazimir Tarman, akad. dr. Anton Trstenjak, dr. Jože Maček, akad. dr. Bogdan Povh, dr. Miklavž Grabnar, Viktor Blažič, dr. Eman Pertl, Bojan Štih, dr. Matjaž Kmecl, dr. Drago Klemenčič, dr. Franc Perko, dr. Franc Bučar, dr. Alojzij Šuštar, dr. Tone Stres in dr. Vekoslav Grmič.

***Bomo preživeli?*, 1982, Znanstvena knjižnica, Nova serija, 14**

Zbornik se loteva iskanj in spoznanj na področju biološke in duhovne ogroženosti. Kako gospodariti s prostorom, da ga bo za vse dovolj ob naraščajočem številu prebivalstva? Kakšni so temelji biološkega ravnotežja v naravi? To je vsekakor raznolikost življenja. Kaj k temu pripomorejo ekološka spoznanja? Človek naj bi se v korist narave odrekel nekaterim svojim zmožnostim. Kako je s hrano za nas same pa tudi za množice stradajočih ljudi v svetu? Etične razsežnosti uporabe jedrske energije. Kaj v tem času obeta molekularna biologija? Se je treba človekovega poseganja v strukturo celice bati ali gledati v njem možnosti lažjega življenja? Agresivnost v prometu. Kako se Slovenci rojevamo in umiramo? Ohranitev naroda, njegovega jezika in kulture. Vloga družbenih občil pri teh prizadevanjih. Zdravo in uravnoteženo gospodarstvo. O moči poštenja v medčloveških odnosih, o modrosti in modroslovju, o krščanstvu in njegovem doprinosu k človečnosti človeka, k človekovi odgovornosti zase, za soljudi in za svet, v katerem živi.

Ustvarjam, torej sem (1985)

Ustvarjalnost v svojem uvodnem poglavju lepo opisuje dr. Andrej Capuder: »In vendar ustvarjalnost ni nič drugega kot to: tiho in potrpežljivo odkrivanje naravnega reda stvari. In začudenje: Globoko, pristno strmenje nad skrivnostjo, ki nas obdaja, v kateri živimo in smo.

Ustvarjalnost je soudeležba. Mimo uhojenih poti, v odkrivanju enkratnosti in neponovljivosti zlitja s celoto. *Co-agere. Cogere. Cogito, ergo sum*. Ne samo preprosto „mislim, torej sem“. Misel je lahko nizka in smešna v svojih kolobocijah, nas svari Pascal in dodaja: Kako velika je, kadar je naravna!

Osmišljam svojo misel, torej sem, bi se glasil aristotelovski popravek, ki mu Pascal navrže še moralni učinek: Dobro mislim, torej sem.

Ni je ustvarjalnosti brez dobre misli, brez vere v dobro. Krematoriji in gulagi v vsej svoji tehnični popolnosti niso ustvarjalni. Energije obupa ni. Ustvarjalnost je pritrjevanje Smislu.«

Vsak po svoje razmišljajo o lastni ustvarjalnosti ali o ustvarjalnosti drugih: Jože Mahnič (*Slovenska misel skozi čas*), Sandi Sitar (*Iz slovenske naravoslovne in tehnične ustvarjalnosti*), Anton Trstenjak (*Ob algoritmih ustvarjalnosti*), Viktor Blažič (*Ustvarjalnost pri majhnem na-*

rodu), Andrej Rot (*Ustvarjanje na tujem – v zdomstvu*), Boštjan M. Zupančič (*O navdihu*), Matevž Krivic (*Svoboda ustvarjanja in demokracija kot pogoj za razvoj in obstoj*), France Križanič (*Učenec je kakor bakla*), Zmaga Kumer (*Slovenska ljudska glasba nekdaj in danes*), Lojze Lebič (*Zvok in tišina – o glasbeni ustvarjalnosti*), Peter Krečič (*O ustvarjanju v arhitekturi), Miha Maleš (Ko sem zaprl oči*), Janko Messner (*O moji ustvarjalni zadregi in ustvarjalni stiski*), Vladimir Truhlar (*Enkratna osebna sreda – absolutno – ustvarjalnost*), Tone Kuntner (*Oj, ko ne bi bilo nobenih cest*), Lojze Rebula (*Od misli do besede*), Janez Gradišnik (*Ustvarjalnost uredniškega dela*), Janez Stanič (*Ladjica na razburkanem morju*), Lojze Skok (*Je tudi politika ustvarjalna)*, Erna Meško (*Ob delu na zemlji in otrocih*), Metka Klevišar (*Biti ustvarjalen ob rutinskem delu*), Kati Urh (*Ko daš vse od sebe, si ustvarjalen*), Tone Bohinc (*Ustvarjalnost duhovnika*), Jože Kopeinig (*Ali je moje delo ustvarjalno*), Spomenka Hribar (*Ali vas ateizem, ideologija, omejuje pri ustvarjalnem delu?*), Lojze Peterle (*Ali vas vera omejuje pri ustvarjalnem delu?*), Andrej Capuder (*Descartesov sen*), Vinko Ošlak (*Mar zares »ustvarjam«?*) in Tone Stres (*Ustvarjeni ustvarjalec*).

***Ustvarjam, torej sem*, 1985, Znanstvena knjižnica, Nova serija, 16**

Na pragu tretjega tisočletja (1987)

Ta zbornik išče pot v nove čase. Pot, po kateri naj bi hodili kot ljudje in kot Slovenci. S pogledom spoznanja za nazaj in pogledom upanja za prihodnost. Tako predstavlja pisano paleto mnenj in želja. Urednik ugotavlja, da se z njimi ne more vedno in v vsem strinjati, je pa »tisto drugo in drugačno« za vsakogar izmed nas spodbuda in izziv za preverjanje svojega lastnega miselnega sveta. O Slovencih skozi čas tako piše zgodovinar Vasilij Melik. Alojz Rebula obravnava izvire slovenske duhovnosti. Filozof Ivan Urbančič razmišlja o tem, kaj je pravzaprav narod. O vajah, nalogah in popravnem izpitu iz slovenskega narodnega vprašanja govori Dimitrij Rupel, o slovenskem modelu naroda in o Jugoslaviji pa pisatelj in esejist Marjan Rožanc. Reginald Vospernik obravnava koroške Slovence na pragu tretjega tisočletja, Jože Pučnik pa Slovenijo doma in na tujem. Nestor slovenskih zamejskih pisateljev Boris Pahor občuti ogroženost skupnosti (manjšin) na prelomu tisočletja. O Slovencih v Evropi pripoveduje France Bučar. Matjaž Kmecl pa analizira prihodnost kot željo in resničnost. Vprašanje, ali je pravna država cilj ali le utopija, razrešuje Janez Kranjc. Od samovolje k svobodi utira pot Tone Stres. Tudi Tine Hribar razmišlja o duhovni prostosti Slovencev. Vlado Sruk se ozre po slovenskem šolstvu na pragu tretjega tisočletja. Kultura v narodu je naslov prispevka Justina Stanovnika. Slikar in duhovnik Marko Ivan Rupnik pa ugotavlja, da umetnost terja v narodu alternativo. Slovensko cerkev iz časa v čas opisuje Vlado Habjan. Nov civilizacijski in kulturni načrt pa snuje Hubert Požarnik. Lojze Gosar obravnava vire za naše preživetje. Jože Maček razgrinja perspektive biotehniške revolucije, o tehnični revoluciji sedanjosti in prihodnosti pa razmišlja Marko Kos. Nace Polajnar se sprašuje, kam nas vodi pot glede družine, družbe in naroda, Edvard Kovač pa, ali bomo še rojevali otroke. O kristjanu v procesu humanizacije sveta piše Alojz Šuštar.

***Na pragu tretjega tisočletja*, 1987, Znanstvena knjižnica, Nova serija, 19**

Slovenija v novi Evropi (1996)

Urednik razmišlja takole: »Po eni strani smo postali samostojna država, o kakršni so sanjali stoletja. Po drugi strani pa v Evropi in svetu nastajajo razmere, ko je in bo samostojnost malega naroda ogrožena bolj kot kdaj prej. Poglobljen razmislek, kako v teh razmerah naprej, bo gotovo dobrodošel. Kaj nam je storiti kot posameznikom, kaj kot celoti? Kako prebuditi širšo javnost k ustvarjalni državljanski drži in odgovornemu bivanju? Kako utrditi naše moralne in duhovne temelje – kaj vse moramo storiti, da bi se ohranili kot narod in država in da bi tudi svetu dali svoj delež?«

O tem beremo v petem zborniku. Dr. Andrej Capuder, profesor francoske književnosti, poslanec in minister za kulturo, veleposlanik Republike Slovenije v Franciji in pri UNESCO piše o Sloveniji in evropskih perspektivah. Peter Jambrek, med drugim tudi ustavni sodnik in predsednik Ustavnega sodišča Republike Slovenije, opredeljuje mesto Slovenije v Evropi. Lojze Gosar, do upokojitve direktor Urbanističnega inštituta Republike Slovenije, piše o našem poselitvenem prostoru in novi Evropi. Anton Bebler obravnava nacionalno varnost in obrambo malega naroda. O prihodnosti narodov v Evropski zvezi piše Vinko Ošlak. Denis Poniž osvetljuje vezi med slovenskim jezikom in našo narodno identiteto. Milan Knep razmišlja o našem kulturnem prostoru. Ekonomist Marjan Senjur analizira naša gospodarska povezovanja z Evropo in svetom. Profesor na FDV Janez Jerovšek si postavlja vprašanje, kako v novo družbo s starimi vrednotami. Jože Gričar, redni profesor katedre za informatiko na fakulteti za organizacijske vede Univerze v Mariboru, prispeva članek z naslovom *Slovenija in informacijska družba*. Filozof in komparativist Bogomir Novak razgrinja pred nami Politične in kulturne koordinate slovenske šole. O slovenski šoli povzema zbornik tudi misli Justina Stanovnika iz glasila katoliških izobražencev *Zaveza*. Stanka Kukar, ekonomistka in raziskovalka, oriše duhovno in biološko zdravje naroda. Da ima v podjetništvu in gospodarstvu tudi morala nepogrešljivo vlogo, nam sporoča Marko Kremžar. Inženir elektrotehnike in ekonomist Igor Senčar pripoveduje o domoljubju, zdravnica in publicistka Metka Klevišar pa o kvaliteti današnjega in jutrišnjega življenja. Ob koncu zbornika teolog Ivan Štuhec razvršča naloge glede odnosov med Cerkvijo in državo v drugačni Sloveniji.

***Slovenija v novi Evropi*, 1996, Znanstvena knjižnica, Nova serija, 28**

Vredno se je takole, vsaj kratko, po temeljnih obrisih, spomniti tega zborniškega prispevka Celjske Mohorjeve v knjižno in duhovno zakladnico Slovencev. Malo iz nostalgičnih vzgibov, ne čisto nazadnje pa tudi zato, da tiste, ki jih stvari zanimajo, opozorimo, kje lahko izbrskajo, kako so modreci naroda nekdaj razmišljali o pomembnih vprašanjih, in morda postavijo kakšno primerjavo z našo današnjo resničnostjo. ▪

Dr. Andrej Capuder

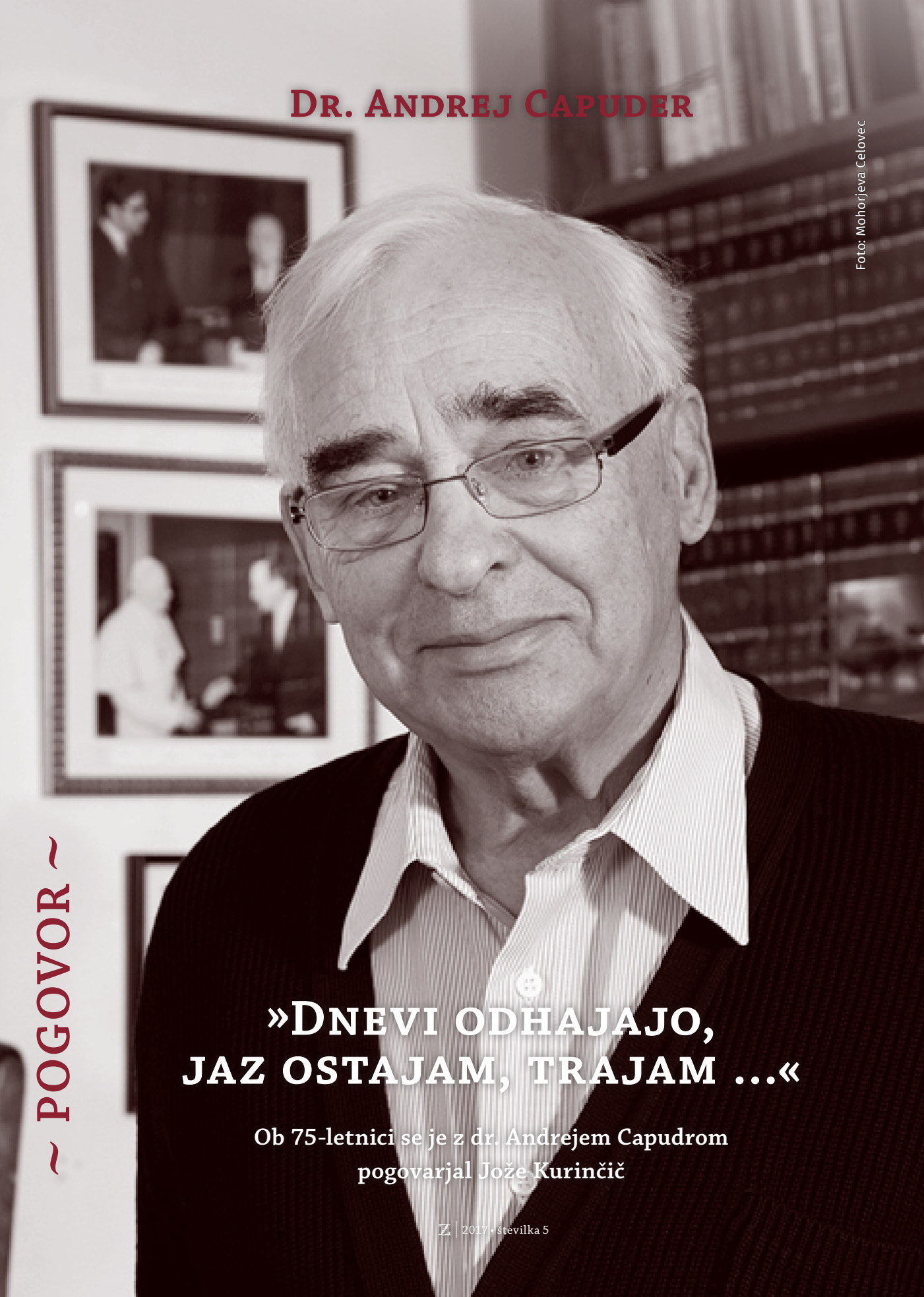

Foto: Mohorjeva Celovec

~ POGOVOR ~

»Dnevi odhajajo, jaz ostajam, trajam …«

Ob 75-letnici se je z dr. Andrejem Capudrom pogovarjal Jože Kurinčič

Dr. Andrej Capuder, prevajalec Božanske komedije*, pesnik in pisatelj, profesor, minister za kulturo v prvi slovenski vladi, ki je s citiranjem znamenitega Benediktovega reka Ora et labora izzval slovensko liberalno srenjo, diplomat v Parizu in Rimu, pisec esejev in dnevniških zapisov, v katerih je s svojo iskrenostjo in brez dlake na jeziku okrcal marsikatero slovensko avtoriteto, tudi katoliško ...*

G. Capuder, katera opredelitev vam je najljubša: pisatelj, pesnik, prevajalec, profesor, filozof, diplomat, družinski oče in mož ljubeznive žene Majde, oster mislec, brez dlake na jeziku? Ali morda katera druga, ki mi v zvezi z vami ni prišla na pamet? In zakaj?

Vse to in še več. A tisti »več« mi, zanimivo, prihaja iz zanikanja. V svoji zadnji knjigi *Zamrznjene besede* je tudi poglavje »Človek med da in ne«, v katerem popisujem, kako sem vsem velikim izbiram v svojem življenju najprej rekel: »Ne.« Naj citiram: »Ne sem rekel vsem svojim velikim izbiram, ki so me naredile za profesorja, za pisatelja, za prevajalca, za politika, za ambasadorja, za družinskega očeta. Nisem hotel biti profesor, ker je bil to moj oče, in sem postal. Nisem hotel iti na univerzo, ker se mi je zdela brezvezna, in sem šel. Nisem hotel delati doktorata, pa sem ga moral. Nisem hotel iti v politiko, pa je prišlo leto devetdeset in osamosvojitev Slovenije, in sem šel. Nisem hotel iti v tujino, pa so mi ponudili Pariz (dvakrat) in v drugo sem sprejel. Ko sem prišel domov, sem rekel: „Nikdar več po svetu," pa sem obljubo po sedmih letih snedel in sem šel v Rim. Skratka, bolj klasičnega lopova v tem prerekanju med Da in Ne bi težko našli.«

Letos boste praznovali »okrogel« življenjski jubilej – 75 let življenja. Rojeni ste bili med vojno, 23. novembra 1942, v *Provinci di Lubiana*, v letu, ko se je v naših krajih razmahnil fašistični in komunistični teror ..., skratka, v težkih časih ...

Res je, rodil sem se v težkih časih, ko se je reševala usoda evropske civilizacije. Konec leta 1942 se je začenjala stalingrajska bitka, bíla se je pomorska bitka pri Midwajih, napovedoval se je El Alamain, same zmagovite preokretnice v drugi svetovni vojni. V mislih mi je pisatelj Stefan Zweig, eden mojih ljubljencev, ki si je sredi istega leta vzel življenje v Braziliji, skupaj z ženo, ker je videl prihodnost vso črno. Če bi bil počakal samo pol leta, bi si to usodno odločitev prihranil. V mislih imam pa tudi svojega pokojnega očeta, ki je bil večji optimist. Niti za trenutek ni verjel, da bo Hitler zmagal. Tudi ob tragičnih dogodkih na Slovenskem se ni dal povleči ne v ta ne v oni tabor. Oboji, tako partizani kot domobranci, so mu bili prenapeti. Pač zdrava kmečka pamet, ki jo je kot profesor ohranil vse življenje. Raje je rojeval otroke – pet nas je bilo –, kar je najtišja in najbolj zanesljiva zmaga v tem svetu. In morda tudi na onem.

Nedvomno vsakega človeka usodno zaznamuje družina in najrosnejša leta življenja. Kateri dogodek ali doživljaj iz vaše primarne družine je usodno utiril vašo življenjsko pot?

V svoji družini, ki je bila katoliško in tradicionalno usmerjena, sem se varno počutil, kljub temu da sem zrasel v neke vrste getu, ki ga je ustvarjala povojna oblast, in da smo ob dveh profesorskih plačah dokaj borno živeli. A tisto, kar mi je manjkalo v stvarnem, sem si nadomestil v imaginarnem svetu. Ob vsej svoji radoživosti sem bil tudi izreden sanjač. Spominjam se, kako nas je oče nekoč vodil iz Bohinja, preko Komarče

Ko bo vsak otrok buljil samo še v računalnik, si bo usodno pohabil svoj notranji svet. Morda bo bolje pripravljen navzven, a bolj ranljiv navznoter.

na Sedmera jezera, in sem vso dolgo pot prehodil zatopljen v sanje, ne da bi vedel, kod hodim in kam grem. Ta lastnost mi je ostala, to je bil tisti nevidni svet, ki sem ga pojmoval kot »le pograd več za moje sanje«, da citiram neko svojo mladostno pesem. Tega danes ni več ali zelo malo. Ko bo vsak otrok buljil samo še v računalnik, si bo usodno pohabil svoj notranji svet. Morda bo bolje pripravljen navzven, a bolj ranljiv navznoter.

Študij romanistike vas je gotovo zaznamoval. Prof. Niko Košir je verjetno igral pomembno vlogo na vaši študijski in poklicni poti. Kako?

O tem sem pisal v enem svojih poglavij v *Povesti o knjigah*. O Niku Koširju, vzornem romanistu in izvrstnem prevajalcu, ki mi je bil v študentskih letih profesor in prijatelj, je tam dovolj povedano, vsaj kolikor sta mi dali intuicija in izkušnja. Sicer pa, kaj vemo pravega drug o drugem? O Niku sem vedel, da je bil kot fant izključen iz katoliške gimnazije v Šentvidu. No, zdaj ko prebiram nedavno objavljeni dnevnik škofa Jegliča, sem za leto 1928 našel tam ustrezni zaznamek: »Iz Zavoda so izključili dva dijaka, enega zavoljo kraje, drugega zaradi nemoralnega vedenja.« No, ta drugi je moral biti prav Niko, ki je bil takrat star deset let. Takrat se je obrnila njegova življenjska pot, zaznamovana s protikrščanstvom, čeprav se je pozneje, ob odločitvi za partizane, šel posvetovat s svojim katehetom. Kot tipičen upornik je s težavo prišel na Univerzo, kjer sva se srečala, oba rojena v znamenju Strelca. Če ne bi bilo njega, ne bi bilo mene kot Dantejevega prevajalca in vsega, kar je sledilo. Zanj lahko rečem, da je »kamen, ki so ga zidarji zavrgli, postal vogelni kamen …« Čeprav sva se pozneje v marsičem sporekla. In vendar bi me bil skoraj spravil v kartuzijo. *Chi capisce?*

Dantejevo Božansko komedijo ste prevedli v »lepši polovici« življenja. Kako je to mogoče, da se mladenič vrže v tako delo in prevaja avtorja, ki je živel po mnenju šolske učenosti in socialistične pameti v izrazito zavrženem, »mračnem« obdobju naše civilizacije, delo z izrazito religiozno temo? Je bilo to tudi izraz uporništva mladega človeka?

Danteja smo imeli doma, v veliki ilustrirani izdaji, ki jo je oče rešil iz pogromov leta 1945. Ob njem sem presanjaril marsikatero urico, čeprav italijanščine nisem kar nič razumel. A bil sem dober latinec, imel sem osem let klasične gimnazije, ki je pozneje režimu postala trn v peti. Zakaj sem jo začel prevajati? Da bi dokazal, da znam bolje kot prejšnji prevajalci, da bi ugajal svojemu mentorju, nato pa iz zanimanja in iz ambicije, ki me je vlekla skoraj deset let. Danes, ko gledam na tista mladeniška leta, me vse bolj preveva hvaležnost ob umetniški lepoti in visokem stilu tega teksta, za katerega lahko rečem, da je bil moja prava univerza. Marsikateri Dantejev verz me zaslepuje še danes, morda bi ga lahko bolje prevedel, vsekakor pa ga danes bolje razumem. Lahko bi rekel, da ob njem zorim še naprej in temu še ni videti konca. Tudi soneti, ki se mi kopičijo v računalniku (da, tudi jaz!), so odraz tiste dobe, čeprav moram reči, da sem v tem pogledu v marsičem dolžnik tudi Petrarki. Marsikdo mi je rekel, da mu moj prevod bolje zveni kot original, česar o Danteju ne morem reči. Zvest pa sem ostal Danteju, poleg razumevanja in stroge forme

Danes, ko gledam na tista mladeniška leta, me vse bolj preveva hvaležnost ob umetniški lepoti in visokem stilu tega teksta, za katerega lahko rečem, da je bil moja prava univerza.

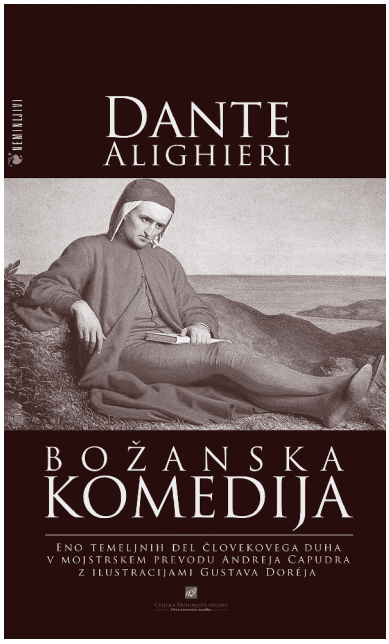
tudi v tistem notranjem ritmu, ki ga je zaznala italijanska publika, ko sem svoj slovenski prevod bral v Italiji.

Vseskozi ste veljali za katoliškega mislеca, avtorja ... Kako vam je uspelo priti na univerzo, in to na Filozofsko fakulteto, ki je bila gotovo med najbolj »rdečimi«, saj je na njej kar nekaj časa vedril in oblačil znameniti komunistični ideolog Boris Ziherl?

Veste, povojni režim še zdaleč ni tako obvladal Filozofske fakultete, kot si je želel in upal. Poleg nekaterih zadrtih komunistov je bila tam večina na silo preoblečenih »rdečih«, ki pa so ohranili svoje humanistično prepričanje in so dali dihati tudi drugače mislečim, med katerimi sem bil tudi jaz – s svojim Dantejem v torbi, ki je imponiral mnogim, denimo Pirjevcu, Kosu, Jermanu, da o romanistih in klasičnih filologih ne govorim. Celo Vidmar me je cenil. Seveda sem moral prestati marsikatero šikano, ki pa sem jo uspel vzeti s humorjem. Spominjam se scene na stopnicah fakultete, ko mi je tajnik Pišek, strogo zaupna oseba, vrgel v šali: »Kako, ali tega človeka še niso ustrelili?« Manj šale je bilo s stanovanjem, kjer so se pridno žogali z mano. Tako da sem se uspel dostojno namestiti šele leta 1977, potem ko sem s svojo petčlansko družino deset let životaril v enosobnem kletnem stanovanju. Takrat sem bil čez svoje sanje prisiljen potegniti črto.

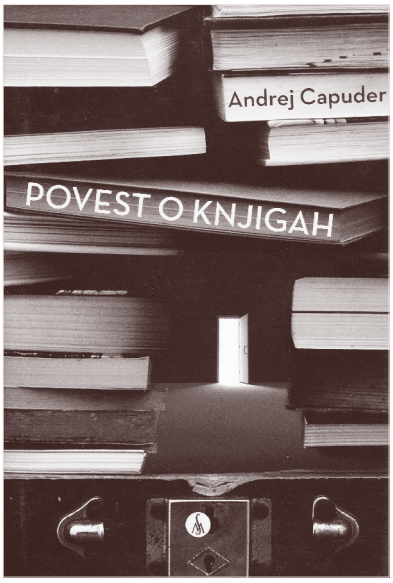
Doktorirali ste s tezo o francoskem nadrealizmu. Torej vam ni blizu le evropska klasika, ampak tudi modernizem. Zdi pa se, da imate do modernizma divergenten odnos. V romanu *Reka pozabe* je precej pasusov, pisanih v slogu, ki ste ga označili kot »paradoksalni stil«, ki je blizu modernizmu, na drugi strani pa ste precej kritično pisali o modernistični literaturi. Ironično ste zapisali o »nekem pisatelju, ki je dobil nacionalno nagrado, zato ker mu je uspelo, da je „razbil zgodbo“«.

Kaj naj šele napišem o nekem pornografskem pesniku, dobitniku življenjske Prešernove nagrade, imenovane po pevcu »visoke ljubezni« – *fin amor*? To ti je paradoks! Ko že omenjate moj tretji roman iz trilogije, moram reči, da ni nastala po načrtu, čeprav sem se pozneje prepoznal v njeni zamisli. *Rapsodija 20* je zastavljena kot ep, *Iskanje drugega* kot drama, *Reka pozabe* pa kot lirična izpoved, kjer v avtorju fantazija dejansko prestopa bregove. Imenujmo to modernizem, čeprav sem do te besede rahlo skeptičen. Kaj vse v zgodovini ni bilo že moderno! Poglejte v francosko 17. stoletje, v prepir med »starimi in modernimi«. Slovenski modernizem po koncu druge svetovne vojne je nastal iz zadrege, raje rečem iz »zadrge«, v katero je pesnika ujela socrealistična prisila. Ker si nismo upali povedati naravnost, smo se reševali v prispodobe, ki pa so na koncu postale same sebi namen. Tu nam je kajpak »držala štih« Evropa s svojo dediščino francoskega nadrealizma, ki pa je iz svojega prvotnega uporništva tudi sam prešel v metastaze. V slehernem modernizmu je treba videti izpraznjenost nekega prvotnega mita, ki je v usihanju življenjske energije prešel v formalizem in estetsko prisilo. Zato je po svoje legitimen in še kako mikaven. Tudi jaz sem mu tu in tam podlegel. Višja stopnja modernizma pa je izražanje v paradoksu, kar znajo zlasti vzhodnjaki (koan, haiku in podobno). A za to je potreben poseben dar, ki se bije z našo evropsko tradicijo in predvsem z metafiziko.

O moderni literaturi, predvsem o njenem nadrealističnem poganjku, ste se tudi v *Povesti o knjigi* sami kritično izrazili, predvsem o ustvarjalnosti njenih francoskih politično levičarsko usmerjenih predstavnikov, recimo A. Bretona, G. Apollinaira … Gre za odmik od zgodnje poetike in zanimanja za moderniste?

O Andreu Bretonu, »papežu« nadrealizma, izrazitem ateistu in oporečniku, bi se dalo marsikaj reči. Meni je bil vsiljen kot predmet doktorske disertacije, a sem se mu znal izviti in ga osvetliti s pomočjo kritike filozofa Bergsona, ki je bil velika »najdba« mojega projekta. Moji, levičarsko usmerjeni mentorici dr. Marjeti Vasič to ni bilo všeč, no, zadevo je reševal zdaj že pokojni prof. Matvejević iz Zagreba, ki je bil širšega formata. A ostalo je pri grenkem priokusu, zato tudi nisem hotel objaviti svoje disertacije. A ostal mi je tudi, kot že rečeno, filozof Henri Bergson, predvsem njegova kritika intelekta in pa osvetlitev svobodne izbire, za katero je dokazal, da smo v bistvu predestinirani, le da si tega ne upamo in ne znamo priznati. V tem navideznem »plapolanju« tiči tudi dober del moderne pesniške izkušnje oziroma dialektika jaza. In njegova obravnava spomina, kjer se je navdihoval Proust in še mnogi! Tudi Apollinaire, ki ga omenjate. Njegov verz, ki je čudovita parafraza bergsonističnega trajanja – kot laična prispodoba večnosti –, je našel pot tudi v mojo *Povest o knjigah*: »Naj pride noč, naj ura zazvoni, dnevi odhajajo, jaz ostajam, trajam …« (prosti prevod). Nikoli ne morem pomisliti nanj, ne da bi zazvenela najgloblja struna v mojem spominu. V tem smislu sem dedič – in dolžnik! – svoje lastne disertacije.

V Rimskem sonetu LXIII pravite: »Sovražim misel, ki me zakoliči / in me kot takega okrog prodaja …« Torej ne marate, da bi vas literarni zgodovinarji in teoretiki uvrščali v različne »izme«? Vseeno: Menart ali Šalamun? Kateri vam je bliže?

Z literarnimi zgodovinarji in teoretiki nimam dobrih izkušenj. Ali me obravnavajo površno ali pa me zamolčijo. Mislim, da jih mečem iz tira, velika pa je tudi zavist, najbolj nepogrešljiva lastnost zlasti pri Slovencih. Omenjate pesnika Menarta, s katerim sva bila prijatelja, kljub temu da sva se pošteno vsekala pri prevodu Villonovih Balad. Bil je eden mojih redkih zagovornikov, ko so me kot ministra dajali »na pranger«. »Vi pa morate imeti dobre živce,« mi je dejal, ko sva se srečala na ulici. No, nisem jih imel, v dveh letih sem posivel in si zakompliciral sladkor, lahko pa, da sem vse to dobro skrival navzven. Imela pa sva oba skupnega vzornika, to je bil francoski pesnik Jacques Prevert. Menart je imel še to redko lastnost, da je bil zelo duhovit, razen kadar ni bil smrtno resen. Takrat ga je neslo, na primer, ko je odsvetoval francoskemu pesniku Marcu Alynu, naj ne prevaja Kosovela, češ da gre za drugorazredno robo. S tem se mi je precej zameril, saj je Kosovel eden mojih ljubljencev, seveda tisti »pravi«, ne pa v svoji modernistični izvedbi, ki je tako všeč literarni kritiki in množici epigonov.

Do Šalamuna sem imel prej slabost kot občudovanje, če izvzamem tistih nekaj verzov, ki so skriti kot zlata zrna v kupu peska. Bila sva generacija in sva skupaj nastopila na prireditvi *Mlada poezija* na Rožniku leta 1963, ki je bila moj (in njegov?) pesniški krst. On je naredil kariero kot malokdo med Slovenci, a precej na račun svoje ekscentričnosti in političnih zvez.

Sodelovali ste v mnogih literarnih revijah, vendar raje v tistih, ki niso bile najbolj vidne oz. protežirane, recimo v *Sodobnosti* ali *Novi reviji*, ampak v *Prostoru in času*, *Znamenju*, *Celovškem zvonu*, *Zvonu* ... *Zvon* ste nekaj časa tudi urejali. Kdo bi zato utegnil pomisliti, da ne spadate med »prvake« slovenske literature.

Pravzaprav sem v vsaki reviji kaj malega objavil, izogibal pa sem se, kot pravilno ugotavljate, »uradnih« glasil, kjer sem vohal protekcijo in zlaganost. Niko Grafenauer me je sicer vabil k *Novi reviji*, a kaj, ko nisem vedel, ali misli resno, ali govori trezen ali pijan. Zato sem se raje držal disidentskih revij, kjer se je natanko vedelo, kdo pije in kdo plača. Tak je bil *Prostor in čas*, ki ga je urejal Gradišnik – za katerim je stal Kocbek – in ki so ga na čelu z Javorškom spodkopavali z vseh strani, tak je bil *Celovški zvon*, kjer sem bil soustanovitelj (urejal sem bolj malo), skupaj z Ošlakom, Rebulo, Stresom in še kom. Vinko Ošlak se je sicer pozneje skujal in odšel na svoje, a *Zvon* je obstal in še zvoni (dokaz je ta intervju), kot edina kolikor toliko spodobna krščanska revija. V mojem primeru je šlo za duhovno prijateljstvo, *famille d'esprit*, kot pravijo Francozi, ki mu skušam ostati zvest. Po tem kriteriju merim, kdo je velik in kdo majhen v slovenski literaturi, saj se marsikateri »prvak«, kot pravite, na dolgo roko upeha in za njim ne ostane nič. Boljši je tisti »nič«, ki ti ga prinese simpatija in sodelovanje pri preganjanih, naj si bo še tako tvegano in kratkoročno pogubno.

Zvon je obstal in še zvoni (dokaz je ta intervju), kot edina kolikor toliko spodobna krščanska revija. V mojem primeru je šlo za duhovno prijateljstvo, famille d'esprit, kot pravijo Francozi, ki mu skušam ostati zvest..

Trilogija *Rapsodija 20*, *Iskanje drugega* in *Reka pozabe*, vaši osrednji pripovedni teksti, je manj v zavesti slovenskega bralca kot vaše prevodno, pesniško ali esejistično in publicistično delo. Kako si to razlagate?

Razlaga je že v mojem odgovoru na vaše prejšnje vprašanje. Naj dodam še nekaj podrobnosti. *Rapsodija 20* je izšla še v prejšnjem režimu in vzbudila kar nekaj ugodnih komentarjev. Najboljšega je napisal kritik pod psevdonimom »Retar« v humorističnem tedniku *Pavliha* (sic!), kjer med drugim pravi, da je »pisatelj dobro opravil svoje delo«. Naj mu vrnem v istem tonu, da tako dobre kritike še nisem dobil ne prej in ne pozneje. *Iskanje drugega* pa v starem režimu ne bi moglo iziti, že zaradi »domobranskega pasusa«, ki so ga pozneje, ko je ta strogo prepovedana tema postala dovoljena in celo zaželena, kritiki v svoji sramežljivosti načrtno (?) spregledali. Knjiga je izšla leta 1992, ko je bila hajka proti naši demokrščanski vladi na višku, in to marsikaj pove. Tretja, *Reka pozabe*, pa je izšla po moji vrnitvi iz Rima, ko sem bil na slovenskih tleh literarno precej odsoten. A celotna trilogija, si mislim, je kazila socrealistično in pozneje modernistično estetiko (in politiko). Ni prišla ob pravem času in izpod pisala pravega človeka. Danes se to popravlja. Pri drugih pisateljih slišim hvaliti lastnost, ki ni hotela biti zapažena pri meni in ki sem jo označil že sam kot – »spoj dobe in posameznika«. Čas solipsističnih izletov v pisateljsko podzavest se, kot kaže, izteka. Obrobje kliče sredino.

Zdi se, da so imeli v slovenski literarni srenji vseskozi glavno besedo liberalci, oz. liberalni komunisti. Katoliška misel in poezija pa je bila odrinjena v drugi

plan. Kako ocenjujete dogajanje na sodobnem slovenskem parnasu? Če sodimo po vodstvu pisateljskih združenj, tudi pisateljsko politiko spet kreirajo ljudje komunistične provenience.

Katoliška estetika (in veroizpoved) je na Slovenskem vladala skozi stoletja. Za to niti ni treba brati Mahniča, pretresljivo zgovoren je že citirani dnevnik škofa Jegliča. 19. in še posebej 20. stoletje je to prevlado močno zrahljalo in jo popolnoma obrnilo v nasprotno stran. Udaril je komunizem, kot dedič predvojnega liberalizma, s posledicami, ki smo jih čutili in ki bodo brnele v naši psihofizični zavesti še dolgo. Zdi se, da gre za zmago liberalne svobodomiselne ideje, kar se čuti na vseh poljih človekovega ustvarjanja. A današnji liberalizem ni več isto kot nekdaj, ko je bila Cerkev še močna, iz njenega zmagovalca se je prelevil v njenega parazita, česar Marx in nasledniki niso predvideli. Tako da ob šibki Cerkvi postaja danes vse bolj udobna tudi liberalna ideja, četudi se nekateri trudijo, da bi vzpostavili nekdanjo miselno in akcijsko ostrino. To se kajpak pozna tudi na področju estetskega snovanja in organizacije. Obrambo vidijo v novem dogmatizmu, ki mu nista imuni ne Cerkev ne (nekdanja) Partija. Kar nekaj starih znancev in njihovih potomcev sedi na položajih, kjer se domnevno vlečejo niti družbenega razvoja. Pisateljsko društvo ni nobena izjema, pri slovenskem značaju in neprebavljenih izkušnjah bi bilo čudno, če bi bilo drugače.

Katoliška estetika (in veroizpoved) je na Slovenskem vladala skozi stoletja.

Med povojnimi literarnimi avtoritetami gotovo zelo izstopa Edvard Kocbek. Hotel je združiti marksizem in krščanstvo. Kot vemo, je ta poskus neslavno propadel. Nekateri ga imajo za največjega slovenskega intelektualca sredine 20. stoletja. Kocbek je imel veliko občudovalcev in posnemovalcev tako na literarnem kot na področju socialno-politične misli. Po njem se je zgledoval denimo Šalamun, nad njim so se navduševali v krogu revije *2000*, tudi mnogi duhovniki so o njem govorili kot o narodnem vodniku. Zdi pa se, da imate vi poseben odnos do pojava Kocbek. Kako bi ga opredelili? V marsičem sta si s Kocbekom podobna. Npr. po občudovanju misli Teilharda de Chardina, ki ste ga tudi prevajali.

Kocbeka je treba brati tam, kjer govori o »novem slovenskem človeku«, v dnevnikih in drugod. Za ta tvegani eksperiment je revež nosil na prodaj svojo kožo, med partizani in po vojni, ko so ga tovariši vrgli čez krov kot crknjeno podgano, se izpostavljal zasmehu in preganjanju, do onemoglosti popisoval svojo notranjost in analiziral zunanji svet, ki se je pred njegovimi očmi prevešal v svoje nasprotje, hkrati pa ohranil radoživost in zanos svoje rodne Prlekije, zaljubljen v vse in nič in na koncu končal v norosti – kje boste še našli takega človeka? Predvsem ne med njimi, ki so danes tako pametni in ki vedo o njem vse, potem ko niso v življenju tvegali nič? Jaz sem se temu izrednemu možu, ki me je imel za prijatelja, poklonil v eseju *Edvard Kocbek, pesnik jaza*, v svojih *Romanskih esejih*, pa tudi v *Povesti o knjigah* sem se mu skušal približati v sestavku *Tovarišija*. Tam ga zapletem v pogovor o Teilhardu de Chardinu, ki je bil ena stičnih točk med nama in o katerem sem ravno pisal zadevni esej, objavljen v *Prostoru in času*. Skozi ta pogovor, si mislim in sem tudi tako zapisal, je udaril ves njegov gnev nad dobo, ki je ostajala za njim, kot tudi navdušenje nad tisto, ki prihaja. V tem zadnjem je bil pravi kristjan, laičen eshatolog, če se lahko tako izrazim. Mislim, da so ga tako razumeli mnogi.

Filozofi Bergson, Kirkegaard, Unamuno, Nietzsche ... zaposlujejo vašo misel. Kateri vam je najbliže?

Tu je treba najti pravo sled oziroma izkopati nit iz klobke. Kot študent romanistike sem se srečal s španskim filozofom Miguelom de Unamunom oziroma z njegovo kapitalno knjigo *O tragičnem občutju življenja*. Bila mi je neke vrste filozofska propedevtika, ki me je med drugim pripeljala do Kierkegaarda, ki ga je ta svojevrstni Španec citiral v originalu. No, jaz nisem šel tako daleč, osvojila pa me je in očarala Kierkegaardova dialektika jaza, ki mi je postala ključ za razumevanje moderne duše. Tega svojega navdušenja nisem skrival, moji študentje in študentke na romanistiki vedo marsikaj o tem. O Bergsonu in njegovi kritiki intelekta sem že večkrat pisal, med drugim sem mu posvetil posebno monografijo o razmerju med mislijo in intuicijo, v lepem spominu pa mi je tudi moj uvod v Bergsona pri Slovenski matici, ki so ga takrat brali mnogi, tako kot uvod v Kierkegaarda, le da jaz o tem nisem nič vedel. Z Bergsonom sem si osmislil svoje preveč togo pojmovanje krščanstva, saj me je pripeljal nazaj do Plotina, pri katerem se je navdihoval tudi sveti Avguštin. Do Nietzscheja sem prišel razmeroma pozno, potem ko je bila viharniška doba že za mano – discipliniral me je Dante, ki mi je postal *duca e maestro*. O Nietzscheju imam svoje mnenje, ne tako kot tisoči, ki so mu slepo sledili, ne da bi kaj prida razmišljali. Mislim, da je imel ta *Herr Professor* težave s simetrijo, po kateri Antikrist ni enak Kristusu, na katerega je bil tolikanj ljubosumen. Od tod njegove težave organizma in glave, ki pa jih je krasno (?) obvladal s svojim mitičnim Zaratustro. Mislim, da je to čtivo za močne želodce, bolj klistir kot eliksir. To velja tudi za druga njegova dela. A o tem bi se dalo še marsikaj reči.

V članku, ki vas predstavlja na internetu, je navedenih 162 bibliografskih enot. Kako si razlagate dejstvo, da so se vam kljub tako obsežnemu literarnemu opusu podeljevalci najvišjih literarnih nagrad bolj ko ne izogibali? Seveda če izvzamemo *Sovretovo nagrado* za prevod *Božanske komedija* leta 1973 in *Rožančevo nagrado* 2015 za *Povest o knjigah*.

Po nagradah ne smete soditi človeka, čeprav vsakemu, ki veliko dela, tudi priznanja ne morejo škoditi. Jaz sem jih dobil malo, zelo malo. *Sovretovo nagrado* (1973) mi je podelil pokojni Janko Moder in s tem za las prehitel malo Prešernovo, ki bi jo bil moral po vsej pravici dobiti za deset let Danteja. Drugi so jo dobili za veliko manj. Za *Rožančevo nagrado* (2015), ki mi je poplačala 40 let suše – takrat je nastal skoraj ves moj življenjski opus – pa je »kriv« dobrotnik, ki ga tu ne maram imenovati. Sicer pa sem se ves čas tolažil z znano francosko krilatico, da »v tem grobu spi nekdo, ki ni bil nič, celo akademik ne«. No, pa so mi zaprli usta s tem, da so me izvolili v *Evropsko akademijo znanosti in umetnosti* v Salzburgu, ki je pri nas bolj malo upoštevana. Večkrat povem – znova za šalo –, da si bom na grob dal napisati: *Andrej Capuder, 825 točk*. Če me vprašate, zakaj, bom odgovoril, da ne vem. Ve samo Tisti, ki so mu naši mali človeški izračuni kot listje na gredici: »*Questa aiuola, che ci fa tanto feroci*«, kot pravi Dante, ki je šele po smrti doživel pravo priznanje. Do takrat pa so ga tešile, prav po antičnem vzoru »zvezde na nebu in premišljevanje o najmilejših mi resnicah«.

Po nagradah ne smete soditi človeka, čeprav vsakemu, ki veliko dela, tudi priznanja ne morejo škoditi.

Cerkev je bila v preteklosti osrednja slovenska kulturotvorna ustanova. Iz pogovorov z duhovniki ugotavljam, da je ta njena razsežnost oz. ambicija v upadu. Kako si to razlagate?

V Evropi in v zahodnem svetu nasploh smo priče nezadržnemu izpraznjenju krščanskega

mita. Naša tradicionalna religija je v upadu, ne glede na dejstvo, da ostaja religiozna žeja nepotešena. Kaj naj storimo, da »hkrati s posteljico ne bi vrgli na smeti tudi dojenčka«? Predvsem je treba dojenčke imeti, ne pa zvračati svoje čustvene lakote na pse in druge domače živali. Kdor je enkrat dal življenje, ne more reči, da ga ne razume, pravi Paul Claudel. Tu gre za biti ali ne biti, kar je veliko več od katerega koli kulturnega projekta, kot pravite. Religija bo sledila, saj je bistvena postavka tako imenovane družbene zavesti. Seveda pa je pri tem ne sme ovirati dogmatika ali malikovanje, kot miselni »strdki«, ki ohromijo naše mišljenje in ravnanje. Osebno sem pristaš Teilharda de Chardina, ki nam je ponujal vizijo razvojnega, kozmičnega Kristusa in iz Materije izvajal princip pobožanstvenjanja, ki nas približuje končni točki Omega. Cerkev je to vizijo odklonila, a se bo bržčas še vrnila k njej, upam, da ne bo prepozno. Namesto dinamične vere še vedno pristajamo na statično. Puščamo se provocirati in dajemo napačne odgovore, sem nekoč zapisal v intervjuju za *Delo*. In to človeka boli. Sedanji papež Frančišek je bolj kot drugi poklican, da blaži to bolečino, čeprav uporablja bolj metodo »srca«, ki je daleč od evropske miselne ostrine. A srce ima svoje razloge, ki jih razum ne razloži, je rekel že Pascal. Prihodnost bo religiozna ali pa je ne bo, si upam parafrazirati znano trditev. Znanost bo slej ko prej našla svoj naravni okvir, ob njej pa bo zorela tudi Cerkev.

V evidenci nadzorovanih oseb Uprave državne varnosti (Udbe) je zapisano: Capuder Andrej pod številko 15248, leto uvedbe OD (osebnega dosjeja) 1978: število posnetkov: 206. (Za primerjavo: Pibernik France 50, Stojan Spetič 190, Alojzij Turk 189, Bučar France 0, Javoršek Jože 177, Cuderman Vinko 75, Zwitter Franc 90, Klemenčič Drago 8, Cukjati Katica 108, Eiletz Marjan 7, Bonutti Karer 2, Debeljak Tine, ml. 3, Pediček Franc 30, Novak Vilko 16, Pogačnik Jože /slavist/ 46, Snoj Jože 70, Janša Ivan 0.)

Kako ocenjujete tako zanimanje UJV-ja za vašo osebo?

Nimam se za disidenta, čeprav bi po zanimanju UDBE za mojo osebo lahko tudi bil. To zanimanje je verjetno poraslo ob mojem druženju s Kocbekom, z ustanovitvijo Celovškega *Zvona*, kjer nas je Vinko Ošlak – ta je bil tudi sumljiv! – naplahtal, pa v zvezi z mojimi nastopi v Dragi, potovanji v tujino in še kaj. A »obiska« ali nadlegovanja s te strani nisem imel nobenega, predvsem zato, ker sem vedno govoril brez dlake na jeziku, kot pravite. Predvsem pa zaradi moje intimne filozofije, ki se hrani iz paradoksa, temu pa enostavni dialektiki – in UDBA je že bila taka – preprosto niso kos. Saj še samega sebe presenečam, kako ne bi drugih! Naj še enkrat citiram stavek iz *Biča in Vrtavke*, mojega literarnega prvenca, s katerim sem »zaslovel« (Kres, Ljubljana 1993, ponatis, str. 85): »Nobena spovednica naju ne mara, ne desna ne leva, enkrat zaradi kontracepcije, drugič zaradi kontrarevolucije, vselej je tu nekakšen KONTRA … ker ti ljudje sploh ne vedo, kako čudovito, kako žensko vdano zna biti Ana ZA. Ne, tega ne vedo, res ne, sicer naju ne bi odrivali od lepote, dobrote in pravičnosti, ne bi naju brcali iz krožka naprednjakov. Kje je kakšna stranka, ki jemlje k sebi ljudi dobre volje, ne da bi izstavljala račun za tako ali drugačno napeljavo?« Tu je veliko povedanega.

Tajna komunistična policija vas je gotovo upravičeno zalezovala, saj ste se ob politični pomladi tudi politično angažirali v okviru SKD-ja in postali v prvi vladi RS minister za kulturo. S kakšnimi načrti in pričakovanji ste nastopili to službo, s kakšnimi ste se poslavljali od nje?

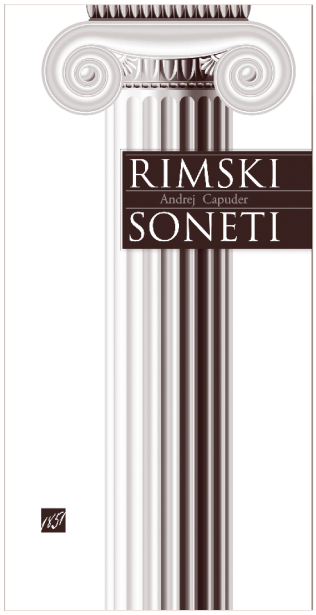
No, pri krščanskih demokratih (SKD) sem menil najti tako stranko, ki bi mi prav zaračunala »napeljavo« – se pravi tisto, kar sem bil že poprej, ko sem z drugimi bolj ali manj plaho rušil komunistični režim, ki si je pod krinko »socializma s človeškim obrazom« prizadeval ovekovečiti svoj obstoj. In tako sem se znašel

kot minister za kulturo v prvi vladi samostojne Slovenije, ki ji je načeloval krščanski demokrat. Ta avantura je trajala dve leti, nato pa so nas spodkopali od znotraj. »Bilo je kratko upanje njih celo, ki še temnejšo noč stori, ko ugasne,« je pomenljivo zapel že Prešeren. Svoj mandat sem komaj začel, ko so že proti meni sklicali »kulturni zbor«, kjer je sodelovala vsa kulturniška levica – in vendar sem hotel vsem samo dobro, edino denarja je bilo bolj malo, apetitov in starih privilegijev pa na kupe. Hotel sem malce prevetriti kulturno sfero, svojih idej niti nisem uspel uresničiti. Politično smo bili skoraj vsi iz prve vlade diletanti, nasproti pa smo imeli fronto starih in mladih izurjenih politikov leve provenience, ki so se ob prvih uspehih Demosa sicer potuhnili, a kmalu nato udarili na veliki zvon. Potegavščina z OF se je ponovila, le da v bolj mili obliki. Navsezadnje smo imeli svojo državo in to pod evropskim okriljem, ki je zahtevalo določeno civilizacijsko normo. Gorje, če bi nas tedaj znova potegnilo na Balkan! Slovenski kulturi se je pred in po mojem mandatu dovolj dobro pisalo, in dobro kaže še naprej. Problem pa je kvaliteta, ki jo po mojem mišljenju – hočeš nočeš – ubijajo številne dotacije, saj kjer kultura postaja državna, smo vsi geniji in slabo se piše tistemu, ki v to ne verjame. Ubija nas naša lastna samohvala, kjer pa odločno manjka kritike in zdrave tekmovalnosti. Levstika bi danes nabili na kol – in še koga. Naj povem primer iz lastne izkušnje. Kar koli kdo danes zine in napiše, je že esej – ta najbolj redka in zahtevna umetniška oblika! To je tako, kot bi bila že vsaka voda cviček.

Ubija nas naša lastna samohvala, kjer pa odločno manjka kritike in zdrave tekmovalnosti.

Slovenski književniki so imeli izredno veliko vlogo v slovenski zgodovini, posebno od Prešerna naprej. Bili so nekakšni narodni voditelji. Tudi v času osamosvajanja Slovenije je bilo veliko književnikov zelo angažiranih v politiki. V času, ko smo dobili lastno državo, je vloga voditeljev pripadla »poklicnim« politikom. Je ta umik književnikov in intelektualcev iz javnega prostora normalen pojav? Se je politika odrekla intelektualni globini ali so intelektualci v slovenski politiki neuporabni?

Res je, pisatelji in na splošno intelektualci se iz politike umikajo. A to ni samo slovenski problem, poglejte na primer Francijo, zibelko demokracije, kjer je en sam sposoben mladenič povozil celotno politično kasto v deželi. In književniki in intelektualci so ob tem samo odprli usta. Kako si to razlagam? Internetna povezava je postala tako uspešna in vsakomur dostopna, da odpadejo vsi politični mitingi in podobna srečanja, kjer se pod videzom idej prodaja demagogija. Kdo bo še bral knjige, če dobiš vse podatke in izvlečke kar po telefonu, na zadnjem kotičku Zemlje, varno skrit pod odejo, kjer ti nihče nič ne more. Odpadlo je tveganje in pa osebna izpostava, ki je nujno potrebna za udejanjanje »polisa«, se pravi zveze posameznika in celote. Iz tega pa raste tudi nerazpoznavnost voditelja, brez katerega ni prave politike. Kam naj gredo ovce, če ni pastirja? Mi nismo nobene ovce, so brumni Slovenci zabrusili nekemu škofu, ki jih je malce opomnil na njihove dolžnosti. Imeli so prav, a ne čisto tako, kajti zmešana srenja je manj kot ovce. Te vsaj vedo, kje je dobra paša, današnji potrošniški svet pa

kljub vsej obilici tega ne ve. Morda se resnično v slehernem od nas skriva avtomat – v dobrem smislu, kot samodejni mehanizem – vprašanje pa je, kdo naj te avtomate poveže v celoto. Ali gre tudi to avtomatsko, se je med drugim vprašal Teilhard de Chardin. Jaz si predstavljam politične posameznike kot železne opilke, ki čakajo svojega magneta. A s tem problemom že dregam v politično mistiko, ki je na koncu koncev religiozno vprašanje.

Za konec še eno aktualno vprašanje o novem preseljevanju narodov in o evropski identiteti. Evropa se pred navalom priseljencev počuti negotovo, kot nekdaj Rim ob grožnji barbarskih ljudstev. Gradimo ograje, Rimljani so gradili zidove. O tem takole vaš Rimski sonet LXII:

Ni varen, kdor z zidovi se opaše,
to pričajo nam mura Aureliane,
ki gradil jih je cesar za Rimljane,
ko je dobil barbare za mejaše.

A zid ga ni potegnil ven iz kaše
…

Bo Evropa zdržala?

Mislim, da bo. A treba si jo je predstavljati kot trenutno povezavo, ki še čaka boljšega. Nazaj, v staro partikularnost, ne gre, temu se je treba upirati. In hkrati preverjati podatke, iz katerih je zrasla naša družbena in osebna zavest. Zato pa so intelektualci in književniki tako potrebni, saj opravljajo na videz nekoristno delo, ki bo dalo sadove ob svojem času. Novo preseljevanje narodov, kot pravite, nas ne sme presenetiti. Sleherni organizem potrebuje sveže krvi, injekcija pa kajpak boli. Kaj nas bo, na videz utrujene in bolne Evropejce »potegnilo ven iz kaše«, o tem pa bomo odločali sami. Te odločitve so napovedovali že naši veliki preroki in filozofi, od tistega, ki je testiral naš *elan vital*, do onega, ki je stavil vse na *Wille zur Macht*. Vmes so še znanstveniki, a tej »stroki« jaz osebno najmanj zaupam, odkar smo doživeli Auschwitz, ki je bil tehnično najbolj popolna napeljava vseh časov. (A da ne bom preoster do tehnike: kaj bi jaz brez »iznajdbe« inzulina!) Še največ stavim na besedo iz Evangelija: »… ne skrbite, kaj boste jedli in kaj boste pili« in dodam še skrb za obleko, avto in stanovanje, pa za počitnice v planinah in na morju, pa za razvedrilo in bataklan itd. – in naenkrat je vsega preveč. Zidovi ne rešijo ničesar, kot nam priča zgodovina do današnjih dni, ko se še vedno najde dovolj žice in betona za te norosti. »Kako strašna slepota je človeka,« je zapisal naš največji pesnik v skorajda biblijskem obupu. Kako naj zveže beton, česar ne more povezati ljubezen? Pri tem imam v mislih tudi naš najnovejši »spomenik« za narodno spravo.

Novo preseljevanje narodov, kot pravite, nas ne sme presenetiti. Sleherni organizem potrebuje sveže krvi, injekcija pa kajpak boli.

Kako naj zveže beton, česar ne more povezati ljubezen?

Izredno delavni ste. Letos sta izšli kar dve vaši knjigi: prevod Gilsonove *Heloize in Abelarda* ter knjiga esejev *Zamrznjene besede*. Gotovo imate še veliko načrtov.

Niti ne. V načrtu imam še dve knjigi, zbirko kolumn, ki sem jih zadnja leta pisal za *Demokracijo*, in pa izbor sonetov, s katerimi si lajšam pot na oni svet. Obesili mi jih bodo lahko na eno stran oslovskega sedla, na drugi strani pa jih bo uravnotežila krsta ali žara z mojim pepelom. In morda se bo našel kdo, ki bo rekel (tako kot Ibn Arabi na pogrebu Averroesa): Bog ve, ali se mu je upanje izpolnilo!

Ob življenjskem jubileju vam voščimo veliko notranjega miru ob zavedanju, da ste dobro gospodarili s svojimi talenti in za Slovence naredili veliko delo. Bog vas živi! ■

Jože Faganel

Malavašičev veliki jubilej

Ob devetdesetletnici Ivana Malavašiča

Živimo v časih, ki se spreminjajo hitreje kot kdaj koli. Dogaja se, ne samo kakim starokopitnežem, da nepredstavljivih novosti sploh ne opazimo, a posegajo v naše življenje brez naše privolitve in ne da bi to sploh opazili. A to se ne dogaja samo v industriji, ampak posega v kulturno ustvarjalnost tako izrazito, da se krhajo vrednote, sesuva gmotno vrednotenje ustvarjanja in v skrajni posledici se skoraj javno vprašuje celo o »potrebnosti« ustvarjanja, če … ne prinese denarja. Nekdaj so se kulturni ustvarjalci delili med ljubitelje, ki so ustvarjali ob svojem poklicu, in profesionalce, ki so se z umetnostjo lahko preživljali. Danes tudi take teoretske delitve v praksi več ne vzdržijo …

Ivan Cankar z Vrhnike velja za prvega literata, ki se je preživljal s pisanjem, ne brez zapletov, a se je, in znal prepričati celo varčno Mohorjevo, da mu je za večerniško povest izplačala precej nadpovprečen honorar. Sicer pa je tisti vrhniški konec nekakšen ustvarjalni literarni studenec, ki napaja ljubitelje branja še v našo sodobnost.

Med njimi je gotovo Ivan Malavašič, ki septembra dopolnjuje 90 let in se je iz Rovt ustalil v Podlipi blizu Vrhnike. Ustvarjalno srce mu je v roke potiskalo čopič in pero. Najprej je slikal, med drugim tudi portret, kdo ve, če ne svojega vzornika Cankarja, in nato, spodbujen najprej od tovarniškega glasila *Usnjar*, predvsem pisal … Pa ne le kratko prozo po vzoru Cankarjevih črtic, ampak tudi druge zvrsti. Urednik zbirke črtic za celjsko Mohorjevo Ivan Mohar je leta 2006 naštel 1700 pesmi, 77 povesti oz. romanov in okrog 130 črtic. Njegovi glavni založbi sta Kmečki glas in Ognjišče.

Foto: Miha Turk

Toda na Mohorjevo je posebej ponosen, saj je tu izšla tematsko na božične praznike umerjena zbirka črtic *Organistov božič*. Med njimi zlasti uvodna zgodbica Sveti večer ustvarja vzdušje, ki spominja na usodo Cankarjeve družine, katere oče se je odpravil zaslužit na jug, in se pri Malavašiču tudi vrnil prav na sveti večer.

Pred dvajsetimi leti je časnikarju Ognjišča prostodušno zaupal svoje pričakovanje od bralca: »da bi po branju postal vsaj malo boljši …« Kak sodoben teoretik bi se ob tem namrdnil, a etični imperativ je v zgodovini umetnosti doslej botroval največjim umetninam.

Zato je normalno, da je Malavašič pisal tudi za mladino spodbudne zapise, ne pa posmehljive norčije, ki prevladujejo v sodobni mladinski literaturi, a ne toliko zabavajo, kakor bolj vznemirjajo naše današnje šolarje.

Malavašič ni kot Cankar živel le od ustvarjanja. Ampak je hodil v službo in upal, da bo dočakal upokojitev, ko bi se posvetil samo pisanju. Sanje so mu uspele in zdravje mu je omogočilo, da je ustvarjal tako dolgo, kot traja delovna doba.

Uredništvo *Zvona* mu hvaležno čestita za obe »delovni dobi«. ▪

Jože Faganel

Njeno srce ustvarja in roka piše

Ob petinosemdesetletnici Berte Golob

Z Berto Golob sem se spoznal davno, ko sva bila še različna generacija. Dozdeva se mi, da sva se srečala, ko me je kot pedagoška svetovalka gorenjskega Zavoda za šolstvo povabila predavati o govoru. Nato sem postopno spoznal njeno bogato in srčno delovanje. Čeprav je odraščala brez matere, ki ji je umrla pri petih letih, je razdajala svoje široko srce zlasti otrokom kot profesorica slovenščine; najprej v Preddvoru pri Kranju, kamor so prihajali v šolo tudi t. i. »domski« otroci, vir vzgojnih in učnih težav … Sprejemala jih je in skušala razumeti. Kot literarna zgodovinarka je spremljala mladinsko književnost in sodelovala v otroških revijah od *Cicibana* do *Kurirčka* in drugih (*Otrok in družina*). Objavljala je pri zelo različnih založbah: svoj prvenec pri Partizanski knjigi, nato pri Založbi Borec, Mladinski knjigi in končno pri Celjski Mohorjevi družbi. Nato je sama postala nekakšen »inšpektor« za slovenščino in bila lektorica na RTV Slovenija. Po upokojitvi pa se je razdajala kot katehistinja, saj je dolga leta redno poučevala verouk v svoji župniji. Pomembnih formalnih položajev ni imela. Veliko pa je pripomogla k ugledu Celjske Mohorjeve družbe kot članica njenega Glavnega odbora.

Občudujoče strmim nad ustvarjalnostjo Berte Golob, ki je skoraj ni moč niti prešteti: 5 pesniških zbirk, 2 igri, 6 prevodov, 5 strokovnih del in brez števila, res »nešteto«, del za mladino različnih zvrsti (od cankarjanskih črtic do slikanic in pobarvank). Če je med njimi tudi molitvenik za otroke (*Jezus, moj prijatelj*, 2001), smemo sklepati, iz katerih studencev je gasila žejo svojega čutečega srca.

Foto: Alenka Veber

Ko je pisala o sodobni mladinski književnosti v mladinske revije, so se pri Mladinski knjigi odločili, da zapisi izidejo v knjigi. Dala ji je naslov *Srce ustvarja, roka piše* (1983), kakor bi hotela oporekati ideji nadrealistov o *écriture automatique*, nekakšnem avtomatskem zapisovanju. Uveljavila je idejo, da pisateljeva roka zapisuje, kar narekuje srce. To se je odrazilo zlasti v njenem mladinskem opusu, ki se razteza v več desetletij: od prvenca *Sovražim vas* (1976), ki so najpretresljivejše skice o usodi osnovnošolcev, ki so se znašli na robu družbe, Golobova pa jih je s svojim srcem vključila med bisere mladinskega slovstva, pa vse do mladinskega dela redne zbirke Mohorjeve *Lastovka išče dom* (2010). Bilo bi ganljivo, ko bi našli način, da bi prvenec *Sovražim vas* ponatisnili, saj so misli o otrocih brez družine, večne. Podobno večne so tudi *Šolske razglednice*, avtobiografija učiteljice, namenjene otrokom, da vzljubijo v naši družbi ne ravno spoštovani poklic.

V *Lastovkah* pa je v zgodbi *Begunka* še pred selitvijo nesrečnih ljudi proti Evropi v zadnjih letih preroško spregovorila o stiski ljudi, zlasti otrok, prisiljenih v beg brez jamstva za srečni konec. Kot literarna zgodovinarka je obudila knjižno zvrst »basni«, saj je svoje empatično razmišljanje polagala v usta, oprostite, v kljunček lastovke. Te ptice vsako let opravijo nevarno pot od naših krajev v afriške in nazaj. Koliko jih bo jeseni odletelo in koliko se jih bo spomladi vrnilo, žal, ne znamo prešteti. Danes beremo *Lastovke* drugače kot ob izidu. Prijazna basen postaja srhljivi opomin naši vesti. ▪

Cvetka Rezar

In memoriam dr. Janku Čaru

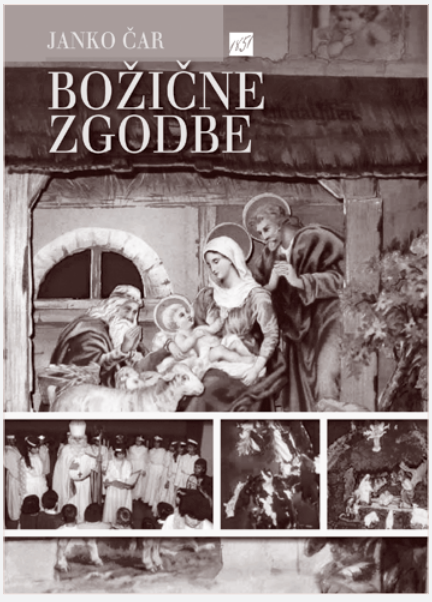
(1932–2017)

Bil je velik ljubitelj materinščine, nekateri so ga imenovali »skrbnik lepote slovenske besede«, kar je uresničeval tako na poljudni kot tudi strokovni in znanstveni ravni.

V letu, ko smo se veselili petinosemdeset let njegovega življenja, nas je 9. julija 2017 za vedno zapustil pesnik, pisatelj, kulturni delavec in upokojeni profesor dr. Janko Čar. S svojim bogatim kulturnim delom je pustil neizbrisne sledi ne le v slovenski kulturni javnosti, ampak tudi pri Celjski Mohorjevi družbi, zlasti s pesniško zbirko in izdajo kratkih zgodb. Spominjamo se ga kot člana uredniškega odbora *Zvona*, s čimer je nekaj let sooblikoval najstarejšo slovensko revijo za literaturo, kulturo in družbo. Ob njegovem visokem življenjskem jubileju smo se v uredništvu *Zvona* spomladi z njim tudi dogovarjali za pogovor, vendar nam zaradi bolezni, ki mu je vse bolj jemala življenjsko moč in energijo, tega ni več uspelo uresničiti. Tako nam v spomin nanj ostaja njegova bogata znanstveno-raziskovalna, literarna in družbeno-kulturna zapuščina.

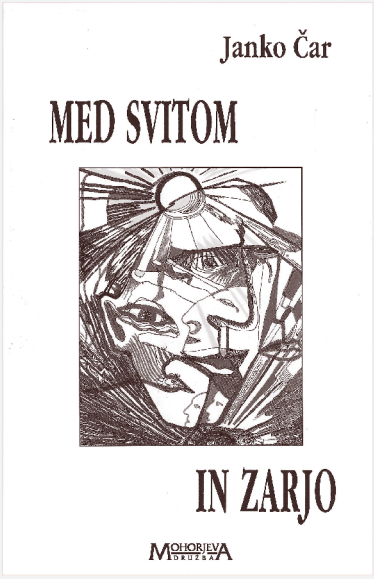
Po osnovni šoli in otroštvu pod Pohorjem, ki ga je sam poimenoval »moje univerze« in je bilo zaznamovano tudi s težavnimi razmerami in z vojno, zaradi česar se je njegova družina morala izseliti na Idrijsko, je šolanje nadaljeval v mariborski gimnaziji, potem pa je študiral slavistiko na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Že med otroštvom in mladostjo se je v njem naznanila velika ljubezen do slovenske besede, predvsem pa talent za jezik in literarno ustvarjanje.

Njegova pot do univerzitetnega učitelja je bila precej razgibana, saj je bil najprej učitelj slovenskega jezika in književnosti na osnovni šoli v Oplotnici in Slovenski Bistrici, šele nato je sprejel ponudbo in postal najprej asistent za slovenski jezik na tedanji Pedagoški akade-

miji v Mariboru, po zagovoru disertacije 1989 pa docent za slovenski jezik na Pedagoški fakulteti. Njegovo pedagoško delo je bilo prepleteno z izredno osebno noto, v čemer se je še posebej izražala njegova pedagoška ustvarjalnost. Na znanstvenem področju se je ukvarjal predvsem s kulturo ustnega in pisnega izražanja, stilistiko, stavčno fonetiko, interpretacijo besedil in slovenščino v javni rabi. O tem je objavljal številne razprave v strokovnih in znanstvenih revijah ter zbornikih (*Dialogi*, *Jezik in slovstvo* ...), kar potrjuje bogat bibliografski opus njegovih člankov, ocen in raziskav. Bil je član Slavističnega društva in predaval retoriko tudi na Teološki fakulteti v Mariboru.

Ob njegovem pedagoškem, strokovnem in znanstvenem področju ne smemo pozabiti na njegovo umetniško delo literarno ustvarjanje tako poezije, proze kot tudi dramatike. Že v srednji šoli je začel pisati poezijo in jo objavil v mariborski reviji *Svit*. Pri Mohorjevi je izšel tudi njegov pesniški prvenec *Med svitom in zarjo* (1997), posebej odmevne in lepo sprejete med bralci pa so bile *Božične zgodbe* (2003, 2006), ki preko avtobiografskih doživetij ohranjajo spomin na njegovo otroštvo. Leposlovna dela je v drobcih objavljal tudi drugje (*Nova obzorja*, *Beseda*, *Bori*, *Revija 57*), nekatera pod psevdonimom Janez Blažič. V svojih delih je opozarjal na nehumanost in družbeno sprenevedanje, bodisi do zamejskih Slovencev bodisi do kako drugače družbeno ali socialno najbolj odrinjenih. Njegovo kulturno udejstvovanje v najširšem smislu, ki je bilo vsa leta povezano tudi z zavzetim spodbujanjem kulturno-prosvetne dejavnosti v domači Slovenski Bistrici (pri ustanovitvi Kulturnega društva Slomšek, s pripravo dramskih predstav in različnih literarnih recitalov), je bilo zaznamovano s humanizmom in krščansko etiko, kar je močno pogrešal ne le v sodobnih medčloveških odnosih, ampak tudi v slovenski literaturi.

Kot književni kritik je izhajal iz trdnega literarnozgodovinskega in teoretskega jezikovnega znanja, vse to pa je spretno navdihoval s čutom za humanizem, utemeljen na skrbi za moralne in socialne odnose med ljudmi.

Po Slomškovi beatifikaciji je svoje strokovno znanje namenili tudi njemu. Ob spremnih študijah k njegovim delom so v tem raziskovanju pomembne njegove jezikovne priredbe Slomškovih del, tako pridig kot tudi drugih besedil, ki jih je jezikovno tako priredil, da so bliže sodobni slovenščini, predvsem pa sodobnemu bralcu. Vse to z velikim čutom in skrbjo ohraniti lepoto Slomškove besede čim bolj izvirno.

Za svoje delo na pedagoškem, znanstvenem, literarnem in kulturnem področju je prejel številne nagrade in častne nazive (bil je častni član Evropske akademije znanosti in umetnosti, častni član Slavističnega društva, častni član občine Slovenska Bistrica), a je kljub vsemu ostajal preprost in skromen. ▪

Dr. Edvard Kovač

Odšla je gospa v irisih

In memoriam mag. Veselki Šorli Puc (1949–2017)

Foto: Anže Grebeljšek

Življenje akademske slikarke, opremljevalke, izdelovalke barvnih oken in pisateljice Veselke Šorli Puc se je začelo 3. avgusta 1949 v Kranju. Njena starejša sestra Vida je znala povedati, kako je Veselka še kot dekletce nabirala cvetlice. Kakor da bi že v svojem šele prebujajočem se jeziku želela povedati, da bo njena življenjska govorica rajski svet, ki je prepojen z zelenjem, cvetovi in barvno lepoto.

Imela je srečo, da se ji je pri vzgoji še posebej posvečal njen oče, kranjski arhitekt, sicer pa Plečnikov učenec, Marjan Šorli. Vsako nedeljo sta v Ljubljani obiskala kakšen muzej ali razstavo in veliki estet ji je navdušeno razlagal slogovne zakonitosti ter znamenitosti lepote kompozicij, linij in barv.

Zato je bilo čisto naravno, da se je mlada Veselka podala na Likovno akademijo, kjer jo je med študijem usmerjal Gabrijel Stupica in bil pri njeni specialki navdušen tudi Janez Bernik. Svoj ljubljanski študij je kronala s študentsko Prešernovo nagrado. Kot mlada slikarka je veliko obetala. Slikala je oljna platna ali pa s klasično tempero, kjer so se človeške figure v barvnih odtenkih poganjale v vrtinec življenja. Tako je razstavljala doma in v tujini, vse tja do New Yorka.

Toda tudi v njenem življenju je veljalo, da »Bog piše ravno s krivuljami«. Moževa bolezen, huda preizkušnja, ki je doletela Matjaža Puca, je oba vodila v duhovno iskanje in skupaj sta se odločila za vstop v krščanstvo ter zelo intenzivno zaživela tudi zakramentalno življenje. Naša slikarka se je potem zavestno odločila za obrat k sakralni umetnosti in izbrala je barvno steklo ter v cerkvenih barvnih oknih združevala figuraliko z abstraktnimi potezami. Podobno kot Stane Kregar se je vzorovala pri francoskih srednjeveških mojstrih, ki so spojili svetopisemske zgodbe in pripovedništvo o svetnikih s čudovito paleto barv, ki peljejo v čisto svetlobo. Dodala pa je oseben pečat in to so bile cvetlice, o katerih govore preroki in ki nas spominjajo na Edenski vrt, pri čemer ji je bil najljubši iris. Kot bi želela povedati, da so barvna okna tista, ki sveti prostor zaznamujejo tako močno, da ima vernik občutek, da se je znova znašel v raju.

Njen smisel za slovenko besedo je prišel do izraza v njenih esejih o umetnosti in ustvarjalcih, ki jih je objavljala v reviji *Zvon* Mohorjeve družbe, v publikacijah Družine in v *Tretjem dnevu*, v reviji, ki jo je tudi oblikovala.

Barvno okno v sakralnem prostoru ji je predstavljalo prebujanje svetlobe, ki človeka ne zaslepi, ampak pelje njegov pogled onkraj sebe same. Tudi zanjo je bil vitraj podobno kot v gotskih katedralah zaslon, kjer odseva svetloba iz onostranstva in meditativni vernik lahko preko zrtja takšnega okna prihaja do mističnih doživetij. Zato je slikarka, ki je postala pravi

maitre verrier vsako svoje delo pospremila z globoko meditacijo in molitvijo. Sledila je spisom Dionizija Areopagita in teologiji francoskih srednjeveških menihov v opatiji St. Denis ter bila prepričana, da se preko lepote in svetlobe umetniških del človek lahko dvigne vse tja do mističnih višav, ko se mu vse razkrije kot čisti dar. Tako so nastala dela od Jasenja v Alpah in Device Marije na polju v Bovcu, preko frančiškanske cerkve v Ljubljani, viške župnije, samostana v Novem mestu, pa vse tja do Doma sv. Jožefa v Celju, križevega pota na Polzeli in oken po samostanskih kapelah različnih skupnosti redovnic. Njena okna lahko uzremo tudi v slovenski cerkvi v Torontu. Vseh bi jih lahko našteli 150.

Ob njeni podobi Brezmadežne v Bovcu, ki je tudi služila za prvo slovensko božično poštno znamko, je ameriški kritik Lorenzo Medina v pismu slikarju Mateju Metlikoviču zapisal: »To je ena izmed najlepših umetnin, ki sem jih kdaj koli videl. Ne vem, ali je (umetnik) religiozen, toda verjamem, da nosi v sebi dar samega Boga. Resnično je blagoslovljen!«

Vzporedno z nastajajočimi vitraji je slikarka do konca izpopolnila akvarele svojih irisov, lilij in drugih cvetlic. Želela je povedati, da naj cvetlice rajskega vrta, ki jih bo ponovno našla, ali pa jih ustvarila za Nebeški Jeruzalem, znova napolnijo sakralni prostor. O njenih akvarelih je francoski kritik Jean Rogé dejal: »Te slike izražajo izredno čistost slikarkine duše in so neverjetno avtentične!«

Slikarka je ob obisku katedrale v Chartresu dejala, da so mojstri morali imeti že rojevanje svetlobe v svojih očeh, da so lahko ustvarili takšne čudovite vitraje. Ta ideja jo je vodila tudi, ko je ustanavljala Oddelek za umetniško fotografijo VIST-ja. Fotografija je namreč umetnost, ko nekdo okoli sebe uzre tisto lepoto, ki jo nosi že v sebi. Zato je 7 let odlično vodila ta Oddelek in preko izjemnih predavanj estetike in umetniške kompozicije prebujala in usmerjala očesa mladih fotografov.

Veselka Šorli Puc je tudi v svojem umetniškem delu ohranjala svojo osebnost. Zato je rada segala po krhkih materialih, kot sta steklo in keramika, predvsem pa se je navduševala ob vezeninah za oltarje in mašne plašče. Pri tem ji je bil vzornik veliki Stane Kregar. Za Veselko, kot se je podpisovala pod svoja dela, so bila ta naročila dar, saj je preko njih povedala, kako je predana evharistični skrivnosti.

V svojih zadnjih mesecih življenja se je ponovno vrnila k peresu ter tudi načrtovala, da bi za svojima knjigama *Zgodbe z repom in glavo* (Mladika, 1999) ter *Ure pasjih dni* (Mohorjeva, 2000) za svoje ljubljene vnuke napisala še tretjo. Želela si je tudi objavite svoje vtise iz sveta, saj je spremljala moža na njegovih diplomatskih potih v Argentini, na Češkem in v Iran. V tej smeri je že šel njen prevod knjige nobelove nagrajenke Širin Ebadi *Iran se prebuja* (Mohorjeva, 2008). Toda bolezen je klub njenemu veselju nad življenjem — rada se je poigrala s svojim imenom rekoč *nomen est omen* — vseeno napredovala. A ob koncu je svojima sinovoma Martinu in Juretu dejala: »Dva svetova sem videla, svet Lepote in svet grdega, toda edino svet Lepote je resničen!«

Umrla je v objemu in molitvi svojih najdražjih 8. avgusta. Pokopali smo je zraven njenega moža Matjaža v Krajni vasi na Krasu 16. avgusta. Oltar pri zadnji sveti daritvi je krasilo platno Svetega Duha, njeno zadnje delo. Upodobila ga je kot goloba, ki v viharju modrine neba prihaja k nam. Ko smo odhajali s pokopališča, se je na obzorju pojavila mavrica, kar je bil njen priljubljen slikarski motiv. Prizor nas je utrdil v upanju, da je zaveza, ki jo sklenila z Lepoto, obveljala, in da nas slikarka Veselka prosi, naj je ne pozabimo, kot tudi ne njenih barvnih oken in cvetlic, ki nam jih je nasula v svojem življenju. Upamo, da sedaj zre tisto Lepoto, po kateri je hrepenela vse življenje. ■

Dušica Kunaver

Zvon v slovenski ljudski dediščini

V naši deželi je zvon dolga stoletja uravnaval tok življenja in bil edini merilec časa v vsakdanjiku in prazniku.

V času, ko je bila ura na »vaškem turnu« edina ura v vasi, je vaški zvon odmerjal čas dela in počitka. Zjutraj ob prvi zori je zazvonil jutranjico. Tedaj je bilo treba vstati in začeti delati. Pastir je odgnal čredo na vaški travnik, žanjice in kosci so začeli delo, gospodinja je hitela v hlev molsti krave. Idrijskim rudarjem je ob delavnikih zvon zvonil jutranjico ob treh zjutraj! Vasovalca, ki je predolgo ostal pri svoji ljubici, pa je jutranji zvon opozoril, da mora hitro domov: *Pri farni cerkvici, zvonček že zvoni, / jaz pa sem zmeraj še pri svoji ljubici. / Bo treba vstati, slovo jemati, / od svoje ljubice zaljubljene. / Bo treba iti, do mam'ce priti, / da me očetu ne zatožijo.*

Delo se je ustavilo opoldne, ko je zvon v vaškem zvoniku naznanil čas za kosilo in kratek počitek in nato spet delo do večernega zvonjenja. Z večerno avemarijo se je končal delovni dan. Ljubljančanom je večerni zvon oznanjal, kdaj morajo domov iz gostiln. To je bil tudi čas, ko so se zvečer zapirala mestna vrata.

Ob nedeljah in praznikih je zvon vabil v cerkev. Vključeval se je v dogajanja vseh praznikov. Utihnil je le v času velike noči, v dneh žalovanja ob Odrešenikovi smrti – od velikega četrtka do velike sobote. V teh dneh so »zvonovi zavezani« in »gredo v Rim«.

Če se je kraju bližala nevihta, je cerkveni zvon glasno, jezno, razburjeno in bojevito zvonil »zoper hudo uro«. Razbijal je črne nevihtne oblake in preganjal točo z vaških polj.

Ob požarih je zvon klical na pomoč. Tedaj je »bíl plat zvona« – kembelj je močneje udarjal ob eno stran zvona.

Ob smrti je zvon – navček žaloval za umrlim, ki so ga nesli k pogrebu.

Uroke, ki so povzročali bolezni, je ljudstvo pošiljalo v gore – *tja daleč, kjer se noben žegnan zvon ne čuje, kjer noben človek ne stanuje …*

Zvon je dajal varnost tudi pred zlimi bitji. Kdo ve, koliko vragov, vražičev, hudičev, hudičkov je pregnal, ko je zazvonil jutranjico. Hudič je imel moč le, dokler ni zaslišal jutranjega zvonjenja. O tem priča Hudičev boršt, ki ga danes vidimo sredi gore Zaplata nad Preddvorom. Razlago za to nenavadno ime izvemo iz stare ljudske pripovedi:

Na Suhi pri Škofji Loki sta se dva kmeta prepirala zaradi hoste ob cesti proti Godešiču. Njun spor je prišel na sodišče. Prepirala sta se tudi pred sodnikom, dokler se ju sodnik ni naveličal poslušati. »Verjel bom tistemu, ki bo huje zaklel,« je dejal sodnik.

»Hudič naj vzame hosto, če ni moja,« je zaklel eden od kmetov.

»Hudič naj vzame hosto in jo odnese na vrh Grintavca, če ni moja,« je dodal njegov sosed.

Sodnik je prepirljivca nagnal, hudič pa je tisto noč prišel po sporni gozdič, si ga naložil na grbačo in odšepal proti Grintavcu, a ko je prisopihal do Zaplate, je v dolini začelo zvoniti dnevu. Hudiču je pošla vsa moč. Treščil je težko breme na zemljo in hitro izginil, da ga ne bi ujelo vzhajajoče sonce.

Gozdič je do danes ostal prav tam, kamor ga je odvrgel šepasti hudič. Visoko nad Kokro sameva sredi travnikov na grintovški rebri Zaplati. Domačini so mu že zdavnaj vzdeli ime Hudičev boršt.[1]

[1] Vir: Lojze Zupanc, *Zlato pod Blegošem*

V preteklosti je zvon postavljal tudi neko nenavadno mejo med mirom in vojno. Zvonovi so namreč vedno potrebovali drago in dragoceno kovino, podobno tudi topovi, zato so bili topovi in zvonovi vedno na čuden način povezani med seboj. V vojnih časih so iz zvonov vlivali topove, v mirnih časih pa iz topov zvonove.

Po ukazu Jožefa II. je bila v času prve svetovne vojne Samassova livarna v Ljubljani edina livarna v vsej Avstro-Ogrski monarhiji. Osem rodov Samassove rodbine je od začetka 18. stoletja do leta 1918 vlivalo zvonove. Samassovi zvonovi so zvonili po vsej Evropi, pa tudi v Afriki in Aziji. Na njihovo livarno spominja le še Zvonarska ulica in pa Samassova imenitna vila, ki še danes stoji na dolenjski strani nad vhodom v tunel pod Ljubljanskim gradom.

V naši deželi je imel in ima še danes zvon svojstveno mesto tudi v ljudski glasbi.

Pritrkavanje je nenavadna ljudska glasba in je, v obliki kakršno je, v naši deželi edinstveno. Poznajo ga tudi v drugih evropskih deželah, vendar ne na enak način kot pri nas.

Slovenski človek se je glas enega zvona naučil zliti v enotno melodijo več zvonov – po strogo določenem zaporedju glasov. Že več kot šesto let je v naši deželi znana pesem zvonov, ko se njihovi glasovi zlijejo v enotno, mogočno melodijo zvonov več cerkva. Pritrkovalci izvabljajo skupno melodijo zvonov z udarjanjem kemblja ob obod zvona. Pritrkovalec drži kembelj v roki in z njim v strogo določenem ritmu udarja ob zvon, a paziti mora, da dva zvonova ne udarita istočasno. Pesem zvonov je veličastna melodija, ki preglasi vse dogajanje v kraju. Ljudje ji tiho prisluhnejo. Vsak zvon ima svoj glas, saj mu ga mojstri, ki vlivajo zvonove, posebej »vlijejo« in je samo njegov.

V slovenski ljudski dediščini je zvon našel svoje mesto tudi v številnih pripovedih. Med njimi je prav nenavadna zgodba, ki razlaga, zakaj opoldanski zvon v cerkvi na Šmarni gori zvoni pol ure prezgodaj.

Nekega dne, ko je na Grmadi spet gorela grmada, je četa Turkov drvela navkreber proti cerkvi. Bilo je jutro. Turki so se naspali in najedli v taboru na pobočju Šmarne gore. Kuhinjo so imeli tam, kjer se še danes del gozda imenuje Kuhinja.

Bila je sobota in bilo je že skoraj poldan, ko so se turški jezdeci bližali Sedlu med Šmarno goro in Grmado.

»Ko bo ura v cerkvi zvonila poldan, bo moj konj zobal oves z oltarja v cerkvi!« se je bahal krvoločni aga, poglavar turške čete. Ura je bila tedaj ravno pol dvanajstih.

Nenadoma se je nebo nad Šmarno goro stemnilo, silen vihar je nastal in kot bi zrasel iz zemlje, se je pred osuplimi Turki pojavil mož v beli obleki. V roki je vihtel ognjeni meč. Prestrašeni Turki so se razbežali.

Hvaležni kmetje so v spomin na čudežno rešitev na prostoru, kjer je beli mož ustavil Turke, zgradili kapelico Svete sobote, ki stoji še danes. Beli mož je bil menda sam sveti Ahac, zaščitnik pred Turki.[2]

Kapelica Svete sobote stoji na južnem pobočju Šmarne gore, tik pod cerkvijo, v šmarnogorski cerkvi pa še danes vsak dan zvoni poldan ob pol dvanajstih. Podobno zgodbo o zvonu ima tudi kapelica z imenom Pri turškem kopitu, ki stoji v Sedlu med Šmarno goro in Grmado. Domačini pod Šmarno goro, ki že vrsto stoletij poslušajo šmarnogorsko opoldansko zvonjenje pol ure prezgodaj, vedo v kratkem verzu povedati razlago za to nenavadno šego: *Da na Šmarni gori poldan / ob pol poldan zvoni, / to spomin je na tiste dni, / ko turški paše napadali so kraje naše, / a pomagale so nam le maše naše.* ■

[2] Vir: Rado Radešček, *Slovenske legende*, Ljubljana 1983

Mag. Blaž Otrin

Šuštarjeva vizija Cerkve na Slovenskem po demokratičnih spremembah

Prispevek na simpoziju o nadškofu Šuštarju v Trebnjem 1. junija 2017

2. del

Sprava

Nedvomno bo Šuštar v zgodovini Slovencev zapisan kot eden tistih, ki si je najbolj odločno in iskreno prizadeval za spravo v slovenskem narodu. Kot predsednik Slovenske pokrajinske škofovske konference (SPŠK) je bil 13. marca 1990 podpisan pod izjavo SPŠK o narodni spravi. Z njo so škofje podprli izjavo Predsedstva Republike Slovenije o narodni in državljanski umiritvi in se zavzeli za spravo, ki mora obsegati tako spravo z mrtvimi kot živimi in mora zajeti vse Slovence doma in po svetu. Po mnenju SPŠK bo težja naloga sprava z živimi, in ta bo možna le ob izvršitvi štirih pogojev: 1) Ugotoviti polno in celostno resnico o vseh dogodkih od začetka vojne do danes. 2) Presojati dogodke v okviru tedanjega časa in razmer … Cerkev se namreč ne boji resnice, tudi takrat ne, ko jo resnica obremenjuje, in odkrito priznava svoj delež krivde. 3) Trezno presoditi dobre in slabe odločitve iz današnjega stališča. 4) Biti previden v sodbi, ali celo obsodbi oseb v njihovi subjektivni moralni odgovornosti.[1] Šuštar je podprl zamisel o spravni slovesnosti v Kočevskem rogu, kjer je bila 8. julija 1990 maša zadušnica in simbolični pogreb za tisoče in tisoče nasprotnikov revolucionarnega režima, ki so bili umorjeni v povojnih pobojih. Na slovesnosti je nadškof dejal: »Bodimo drug drugemu dobri, plemeniti in pošteni sopotniki in iskreni prijatelji. Bog je z nami.«[2]

Resnične pripravljenosti za spravo je bilo med Slovenci malo. Obe od vpletenih strani v drugi svetovni vojni sta se utaborili na svojih bregovih in druga drugi očitali zločinska dejanja, v medijih pa je bila poplava bombastičnih in ekskluzivističnih razprav, ki so sovražnost in razkol le še krepile. V taki brezplodni in napeti situaciji je Alojzij Šuštar 19. aprila 1995 v imenu Slovenske škofovske konference (SŠK) podpisal Izjavo SŠK ob petdesetletnici konca druge svetovne vojne. V izjavi, za katero je več kot očitno, da je njen glavni avtor Šuštar, je vidna skrajno iskrena pripravljenost za spravo, priznanje tudi lastnih grehov oz. grehov svetovnonazorske strani, ki ji je pripadal, in njegova zavest, da mora biti kristjan pripravljen narediti prvi korak.[3]

V izjavi so škofje poudarili, da je druga svetovna vojna v spominu našega naroda zapisana »kot obdobje velike narodove razdvojenosti in bratomorne vojne. Ta neznanska rana narodnega razdora še vedno ni zaceljena, in bistve-

[1] Izjava o narodni spravi, *Družina*, 25. 3. 1990, št. 12, str. 3.

[2] Jamnik: *Naš nadškof Šuštar*, str. 18.

[3] Rebula: *Pogovor v vinogradu*, str. 136.

nih dejanj narodne sprave tudi po 50. letih od konca vojne še nismo zmogli. /.../ Nobenega dvoma ni, da je velika večina partizanskih borcev, ki so delovali v okviru Osvobodilne fronte, šla v boj iz domoljubja in volje po osvoboditvi naroda. To so bili večinoma verni ljudje in niso imeli nobenega namena podpirati komunistično revolucijo in ateistično ideologijo. Zato lahko rečemo, da je partija zlorabila njihovo domoljubje, ko je osvobodilni boj izrabila tudi za izvedbo revolucionarnega prevzema oblasti. /.../ prav tako ni nobenega dvoma, da tudi velika večina domobrancev ni hotela nič drugega kakor svobodno demokratično Slovenijo. Če je torej kljub temu prišlo do spopada s partizani, se to ni zgodilo zaradi tega, ker bi domobranci želeli, da bi Slovenija ostala okupirana, temveč zato, ker so nasprotovali temu, da bi Sloveniji zavladal totalitarni komunizem. /.../ Če so eni in drugi zagrešili dejanja, ki niso služila narodu in njeni blaginji, je treba to najprej pripisati nespornemu dejstvu, da je med časom druge svetovne vojne in neločljivo skupaj z bojem proti okupatorju potekala v Sloveniji komunistična revolucija, katere brezpogojni cilj je bil vzpostavitev totalitarne komunistične oblasti. /.../ Danes lahko samo obžalujemo, da je domobranstvo poglobilo razdor v slovenskem narodu in to v najtežjih časih okupacije. Toda domobranstvo se je začelo kot povsem legitimna samoobramba pred poboji civilnega prebivalstva, ki so jo izvajali komunistični revolucionarji. Na začetku vsega tistega, kar bo objektivna in poštena moralna ocena lahko očitala domobranstvu kot pojavu, stoji torej revolucionarni načrt partije. /.../ Samo tako lahko razumemo pretresljivo dejstvo, da je Osvobodilna fronta Slovenije pobila že med vojno veliko Slovencev, po končani vojni pa je množično in brez vsake sodbe pomorila ne samo ujete domobrance, temveč prav tako mnogo civilistov, ki bi se utegnili upirati novi komunistični oblasti. Slovenski bratomorni spopad je sprožilo predvsem to revolucionarno nasilje. /.../ Zato pa moramo tudi obsoditi vse tisto, kar je bilo neprimernega, krivičnega, ali celo zločinskega na domobranski strani. Obsodbo zasluži predvsem vsako dejanje nasilja, mučenja in pobijanja civilnih ali neoboroženih ljudi. /.../ Slovenska škofovska konferenca izraža svojo pripravljenost zavzeti nedvoumno moralno stališče do vsakega dogodka ali pojava s katere koli strani, ki je zadostno objektivno in pošteno osvetljen. S svojim izrekanjem o minulih dogodkih hoče samo služiti resnici, pravici in spravi. Ponovno obžalujemo tudi vse tisto, kar je bilo neprimernega, a zgrešenega v ravnanju predstavnikov katoliške Cerkve kot institucije, in se opravičujemo vsem prizadetim. /.../ Sprava je možna, saj so imeli partizani in domobranci pred očmi isti cilj: svobodno Slovenijo. Nacizem, proti kateremu so se borili partizani, in komunizem, proti kateremu so se borili domobranci, sta danes mrtva. Slovenski narod pa je končno uresničil svoj tisočletni sen: svojo samostojnost in državnost. Zato je sedaj resnično napočil trenutek sprave. Sedaj je čas, da kot narod stopimo skupaj, obžalujemo vse zablode in vsa trpljenja, ki smo si ga medsebojno povzročili velikokrat tudi po krivdi tujih sil. Priznajmo vse svoje krivde, po možnostih poravnajmo krivice in se zavežimo, da nam bo v prihodnje sožitje v miru, sodelovanje v pravičnosti in spoštovanje medsebojnih razlik v svobodi za vsakega med nami nedotakljivo vodilo.«[4]

[4] *Družina*, 7. 5. 1995, št. 19, str. 3.

Odmevi na izjavo, v katero je bilo vloženo veliko truda, pa so bili v kontekstu takratnega časa žal predvidljivi. Zavrnili sta jo obe vpleteni strani. Za Šuštarja je bilo posebej boleče, ko je 24. maja 1995 iz Argentine dobil od Zedinjene Slovenije uraden protest, na katerega jim je pozneje odgovoril.[5]

Šuštar je v svojih prizadevanjih za spravo še naprej ostal aktiven in je poudarjal pomembnost empatije, dobrih namenov in odpuščanja.[6] »Večkrat sem že prosil, da bi nehali z medsebojnimi očitki, da ne bi uporabljali besed, ki so tako hude in tako bolijo.« »Strinjam se z mislijo, da je posebna krščanska dolžnost, prizadevati si za spravo, odpuščati in prositi odpuščanja – to je Kristusov zgled in njegovo naročilo. A to je huda preizkušnja našega osebnega krščanstva. Morda ravno ob tem spoznamo, koliko smo resnično kristjani.« »Kristjan mora biti pripravljen narediti prvi korak. /.../ Žal je tudi med kristjani velikokrat malo pripravljenosti in nekateri bi radi najprej še malo obračunali z drugimi.«[7]

Urejanje odnosov med državo in Cerkvijo ter vprašanje šolstva in družbenega angažiranja laikov

V osemdesetih letih si je Šuštar v odnosu do oblasti prizadeval za osnovne pravice vernih v družbi, s prelomom v devetdesetih pa je upal in pričakoval, da se bodo razmerja med državo in Cerkvijo na novo definirala v medsebojno korist. V tem smislu je v imenu SPŠK 18. marca 1991 pisal Izvršnemu svetu Republike Slovenije, a zaradi osamosvojitvenih dejavnosti in napetosti v Jugoslaviji ni prišlo do konkretnih pogovorov.[8] Po ureditvi razmer v Sloveniji so se začela pogajanja med zastopniki Cerkve in vlade za ureditev pravnega položaja Cerkve. 4. marca 1993 je bila imenovana Mešana krovna komisija Rimskokatoliške cerkve in Vlade Republike Slovenije. Cerkev je takoj na začetku izrazila željo, da bi bilo treba končni sporazum sprejeti na meddržavni ravni kot sporazum med Svetim sedežem in Republiko Slovenijo. Začetna pogajanja so potekala v duhu optimizma, nato pa so vedno bolj zahajala v slepo ulico vse do 28. marca 1996, ko je imela komisijo zadnjo sejo.[9] Državna stran je delo komisije blokirala, zavlačevala, in v slogu izpred leta 1990 ni podala nobenih jasnih zavez ter se zapletala v skoraj brezplodne pogovore, kar je Šuštarja izjemno osebno prizadelo.[10]

Izkupiček pogajanj je bil boren, dosežki pa so bili zgolj parcialni v smislu dodelitve frekvenc Radiu Ognjišče itd. Nekatere stvari so se uredile mimo te komisije, že v prvi Demosovi vladi, ko je npr. dotedanje bonitete za člane Cirilmetodijskega društva, v obliki delnega kritja socialnih dajatev iz proračuna, razširila na vse katoliške duhovnike in predstavnike drugih verskih skupnosti. Na podlagi zakona o denacionalizaciji se je počasi začelo tudi vračanje Cerkvenega premoženja, pa čeprav je bila Cerkev zaradi slednjega s strani politike in medijev deležna neargumentiranega in nizkotnega blatenja, češ da ji gre le za bogastvo in da bodo Slovenci ponovno postali hlapci Cerkve itd. Teološka fakulteta v Ljubljani se je z univerzo samostojno dogovorila o ponovni vključitvi v univerzo.[11] Več kot mešana komisija je Šuštar dosegel sam s svojimi osebnimi prizadevanji. Pri tem velja posebej poudariti, da je dosegel pravico javnosti za cerkveni gimnaziji v Vipavi in Želimljah in da je bila v posest

[5] Rebula: *Pogovor v vinogradu*, str. 135.

[6] Vrtovec: *Vloga nadškofa Šuštarja pri osamosvojitvi Slovenije*, str. 103.

[7] Rebula: *Pogovor v vinogradu*, str. 136.

[8] Dolinar: *Alojzij Šuštar (1920–2007)*, str. 11.

[9] Štuhec: *Cerkev po letu devetdeset*, str. 319–322.

[10] Jamnik: *Naš nadškof Šuštar*, str. 96.

[11] Štuhec: *Cerkev po letu devetdeset*, str. 318, 321.

ESEJ

vrnjena od Jugoslovanske ljudske armade popolnoma demolirana stavba nekdanjega Zavoda sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano, v kateri je bila nato ustanovljena gimnazija.[12] To je bilo še toliko bolj pomembno, ker se vprašanja verskega pouka v pogovorih med državo in Cerkvijo nikakor ni dalo urediti. Cerkev je podala jasne zahteve glede šolstva in se sklicevala na človekove pravice in pravice staršev, želela je sodelovati pri novi šolski zakonodaji, dala je veliko predlogov, a so bili vsi zavrnjeni. Nekateri člani komisije na cerkveni strani so menili, naj se Cerkve umakne v neke vrste kulturni molk, a je Šuštar vztrajal: »Treba se je pogovarjati in reševati, kar se rešiti da, tudi v kompromisih.«[13] Prav pri vprašanju šolstva je bil vsak kompromis nemogoč, saj je vladna stran na temelju ustavnega določila o ločenosti Cerkve in države zagovarjala čedalje bolj radikalna stališča, ki so konkretizirala v prepovedi vsake konfesionalne dejavnosti v šolskem prostoru, kar je v veljavo stopilo 19. marca 1996.[14]

Ves čas pogovorov o ureditvi verskega pouka pa je bilo čutiti zastoj v prenovi verouka znotraj Cerkve, saj se je ves čas upalo, da se bo dosegla neka celovita rešitev, ki pa je kar ni in ni bilo.[15]

V takem ozračju, ko si je oblast še vedno lastila tako rekoč absoluten monopol nad šolstvom, je bila ustanovitev Zavoda sv. Stanislava 4. novembra 1992[16] in odprtje Škofijske klasične gimnazije 1. septembra 1993 velik dogodek. Šuštar je bil na zavod močno čustveno navezan, saj je bil pred drugo svetovno vojno tudi sam »zavodar« in je imel nanj najlepše spomine.[17] Obnova in zagon zavoda sta bila ogromen materialni in organizacijski zalogaj za nadškofijo. Nadškof je izjemno priporočal darovanja in nabirke za zavod, ki je »za Cerkev na Slovenskem in za naš slovenski narod izrednega pomena«.[18] Ko je gimnazija začela delovati, je njen ravnatelj Jože Mlakar tedensko na ordinariatu poročal o njenem razvoju.[19] Šuštar je v zavod polagal izjemne upe, saj je pričakoval in upal, da bo Cerkev tu lahko vzgojila nov rod, ki bo temelj nove evangelizacije.

Šuštar je močno podpiral delovanje laikov v družbi in politiki, a bil skrajno pozoren na to, da se cerkvena hierarhija ni vpletata v strankarsko politiko. Kljub temu se je Cerkvi in Šuštarju stalno očitalo, da se vpletata v politiko in javne zadeve. Ustavno določilo ločenosti Cerkve od države je bilo v politiki in javnosti interpretirano kot izločitev Cerkve iz družbe, in tako je bil vsak družben angažma Cerkve v mediji vedno znova že v samem začetku obsojen kot nedopustno vtikanje Cerkve v državo, pa četudi je šlo le za poziv, naj gredo ljudje na volitve in volijo po svoji vesti.

Šuštar je bil vesel vsake pobude organiziranja vernikov v smislu sklepov POZLN, a je bil razvoj in pomen le-teh bistveno manjši, kot si je želel, npr. Združenje krščanskih podjetnikov.[20]

Na področju medijev je pomenil velik uspeh zagon Radia Ognjišče leta 1994, na Televiziji Slovenija so začeli predvajati oddajo Obzorja duha, medtem ko na Radiu Slovenija dlje kot od prenosa nedeljske maše ni prišlo.[21] Nekateri drugi medijski projekti, pri katerih je tako ali drugače sodelovala Cerkev, pa so dokaj klavrno propadli (dnevnik *Slovenec, tiskarna Novamedia, televizija TV 3)* .

[12] Dolinar: *Alojzij Šuštar (1920–2007)*, str. 14.
[13] Rebula: *Pogovor v vinogradu*, str. 137–139.

[14] Štuhec: *Cerkev po letu devetdeset*, str. 320.

[15] Potekalo je sicer kar nekaj posvetov o prenovi verouka in mladinske pastorale, a opaznejših premikov ni bilo. 28. oktobra 1992 je bilo v prostorih Medškofijskega odbora za študente prvo srečanje zastopnikov dekanij in redovnih skupnosti, ki so sodelovali pri prenovi mladinske pastorale v ljubljanski nadškofiji. Jesenska pastoralna konferenca leta 1993 je bila posvečena temi župnija in mladi. 17. marca 1994 je potekal Seminar za mladinsko katehezo. *Sporočila slovenskih škofij*, 1992/12, str. 143, 144; 1993/9, str. 95; 1994/3, str. 43.

[16] *Sporočila slovenskih škofij*, 1993/1, str. 11.

[17] Rebula: *Pogovor v vinogradu*, str. 10.

[18] *Sporočila slovenskih škofij*, 1993/9, str. 94.

[19] *Rožanc: Nadškof Alojzij Šuštar*, str. 132.

[20] NŠAL 336, šk. 14. Miroslav Škufca, predsednik Združenja krščanskih podjetnikov, 20. 7., ‹– 26. 7. 1993.

Papežev obisk

Po letu 1990 Cerkev ni uspela in mogla razmahniti svoje pastoralne dejavnosti, kot si je želela in pričakovala. Ob koncu Šuštarjeve nadškofovske službe je bilo tako vse upanje za prenovo in zagon tako škofije kot celotne Cerkve položeno v obisk svetega očeta Janeza Pavla II. Dne 20. februarja 1995 so slovenski škofje izdali pismo o duhovni pripravi na papežev obisk. V njem so se obrnili na vse verne posameznike in organizacije, da bi duhovno čim bolj sodelovali v pripravi na srečanje. Duhovna priprava na obisk naj bi po pisanju škofov obsegala poglobitev zavesti o naši povezanosti s Cerkvijo, versko in moralno prenovo in prizadevanje za spravo. »Papežev obisk ne sme biti samo kratek dogodek, ki sicer najde velik odmev v javnem življenju, temveč mora obroditi trajne sadove.«[22]

23. maja 1995 je nadškof ustanovil Glavni odbor za pripravo papeževega obiska v Sloveniji, ki je bil zadolžen za celostno pripravo obiska. Razdeljen je bil na sektorje in odbore, ki so pokrivali posamezna področja priprave: pastoralo, arhitekturo, operativo, finance, liturgijo, logistiko, govore in medije. Pri svojem delu je sodeloval z državnim odborom za organizacijo obiska in s škofijskimi odbori.[23] Sodelovanje z državo je bilo dobro, čeprav ni šlo brez značilnega sprenevedanja in nagajanja, kot je bilo npr. zavlačevanje izplačila vladinega prispevka.[24]

Celotna dejavnost Cerkve je bila tako od pomladi 1995 usmerjena v papežev obisk in vsa pastoralna dejavnost na vseh nivojih je bila prilagojena temu, od počitniških srečanj, verouka, ŽPS, kulturnih dni, molitev rožnih vencev itd.[25] Že od začetka je bil glavni poudarek celotnega obiska na pastorali oz. na sadovih, ki naj bi jih obisk prinesel.

Na četrti seji duhovniškega sveta 11. oktobra 1995 so poudarili verske razsežnosti obiska: »Pri papeževem obisku povsod zraste samozavest kristjanov; to je pri nas zelo potrebno. Razgibal bo verne tudi v korist javnega blagra. Že geslo samo *Oče potrdi nas v veri* pove, da gre za potrditev vere in zvestobo veri. Veliko je še skritih sil v narodu; to je potrebno prebuditi. Pri tem že lahko razmišljamo, kaj bo po obisku in katere cilje želimo doseči: a) večje poznavanje naše zgodovine in vloge Cerkve; b) poživitev dela z mladimi; c) vzgoja mladih za življenjske odločitve; d) nova evangelizacija; e) večja samozavest kristjanov in zavzetost v družbi; f) večji pomen dosedanjih struktur v Cerkvi; g) večje vključevanje laikov v pastoralo.«[26]

Obisk svetega očeta Janeza Pavla II., ki je potekal od 17. do 19. maja 1996, je bil velik uspeh, zelo dobra organizacija, sijajen obisk, skratka bil je »zares zgodovinski dogodek in izredno doživetje, praznik naše vere,« kot so po obisku zapisali škofje.[27]

Sledilo je ključno vprašanje: kako vzdušje iz obiska prenesti v pastoralni vsakdan in v slovensko družbo? Takoj po obisku je Šuštar na duhovnike naslovil pismo, ki ga je spisal že pred obiskom:[28] »Po papeževem obisku stojimo pred vprašanjem: kakšni bodo sadovi papeževega obiska? Nedvomno smo vsi prepričani, da to ne sme biti samo izreden dogodek. /.../ Rad bi poudaril tri stvari, ki se mi zdijo pomembne, ko si bomo prizadevali za sadove papeževega

[21] *Sporočila slovenskih škofij*, 1992/12, str. 143.

[22] *Sporočila slovenskih škofij*, 1995/3, str. 30.

[23] Prim. NŠAL, Slovenska škofovska konferenca, Glavni odbor za pripravo papeževega obiska v Sloveniji, 6. šk.

[24] *Sporočila slovenskih škofij*, 1996/4, str. 38.

[25] *Sporočila slovenskih škofij*, 1995/5, str. 50; *1995/8*, str. 79.

[26] *Sporočila slovenskih škofij*, 1995/12, str. 120.

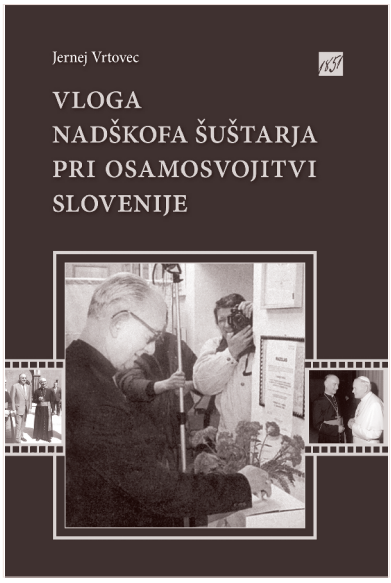
[27] *Sporočila slovenskih škofij*, 1996/8, str. 82.

[28] *Sporočila slovenskih škofij*, 1996/6, str. 61.

ESEJ

obiska. Prvo je: novo in globlje versko življenje. Če je bilo geslo papeževega obiska *Oče potrdi nas v veri*, če nas najprej Bog sam potrdi v veri, potem moramo skušati drug drugega potrditi v veri in sami poglobiti in utrditi svojo vero in življenje po veri. Drugi sad papeževega obiska naj bi bila moralna prenova slovenskega naroda. /.../ Moralna prenova naj se pokaže pri mladini, pri naših družinah in pri vsakem od nas osebno. Tretja naloga je sprava v vseh razsežnostih /.../, zato vas posebej prosim in vabim, da bi z vso zavzetostjo in gorečnostjo skrbeli za to, da bi papežev obisk obrodil čim bogatejše sadove.«[29]

Pastoralne dejavnosti po obisku naj bi temeljile na izkušnji obiska. Škofje so se v pismu 10. julija 1996 obrnili na vernike in poudarili, da nam je papež v svojih bogatih govorih nakazal smernice za naše nadaljnje prizadevanje. »Če hočemo, da bo njegov obisk obrodil trajne sadove, moramo znova in znova prebirati in premišljevati njegove besede, ki nam jih je izrekel v našem materinem jeziku.« Prosili so, naj molimo za sadove obiska, in predlagali, naj se v zahvalo verniki na praznik Marijinega vnebovzetja udeležimo romanj k slovenskim romarskim središčem.[30]

A evforija, ki je vladala ob obisku, se je hitro razblinila in papeževe besede niso bile sprejete tako živo, kot si je predstavljal in želel Šuštar. Ko v dekaniji Trebnje jeseni 1996 niso izvolili dekana, ker nihče ni želel prevzeti te naloge, je bil Šuštar ogorčen: »Če je med nami tako malo pripravljenosti za služenje Cerkvi in za sodelovanje, ne vem, kakšna prihodnost se nam obeta. Koliko si je kdo vzel k srcu besede papeža Janeza Pavla II. v Sloveniji, naj vsak sam presodi.«[31]

Šuštarjevi dnevi vodenja slovenske Cerkve in ljubljanske škofije so se iztekali in v zadnjem pismu sobratom duhovnikom je še enkrat poudaril pomen papeževega obiska in naloge, ki duhovnike čakajo v prihodnje: »Zavedati se moramo, kako velike naloge nas še čakajo, posebno papeževa naročila, ki nam jih je dal v svojih nagovorih v Sloveniji. V ljubljanski stolnici je nam duhovnikom naročal, naj si v teh časih korenitih sprememb prizadevamo za oblikovanje bolj bratske in demokratične družbe, in nadaljeval, da je treba temu dogajanju posvetiti posebno pozornost. Papež pravi, da nam izroča to nalogo v prepričanju, da jo bomo z Božjo pomočjo mogli v polnosti uresničiti. „V dosedanje napore za materialno in moralno obnovo vaše dežele vtisnite znamenje zaupanja in optimizma. Na ta način boste bistveno prispevali k družbenemu in duhovnemu preporodu ljubljenega slovenskega naroda. Skrbite predvsem za to, da boste nove rodove vzgojili za sprejem odgovornosti, ki jih čakajo.“ /.../ Kar duhovniki oznanjamo drugim, moramo najprej narediti v svojem osebnem življenju in s svojimi dejanji. /.../ Doživljamo velike prelomne čase in ravno tu moramo spoznati ter sprejemati svojo odgovornost in v iskrenem sodelovanju in tesni medsebojni povezanosti spolnjevati svoje naloge.«[32]

[29] *Sporočila slovenskih škofij*, 1996/6, str. 61.

[30] *Sporočila slovenskih škofij*, 1996/9, str. 93.

[31] NŠAL 336, šk. 18. »Duhovnikom trebanjske dekanije«, ← 18. 9. 1996.

[32] *Sporočila slovenskih škofij*, 1996/12, str. 129.

Sklep

Demokratične spremembe so Cerkev na Slovenskem postavile pred nove izzive, saj ji je bilo končno omogočeno, da se povzpne iz geta, kamor jo je pahnil prejšnji sistem, in postane aktiven in enakopraven dejavnik v slovenski družbi. Šuštar je v novih razmerah videl priložnost za novo evangelizacijo. Pri tem je svaril pred neučakanostjo in prevelikimi pričakovanji, saj da bo do resničnih sprememb, predvsem tistih v glavah, prišlo počasi, za kar pa bo potrebno veliko potrpežljivosti, dialoga in dobre volje. Prepričan je bil, da bo do sprememb prišlo, saj je trdno verjel v Božje varstvo in vodstvo tako na osebnem nivoju kot na nivoju naroda. Zavedal se je, da bo v novih razmerah nova evangelizacija možna le s polnim sodelovanjem vseh in z aktivno vključitvijo laikov v delovanje Cerkve, predpogoj za to pa je osebna spreobrnitev vseh udeležencev nove evangelizacije. Šuštar je izhajal iz osebne odgovornosti in nujne trajne samovzgoje in prečiščevanja. Tudi potem ko se je upokojil, je ponavljal: »Vedno lahko pri sebi kaj spremenimo na bolje.«[33] Apeliral je na osebno odgovornost, zavrnil izgovore, da se ne da nič storiti, in opozarjal na izrazito pomanjkanje čuta za odgovornost v narodu.[34]

Ker je prejšnji sistem skozi vzgojno-izobraževalni in medijski monopol poškodoval slovenskega človeka, je bil Šuštar prepričan, da je posebna naloga Cerkve, da vzgoji nov rod, na novo oblikuje in izobrazi vernika, da bo mogel polnomočno odgovorno delovati v Cerkvi in družbi. Zato je veliko pozornost in upanje posvetil dogovarjanju z državo, ki bi med drugim ustrezno ovrednotilo in umestilo verski pouk v šolski sistem. Stare strukture so naredile vse, da do dogovora ne bi prišlo, a je Šuštar kljub neuspehom vztrajal pri dialogu, rezultati dolgotrajnih pogovorov pa so bili na koncu borni. Največji Šuštarjev uspeh na tem področju je bila ponovna ustanovitev Zavoda sv. Stanislava in odprtje Škofijske klasične gimnazije v Šentvidu nad Ljubljano, v kar je polagal veliko upov za vzgojo novega rodu. POZLN, ki naj bi prinesel zagon pastoralne prenove v nadškofiji, se ni prelil v življenje nadškofije in je bolj ali manj ostal črka na papirju. Operativne naloge pri svojih načrtih je Šuštar v polnosti zaupal svojim sodelavcem, a je to vodilo tudi v nekatera razočaranja. Ker pastoralna prenova kar ni in ni zaživela, je ob koncu vse napore usmeril v pripravo papeževega obiska, katerega namen ni bil le veličasten dogodek, ampak predvsem želja in upanje, da bo dal zagon evangelizaciji in doprinesel k samozavesti katoličanov. Obisk je bil veličasten dogodek, ki mu ni (bilo) para v novejši zgodovini Slovencev, a je treba poudariti, da ni prinesel rezultatov oz. pastoralnega zagona, na katerega je upal nadškof.

V zgodovini Slovencev se ne bo moglo spregledati Šuštarjeve velike vloge pri procesu sprave, saj je bil eden tistih, ki je najbolj poudarjal pomembnost tega procesa za normalen razvoj naroda, in eden redkih, ki si je tega res iskreno želel, za kar je bil pripravljen narediti korak več, da bi se približal drugi strani. Izjava SŠK ob petdesetletnici konca druge svetovne vojne je vsekakor ta korak več in po mojem mnenju predstavlja enega najboljših ocen o med- in povojnih dogodkih v Sloveniji. Do zdaj je le malokateri intelektualec na Slovenskem zmogel toliko empatije in intelektualne poštenosti, da je sestopil iz

[33] Rožanc: *Nadškof Alojzij Šuštar*, str. 133.

[34] Rebula: *Pogovor v vinogradu*, str. 153.

ESEJ

varnega objema svetovnonazorskega tabora, ki mu pripada, in se tako iskreno podal na tvegano in bolečo pot sprave. Žal je bilo in je tovrstnih »samotnih jezdecev« na Slovenskem zelo malo.

Osebni pogled na tisti čas

Vizija, ki jo je imel nadškof za razvoj Cerkve na Slovenskem, je bila jasna, izvedba pa je precej odstopala od želja, za kar je bilo po mojem mnenju več razlogov. Eno je bilo šibko projektno vodenje, saj se, potem ko so bili sprejeti sklepi, ni odločno pristopilo k njenim uresničitvam v smislu formiranja projektnih skupin, sprejetja dejanskih ukrepov, določitve časovnic, preverbe itd. Vprašanje je tudi, koliko so bili sklepi glede na model, ki je v veliki meri temeljil na obnovitvi organizacijskih oblik izpred druge svetovne vojne, sploh aktualni, uresničljivi in realni. Pomemben dejavnik, ki je zaviral prenovo in notranjo refleksijo Cerkve, so bili tudi siloviti in pogosto nizkotni medijski in politični napadi, kar je povzročilo, da je Cerkev ponovno zavzela obrambno držo. Pomembno vlogo so odigrale stare politične strukture iz časa socializma, ki so še vedno ohranile vse bistvene vzvode oblasti in niso dopustile, da bi pri ključnih vprašanjih, kot je bilo npr. šolstvo, prišlo do kakršnega koli tvornega dogovora, ki bi omogočil več svobode. Cerkev sama pa v zadostni meri ni izvedla tega, na kar je Šuštar sicer opozarjal, in sicer, da mora Cerkev nujno posodobiti svoj jezik, da mora spoznati, kaj nagovarja in zanima sodobnega človeka, in da bi v svoje poslanstvo enakovredno vključila laike. Kljub delni vključitvi laikov je Cerkev ostala zasidrana v paternalističnem duhu in prevladi klerikov nad laiki, pri čemer je bilo premalo zaupanja do laikov s strani hierarhije in resnici na ljubo tudi premalo pripravljenosti za prevzemanje odgovornosti s strani laikov. Nerazumevanje spremenjenih razmer je bilo po mojem mnenju najbolj očitno ob obisku papeža leta 1996, saj so bila pričakovanja, da bo obisk prinesel pastoralni preobrat, povsem nerealna in kažejo na generacijski razkorak ter razkorak med hierarhijo in laiki. Hierarhična avtoriteta, pa četudi najvišja, ima majhen vpliv na nagovor sodobnega človeka; ta si sicer želi avtoritete, a avtoriteta ni več dana z mestom v hierarhični strukturi, to je prej ovira. Mnogi so si ob srečanju mladih s papežem v Postojni delali utvare o pastoralnem preboju, a to je bil privid, po obisku so ostali stari mehovi in staro vino, in krilatica, da bo seme, ki je bilo posejano v Postojni, vzklilo, se je razblinila. Mladi so bili sicer navdušeni nad veličastno prireditvijo, a to je bilo v glavnem tudi vse. Naj pri tem dodam svojo skromno osebno izkušnjo. Kot skavtski voditelj sem bil takrat vključen v lokalne priprave na obisk in sem skupino mladih tudi popeljal v Postojno. Ob koncu smo imeli refleksijo in ob tem je bila tipična izjava enega izmed njih: »Vau, res je bilo dobro, koliko folka, ni mi žal, da sem šel, bilo je kot na velikem koncertu.«

Cerkev se po letu 1990 ni uspela vživeti v nove čase in je zašla v krizo, iz katere se še danes ni izkopala. A za to ne gre kriviti Šuštarja, saj je kriza, ki je že dolgo pred tem zajela svetovno oz. evropsko Cerkev po padcu socializma, z zamikom pljusknila tudi k nam. Vzroki zanjo pa so že povsem druga zgodba. ▪

Tiskani viri in literatura:

- Dolinar, France M.: Alojzij Šuštar (1920–2007). V: *Božjo voljo spolnjevati: življenjska pot dr. Alojzija Šuštarja*. Trebnje: Kulturno društvo, 2008.
- Dolinar, France M.: *Ljubljanski nadškof Alojzij Šuštar in demokratične spremembe v Republiki Sloveniji*. Ljubljana 2011.
- Globokar, Roman: Spomin na plemenitega sopotnika. V: Anton Jamnik: *Naš nadškof Šuštar.* Koper: Ognjišče, 2016, str. 135–139.
- Izjava o narodni spravi, *Družina*, 25. 3. 1990, št. 12, str. 3.
- Jamnik, Anton: *Naš nadškof Šuštar.* Koper: Ognjišče, 2016.
- Mavrič, Urška: Podoba Boga in človeka pri nadškofu Alojziju Šuštarju. V: Anton Jamnik: *Naš nadškof Šuštar.* Koper: Ognjišče, 2016, str. 147–185.
- Pogovor z nadškofom Šuštarjem ob njegovi 70-letnici. V: *Družina*, 11. 11. 1990, št. 43, str. 5.
- Rebula Alojz in Alojzij Šuštar: *Pogovor v vinogradu. Alojz Rebula se pogovarja z nadškofom Alojzijem Šuštarjem ob njegovi petinsedemdesetletnici.* Celje: Mohorjeva družba Celje, 1995.
- Rožanc, S. Mira ŠSFKK: Nadškof Alojzij Šuštar. V: Anton Jamnik: *Naš nadškof Šuštar.* Koper: Ognjišče, 2016, str. 127–133.
- *Sporočila slovenskih škofij*, leta: 1987–1996.
- Štuhec, Ivan: Cerkev po letu devetdeset. *V: Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju*. Ljubljana: Družina, 2002, str. 311–326.
- Šuštar, Alojzij: Drugi vatikanski vesoljni cerkveni zbor – prelomnica v Katoliški cerkvi. V: *Teorija in praksa* XXXII (1995), št. 11–12, str. 1022–1028.
- Šuštar, Alojzij: *Katoličani na Slovenskem na prehodu v tretje tisočletje*. Ljubljana: Zbirka knjižice 114, Katehetski center, 1992.
- Vrtovec, Jernej: *Vloga nadškofa Šuštarja pri osamosvojitvi Slovenije*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2016.
- *Zbornik tretjega zasedanja pastoralnega občnega zbora ljubljanske nadškofije 1991*, Nadškofijski ordinariat Ljubljana, 1992.

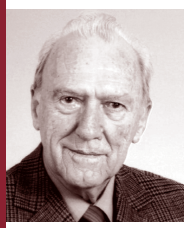
Arhivi:

- NŠAL 336, Zapuščina Alojzij Šuštar, šk. 14, 18.
- NŠAL, Slovenska škofovska konferenca, Glavni odbor za pripravo papeževega obiska v Sloveniji, šk. 1–6.

Dr. Ignacij Voje

Zgled iz preteklosti: uspešna zunanja in notranja politika miniaturne Dubrovniške republike

1. del

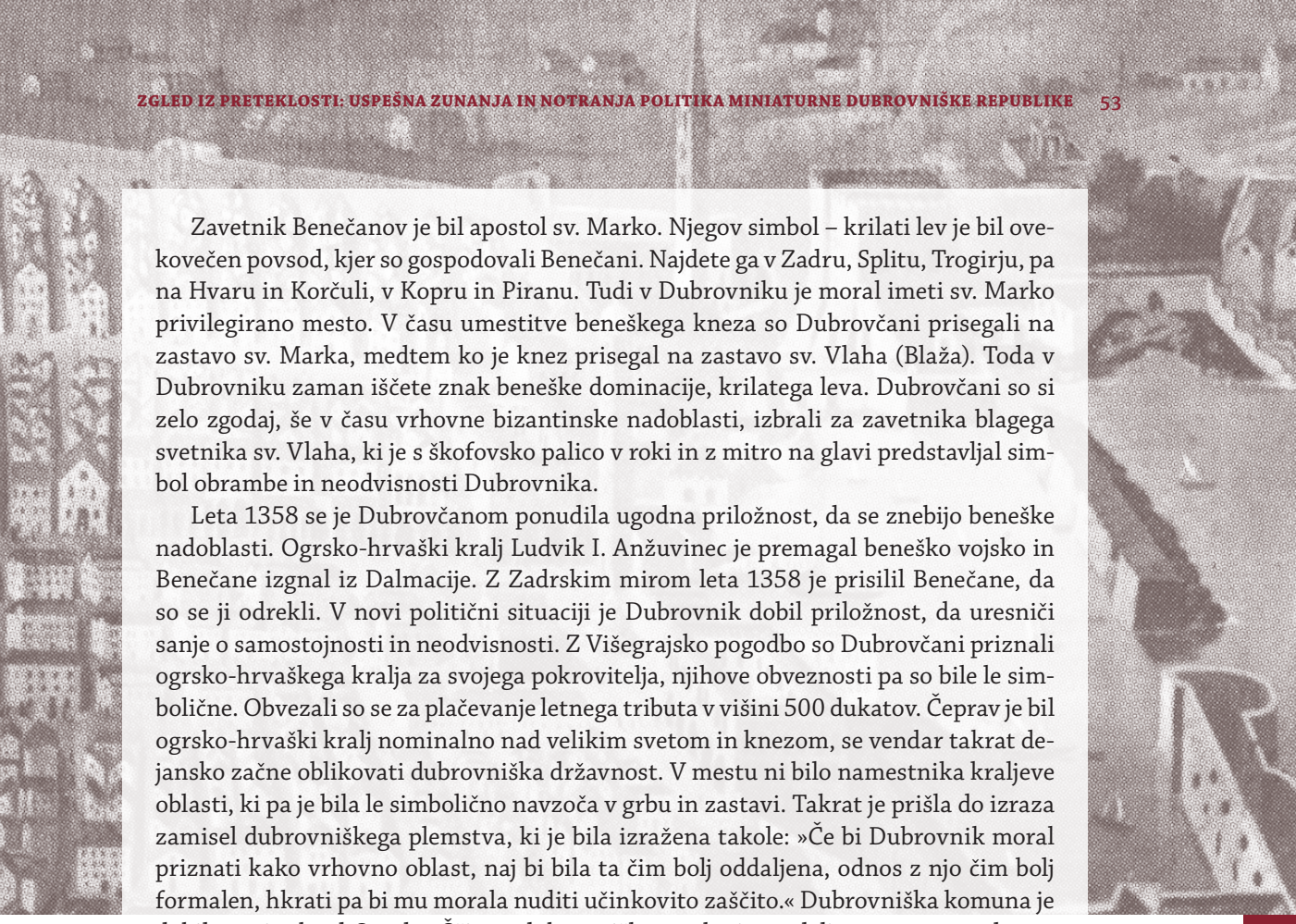

Dubrovniška republika je več kot 450 let (od 1358 do 1815) obstajala kot mala, samostojna, nevtralna in zelo pomembna ter priznana pomorsko-trgovska država. Bila je ena od politično in socialno najstabilnejših držav v takratni Evropi. Prav zaradi tega lahko govorimo o edinstvenem fenomenu v evropski zgodovini. Kljub temu pa lahko v njeni zgodovini zasledimo pojave, ki kažejo, da je bila Dubrovniška republika daleč od mirne in skladne skupnosti.

Samostojen politični razvoj pod tujo zaščito

Burna je preteklost Dubrovnika, hude čase je moralo preživljati mesto ob Jadranskem morju v svoji tisočletni zgodovini! Stisnjena na ozek pas ob morju, obkrožena od sovražnikov, je miniaturna državica živela v stalni pripravljenosti, da brani svojo svobodo. Formalno je Dubrovnik vedno priznaval neko vrhovno oblast ter si poiskal zaščito pri močnejših silah, le odnos do te oblasti je bil različen.

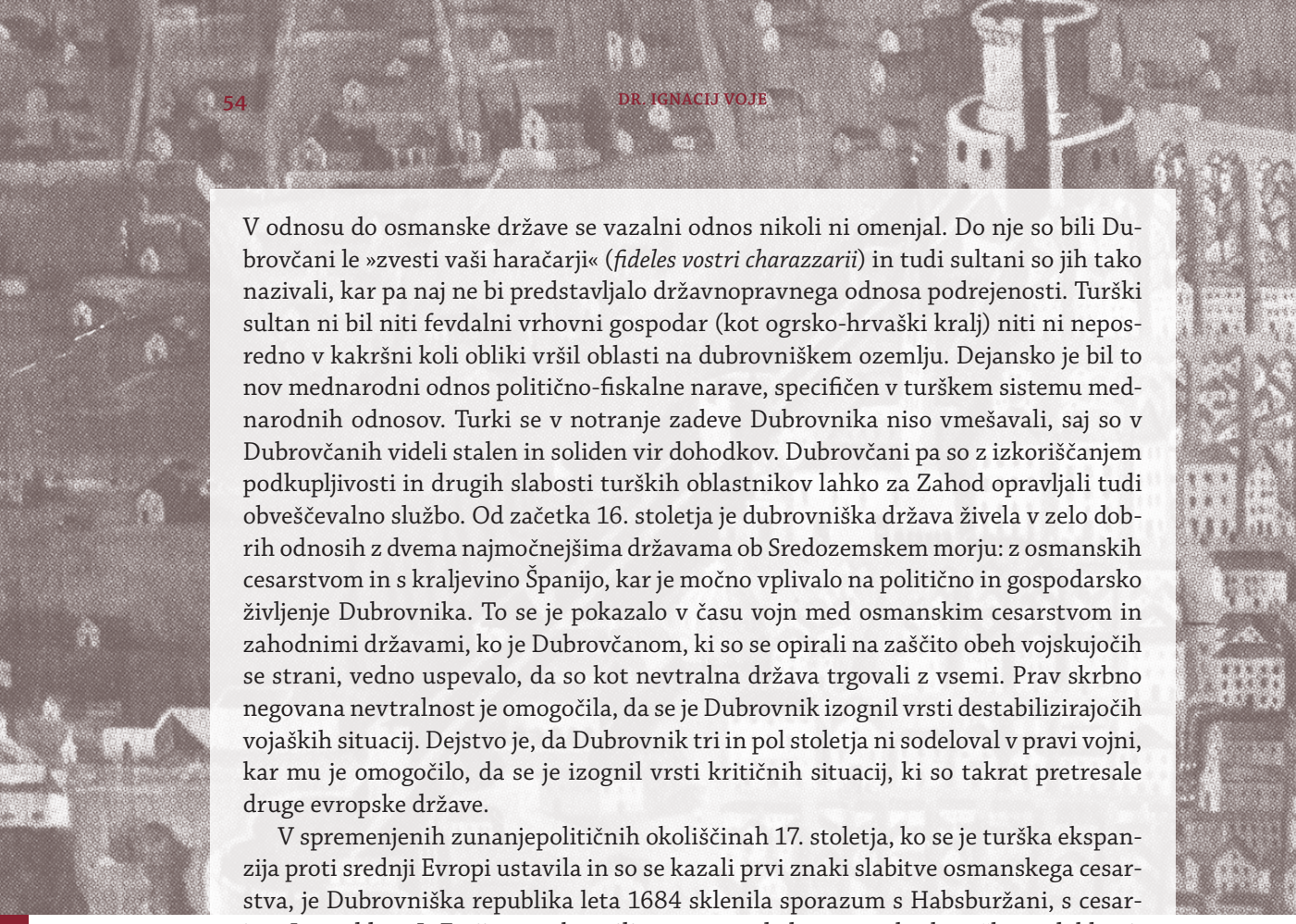
V letih od 1204 do 1205 so Benečani zagospodarili nad vsemi primorskimi mesti od Kvarnerja do Črne gore. Tudi Dubrovnik je moral sprejeti beneško nadoblast, ki je zanj pomenila prekinitev ugodnega razvoja gospodarske in politične neodvisnosti v zadnjih desetletjih 12. stoletja. Ker se Benečani niso počutili dovolj varni, so morali Dubrovčani privoliti v težke pogoje. Za kneza so morali sprejeti Benečana, ki ga je določil beneški dož iz vrst beneškega plemstva. Vsake toliko časa so morali priseči zvestobo beneškemu dožu vsi Dubrovčani, starejši od 13 let. Sodelovati so morali v beneški vojni mornarici in Benečanom vsako leto izročiti dvanajst talcev iz plemiških rodbin. Dubrovnik se je večkrat upiral Benečanom, kar dokazuje pogosto sklepanje pogodb.

Zavetnik Benečanov je bil apostol sv. Marko. Njegov simbol – krilati lev je bil ovekovečen povsod, kjer so gospodovali Benečani. Najdete ga v Zadru, Splitu, Trogirju, pa na Hvaru in Korčuli, v Kopru in Piranu. Tudi v Dubrovniku je moral imeti sv. Marko privilegirano mesto. V času umestitve beneškega kneza so Dubrovčani prisegali na zastavo sv. Marka, medtem ko je knez prisegal na zastavo sv. Vlaha (Blaža). Toda v Dubrovniku zaman iščete znak beneške dominacije, krilatega leva. Dubrovčani so si zelo zgodaj, še v času vrhovne bizantinske nadoblasti, izbrali za zavetnika blagega svetnika sv. Vlaha, ki je s škofovsko palico v roki in z mitro na glavi predstavljal simbol obrambe in neodvisnosti Dubrovnika.

Leta 1358 se je Dubrovčanom ponudila ugodna priložnost, da se znebijo beneške nadoblasti. Ogrsko-hrvaški kralj Ludvik I. Anžuvinec je premagal beneško vojsko in Benečane izgnal iz Dalmacije. Z Zadrskim mirom leta 1358 je prisilil Benečane, da so se ji odrekli. V novi politični situaciji je Dubrovnik dobil priložnost, da uresniči sanje o samostojnosti in neodvisnosti. Z Višegrajsko pogodbo so Dubrovčani priznali ogrsko-hrvaškega kralja za svojega pokrovitelja, njihove obveznosti pa so bile le simbolične. Obvezali so se za plačevanje letnega tributa v višini 500 dukatov. Čeprav je bil ogrsko-hrvaški kralj nominalno nad velikim svetom in knezom, se vendar takrat dejansko začne oblikovati dubrovniška državnost. V mestu ni bilo namestnika kraljeve oblasti, ki pa je bila le simbolično navzoča v grbu in zastavi. Takrat je prišla do izraza zamisel dubrovniškega plemstva, ki je bila izražena takole: »Če bi Dubrovnik moral priznati kako vrhovno oblast, naj bi bila ta čim bolj oddaljena, odnos z njo čim bolj formalen, hkrati pa bi mu morala nuditi učinkovito zaščito.« Dubrovniška komuna je dobila svoj grb od Ogrske. Ščit na dubrovniškem grbu je razdeljen na osem vodoravnih pasov. Na rdečem polju so bili prvotno vrisani štirje pasovi srebrne barve v obliki valovnic. Pozneje je srebrno zamenjala modra barva. Vse dubrovniško življenje je bilo pretežno povezano z morjem, zato je barva morja našla pot tudi v grb. Nad ščitom je upodobljena bogato okrašena krona, pod ščitom pa sta prekrižana žezlo in meč, znaka posvetne in vojaške oblasti.

V 15. stoletju se je mednarodni politični položaj bistveno spremenil, ko so se osmanski Turki približali mejam Dubrovnika in ko se je oslabila moč fevdalnega gospodarja in zaščitnika, vladarja ogrsko-hrvaške države. Osmanski Turki, ki so začeli prodirati v osrčje Evrope, so začeli ogrožati tudi obstoj Dubrovnika. V tej nevarni situaciji so se Dubrovčani z izredno diplomatsko spretnostjo izognili grožnji, ki je prihaja s strani osmanske države. Ko so se na Balkanskem polotoku kot zavojevalci srbskih in bosanskih dežel pojavili osmanski Turki, so imeli Dubrovčani z njimi že vzpostavljene solidne odnose. Dobili so privilegij za svobodno trgovanje; že od leta 1442 so se obvezali, da bodo Turkom dajali letno darilo v višini 1.000 dukatov v srebrni posodi. Pozneje so osmanski državi plačevali kolektivni *harač*, ki se je leta 1481 ustalil na višini 12.500 dukatov. S plačevanjem *harača* si je Dubrovnik zagotovil mir in pridobil trgovski privilegij v balkanskih deželah. Po drugi strani pa si je osmanska država zagotovila trgovski promet v evropskih provincah in si odprla vrata v Evropo. V ta odnos je prišel Dubrovnik, ne da bi bistveno spremenil državnopravni položaj. Na Mohačkem polju je leta 1526 ogrska vojska v bitki s Turki doživela katastrofalen poraz, padel je tudi ogrski kralj Ludvik II. Dubrovniška država ni uradno pretrgala vazalnega odnosa do ogrsko-hrvaških kraljev, čeprav Ogrska kot država ni več obstajala.

V odnosu do osmanske države se vazalni odnos nikoli ni omenjal. Do nje so bili Dubrovčani le »zvesti vaši haračarji« (*fideles vostri charazzarii*) in tudi sultani so jih tako nazivali, kar pa naj ne bi predstavljalo državnopravnega odnosa podrejenosti. Turški sultan ni bil niti fevdalni vrhovni gospodar (kot ogrsko-hrvaški kralj) niti ni neposredno v kakršni koli obliki vršil oblasti na dubrovniškem ozemlju. Dejansko je bil to nov mednarodni odnos politično-fiskalne narave, specifičen v turškem sistemu mednarodnih odnosov. Turki se v notranje zadeve Dubrovnika niso vmešavali, saj so v Dubrovčanih videli stalen in soliden vir dohodkov. Dubrovčani pa so z izkoriščanjem podkupljivosti in drugih slabosti turških oblastnikov lahko za Zahod opravljali tudi obveščevalno službo. Od začetka 16. stoletja je dubrovniška država živela v zelo dobrih odnosih z dvema najmočnejšima državama ob Sredozemskem morju: z osmanskih cesarstvom in s kraljevino Španijo, kar je močno vplivalo na politično in gospodarsko življenje Dubrovnika. To se je pokazalo v času vojn med osmanskim cesarstvom in zahodnimi državami, ko je Dubrovčanom, ki so se opirali na zaščito obeh vojskujočih se strani, vedno uspevalo, da so kot nevtralna država trgovali z vsemi. Prav skrbno negovana nevtralnost je omogočila, da se je Dubrovnik izognil vrsti destabilizirajočih vojaških situacij. Dejstvo je, da Dubrovnik tri in pol stoletja ni sodeloval v pravi vojni, kar mu je omogočilo, da se je izognil vrsti kritičnih situacij, ki so takrat pretresale druge evropske države.

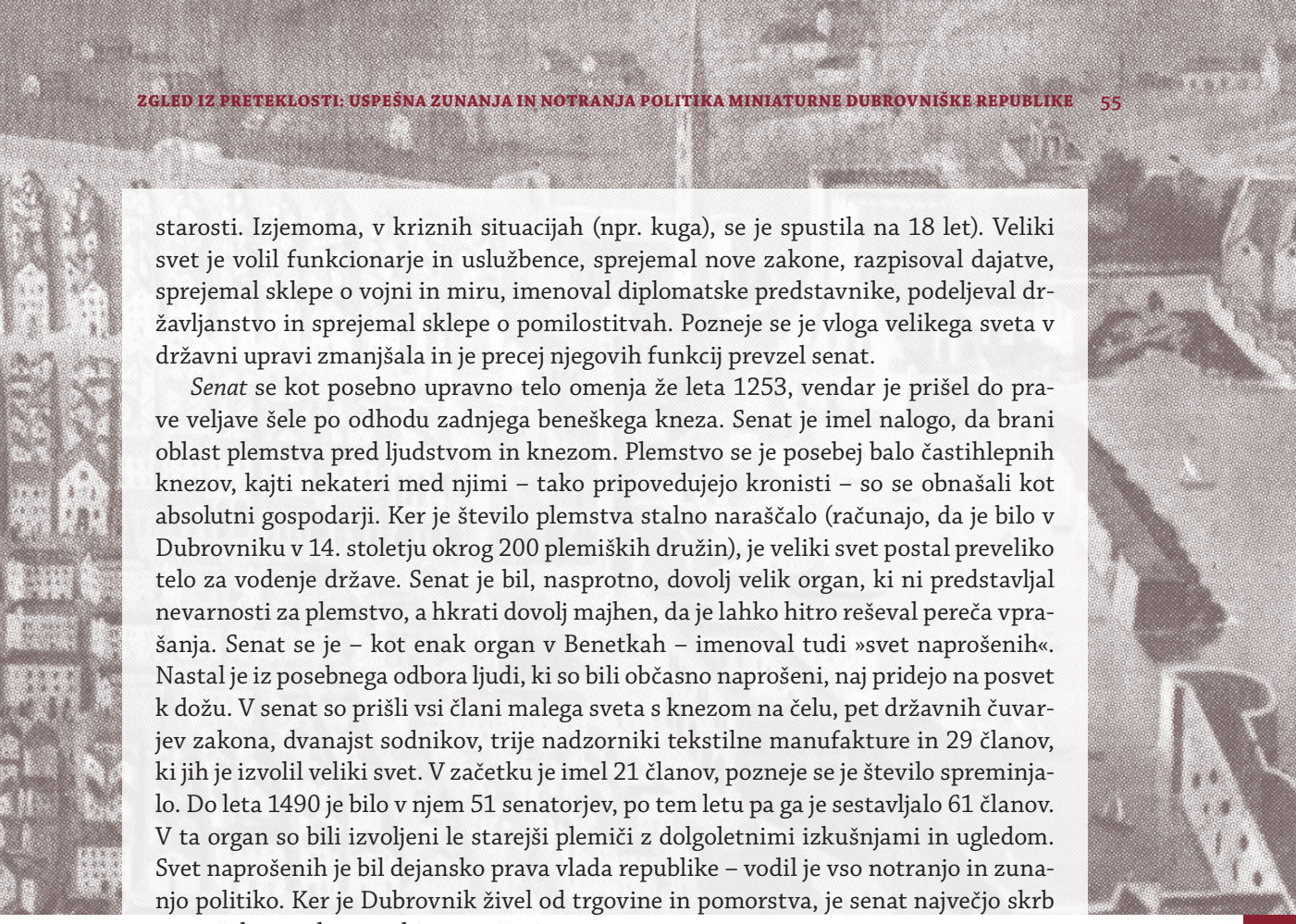
V spremenjenih zunanjepolitičnih okoliščinah 17. stoletja, ko se je turška ekspanzija proti srednji Evropi ustavila in so se kazali prvi znaki slabitve osmanskega cesarstva, je Dubrovniška republika leta 1684 sklenila sporazum s Habsburžani, s cesarjem Leopoldom I. Z njim so obnovili pravno nasledstvo ogrsko-hrvaške nadoblasti, potrjeno leta 1358 z Višegrajsko pogodbo. Po letu 1699 sta v Dubrovniku delovala turški emin kot predstavnik osmanske države in cesarski rezident kot predstavnik Habsburžanov. Oba sta nevtralizirala svoj vpliv na dubrovniškem področju in preprečevala tudi tretji sili, da bi se vmešavala v politični položaj Dubrovnika.

Državna ureditev

Srednjeveški Dubrovnik je bil po vzoru italijanskih mest organiziran v komuno (*Comunitas Ragusina*), občino. Vsa organizacija oblasti dubrovniške komune je bila v glavnem urejena po vzoru Beneške republike. V dvajsetih letih 15. stoletja pa so začeli Dubrovčani uporabljati naziv republika (*Respublica et civitas Ragusina*) kot jasno opredelitev državnosti. Ta naziv ni odražal samo pojma neodvisnosti in državnosti, temveč tudi strukturo oblasti, ki je pripadala plemstvu. Oni so predstavljali Dubrovnik kot aristokratsko republiko.

Plemstvo se je polagoma organiziralo v tako imenovanem velikem svetu. Pomen velikega sveta je nenehno rasel in končno popolnoma prevzel vlogo ljudske skupščine. Plemstvo je odrinilo meščane (*pučane*) od oblasti in se je polastilo tudi vseh funkcij mestne uprave in državnih služb. Dubrovnik se je kot aristokratska republika obdržal vse do propada leta 1808.

V Dubrovniku niso bile nikdar strogo ločene pristojnosti oblastnih institucij, ker je bil temelj sistema stanovski monopol oblasti, ne pa neodvisnost institucij in delitev oblasti. To se je odražalo tudi v delovanju treh svetov. *Veliki svet* je bil zakonodajni organ. Sestavljali so ga vsi polnoletni plemiči (polnoletnost je nastopila z 20. letom

starosti. Izjemoma, v kriznih situacijah (npr. kuga), se je spustila na 18 let). Veliki svet je volil funkcionarje in uslužbence, sprejemal nove zakone, razpisoval dajatve, sprejemal sklepe o vojni in miru, imenoval diplomatske predstavnike, podeljeval državljanstvo in sprejemal sklepe o pomilostitvah. Pozneje se je vloga velikega sveta v državni upravi zmanjšala in je precej njegovih funkcij prevzel senat.

Senat se kot posebno upravno telo omenja že leta 1253, vendar je prišel do prave veljave šele po odhodu zadnjega beneškega kneza. Senat je imel nalogo, da brani oblast plemstva pred ljudstvom in knezom. Plemstvo se je posebej balo častihlepnih knezov, kajti nekateri med njimi – tako pripovedujejo kronisti – so se obnašali kot absolutni gospodarji. Ker je število plemstva stalno naraščalo (računajo, da je bilo v Dubrovniku v 14. stoletju okrog 200 plemiških družin), je veliki svet postal preveliko telo za vodenje države. Senat je bil, nasprotno, dovolj velik organ, ki ni predstavljal nevarnosti za plemstvo, a hkrati dovolj majhen, da je lahko hitro reševal pereča vprašanja. Senat se je – kot enak organ v Benetkah – imenoval tudi »svet naprošenih«. Nastal je iz posebnega odbora ljudi, ki so bili občasno naprošeni, naj pridejo na posvet k dožu. V senat so prišli vsi člani malega sveta s knezom na čelu, pet državnih čuvarjev zakona, dvanajst sodnikov, trije nadzorniki tekstilne manufakture in 29 članov, ki jih je izvolil veliki svet. V začetku je imel 21 članov, pozneje se je število spreminjalo. Do leta 1490 je bilo v njem 51 senatorjev, po tem letu pa ga je sestavljalo 61 članov. V ta organ so bili izvoljeni le starejši plemiči z dolgoletnimi izkušnjami in ugledom. Svet naprošenih je bil dejansko prava vlada republike – vodil je vso notranjo in zunanjo politiko. Ker je Dubrovnik živel od trgovine in pomorstva, je senat največjo skrb posvečal prav ekonomskim vprašanjem.

Mali svet je bil izvršni organ najprej velikega sveta, nato pa senata. Število njegovih članov ni bilo vedno enako. Sprva je mali svet poleg kneza sestavljalo 11 članov, pozneje pa je imel knez poleg sebe šest svetnikov – senatorjev. Najmlajši član malega sveta je opravljal dolžnosti ministra za zunanje zadeve.

Na čelu dubrovniške komune, pozneje republike, je stal *knez*. Dubrovniško komuno, pozneje republiko je zastopal pred zunanjim svetom. Vloga in funkcija pa se je skozi stoletja spreminjala. V času bizantinske in normanske nadoblasti so prebivalci Dubrovnika na ljudski skupščini izbrali za kneza kakega uglednega človeka iz svoje sredine. Ko so leta 1205 priznali nadoblast Benečanov, so morali sprejeti za kneza tistega, ki ga je določil beneški dož. Prek kneza so Benečani vsiljevali Dubrovčanom svojo voljo. Takrat je trajala njegova mandatna doba dve leti; imel je velika pooblastila. V beneškem obdobju je imel knez naziv *comes*. Ko je leta 1358 Dubrovnik prišel v okvir ogrsko-hrvaške države, je ostala oblika upravne ureditve nespremenjena, spremenili pa sta se vsebina in pomen posameznih organov oblasti. Dubrovniški knez (njegov naziv se je spremenil v *rector*) je bil le še formalni šef države, dejansko pa ni imel prav nobene oblasti. Od ogrskega kralja so izposlovali odlok, da volijo rektorja iz svojih vrst brez potrditve vladarja. Veliki svet je volil kneza iz vrst senatorjev le za mesec dni. Plemstvo se je namreč balo, da bi se človek s takšno funkcijo, ki bi trajala dlje kot mesec dni, lahko vsilil državi in polastil oblasti. V času opravljanja svoje funkcije je knez stanoval v dvoru. V tem mesecu je moral opustiti vse svoje zasebne posle in se ves predati državi. Dvora ni smel zapustiti, razen ob točno določenih dnevih in še takrat ne brez spremstva članov malega sveta in služabnikov. Njegov nastop v javnosti je

bil zelo slovesen, kot je predpisoval poseben ceremonial. Preprosto ljudstvo ni slutilo, kako varljiva je njegova moč in kako se vsa državna oblast skriva v dolgem sprevodu plemstva, ki se mu je pred dvorom ponižno klanjalo. Knez je predsedoval državnim svetom, skliceval seje in predlagal dnevni red. Sprejemal je tuje poslanike, čuval ključe mestnih vrat in državne pečate ter opravljal sodno oblast v nepomembnih zadevah.

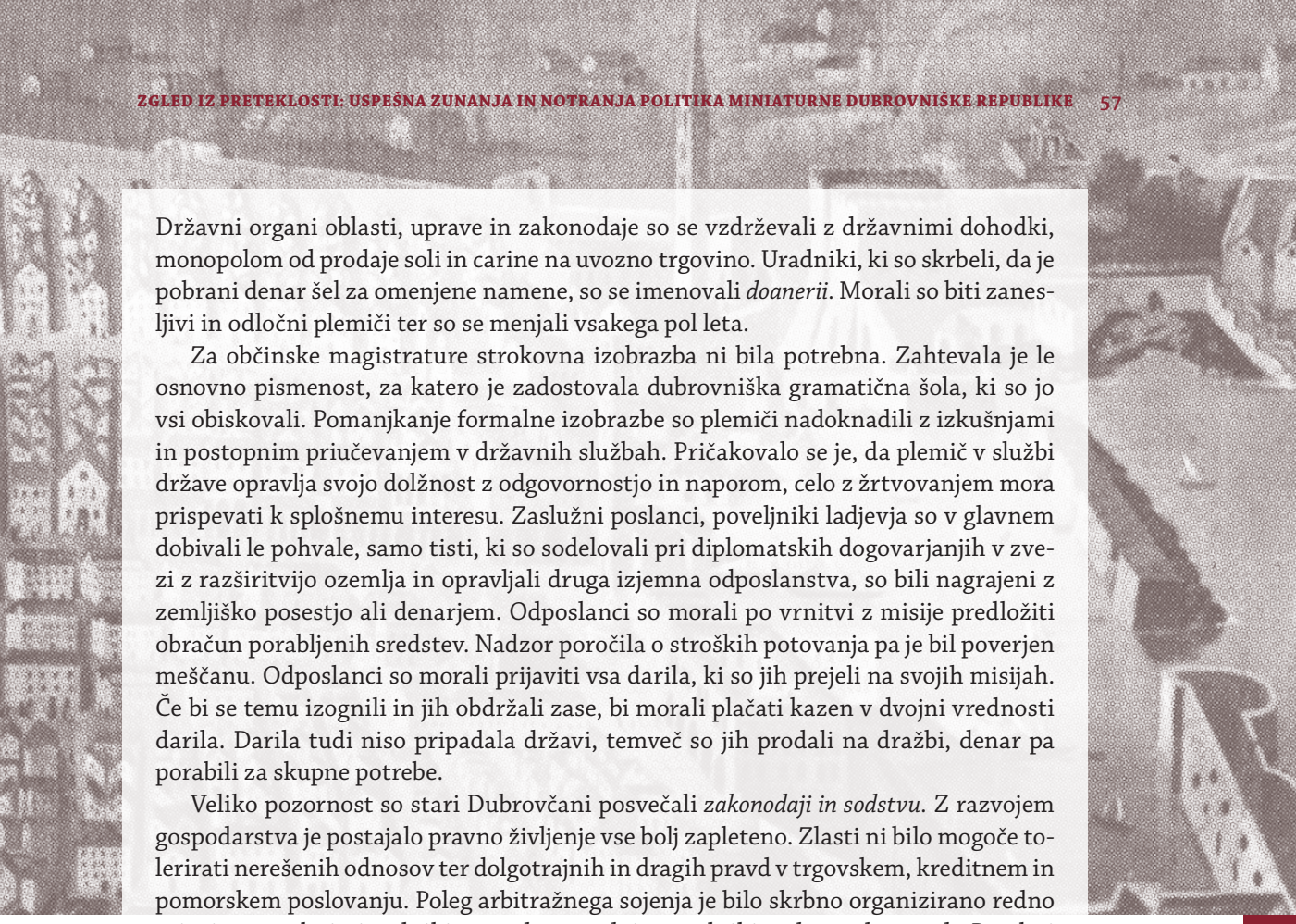
V Dubrovniku ni bilo nikdar predpisano, kaj spada pod pristojnost enega ali drugega sveta, a kljub temu med njima ni prihajalo do sporov. Vsak mesec se je menjal knez, vsako leto so na novo volili vse funkcionarje. Načelo rotacije so dosledno izvajali. Ohranilo se je načelo, da morajo biti člani kolegialnih organov plemiči iz različnih plemiških rodbin (*unus pro sclata*).

Poleg omenjenih organov oblasti je v 15. stoletju obstajal tudi *administrativni aparat* republike, ki je štel okrog 160 uradnikov. Politično najambicioznejši plemiči so se morali nasloniti na družinsko bogastvo, saj so najvišje državne službe prinašale le majhno plačo ali sploh nobene. Menili so, da je opravljanje administrativne službe dolžnost in čast, ne pa vir zaslužka. V latinskih dokumenti se razlikujejo plačane službe *officium* od neplačanih visokih časti *angaria* (lat. 'breme, celo tlaka'). Plačane službe so opravljali v glavnem tujci, strokovnjaki, t. i. *salariati*. To so bili notarji, kanclerji, zdravniki, arhitekti, učitelji, ki so z državno oblastjo sklepali pogodbo o namestitvi, v kateri je bila tudi predvidena letna plača. Pogodbo so lahko podaljševali. V 15. in še posebej v 16. stoletju se je število uradniških služb sicer povečevalo, toda poslovni duh Dubrovčanov jih je obdržal v mejah racionalnosti in varčnosti.

Od administrativnih služb so izredno pomembno vlogo imeli *varuhi prava* (*proveditores terre*). Provizorji so morali biti stari 50 let. Uvedba petih vrhovnih čuvarjev zakona v 15. stoletju je izpopolnila mehanizem oblasti republike v času njenega razcveta. Njihov mandat je trajal leto dni. Pomembnejše funkcije petih provizorjev so bile: nadzorovanje vseh treh organov oblasti, nadzorovanje poslanikov v tujini, sodelovanje pri proučevanju poročil poslanikov in pri redigiranju odgovorov poslanikom. Na vseh zasedanjih katerega koli sveta so lahko preprečili izvajanje sklepa, za katerega bi se izkazalo, da je protizakonit. Posebej so morali paziti, da mali svet kot izvršilni organ ne bi prekoračil svojih pooblastil. Imeli so pravico, da vsak sklep malega sveta zadržijo in sporočijo svoje mnenje senatu z obrazložitvijo, zakaj naj bi bil sklep malega sveta nezakonit. Skratka, imeli so pravico veta na vse sklepe, ki niso bili v skladu z zakoni. Odločali so z večino glasov.

Praksa je pokazala tudi potrebo po posebnem administrativnem organu, ki bi nadziral materialno-finančno poslovanje državnih organov. V ta namen so v senatu od leta 1555 vsako leto volili tri *oficiale*. Ti *camararii*, *camarlengi* niso nadzirali samo dela državnih blagajnikov in računovodij, temveč vse organe, ki so imeli opravka z državnim denarjem, v prvi vrsti pa so nadzirali korektnost poslovanja in ekspeditivnost pri izročanju denarja državni blagajni. Za to funkcijo so izbrali osebe, ki so dopolnile 25 let. Oficiali so morali posebej paziti na dolžnike državni blagajni. Preverjali so še zaloge žita, soli, olja in prepečenca v mestu in o tem poročali senatu. Z državno blagajno so upravljali zakladniki (*thesavrarii*) stolnice sv. Marije.

Poleg omenjenih pomembnejših organov administracije so bili tudi nižji uslužbenci. Posebni uradniki so nadzirali in ocenjevali točnost mer za žito in vino, tehtnice za sir, meso in kruh. Imenovali so se *iusticiarii*. Bili so neke vrste trgovska policija.

Državni organi oblasti, uprave in zakonodaje so se vzdrževali z državnimi dohodki, monopolom od prodaje soli in carine na uvozno trgovino. Uradniki, ki so skrbeli, da je pobrani denar šel za omenjene namene, so se imenovali *doanerii*. Morali so biti zanesljivi in odločni plemiči ter so se menjali vsakega pol leta.

Za občinske magistrature strokovna izobrazba ni bila potrebna. Zahtevala je le osnovno pismenost, za katero je zadostovala dubrovniška gramatična šola, ki so jo vsi obiskovali. Pomanjkanje formalne izobrazbe so plemiči nadoknadili z izkušnjami in postopnim priučevanjem v državnih službah. Pričakovalo se je, da plemič v službi države opravlja svojo dolžnost z odgovornostjo in naporom, celo z žrtvovanjem mora prispevati k splošnemu interesu. Zaslužni poslanci, poveljniki ladjevja so v glavnem dobivali le pohvale, samo tisti, ki so sodelovali pri diplomatskih dogovarjanjih v zvezi z razširitvijo ozemlja in opravljali druga izjemna odposlanstva, so bili nagrajeni z zemljiško posestjo ali denarjem. Odposlanci so morali po vrnitvi z misije predložiti obračun porabljenih sredstev. Nadzor poročila o stroških potovanja pa je bil poverjen meščanu. Odposlanci so morali prijaviti vsa darila, ki so jih prejeli na svojih misijah. Če bi se temu izognili in jih obdržali zase, bi morali plačati kazen v dvojni vrednosti darila. Darila tudi niso pripadala državi, temveč so jih prodali na dražbi, denar pa porabili za skupne potrebe.

Veliko pozornost so stari Dubrovčani posvečali *zakonodaji in sodstvu*. Z razvojem gospodarstva je postajalo pravno življenje vse bolj zapleteno. Zlasti ni bilo mogoče tolerirati nerešenih odnosov ter dolgotrajnih in dragih pravd v trgovskem, kreditnem in pomorskem poslovanju. Poleg arbitražnega sojenja je bilo skrbno organizirano redno sojenje s posebnimi sodniki za *civilne pravde* in s sodniki za *kazenske pravde*. Posebni sodni sveti so glede na vrsto civilnih sporov pospešili postopek, k čemur so prispevala tudi sodna pooblastila nekaterih upravnih organov. Sodni postopek je urejala dokaj obsežna zakonodaja mnogo bolj kot materialnopravni odnosi, ki so jih čedalje pogosteje prepuščali domeni običajnega prava in svobodnemu dogovarjanju strank v postopku. Sodniki so za svoje delo prejemali plačo, vendar se je razlikovala po načinu izplačila. Sodniki civilnega sodišča so dobili določen odstotek od sodnih pristojbin, kar jih je motiviralo, da so pravočasno reševali spore. Do srede 15. stoletja so imeli tudi stalen dodatek, pozneje so obdržali samo 2 % od pristojbin. Nasprotno pa so bili sodniki za kazenske zadeve nagrajeni s petkrat večjim odstotkom in stalno plačo. Politika plač je pri civilnem sodišču stremela k ažurnosti, medtem ko je bilo pri kazenskem sodišču pomembnejše skrbno zasliševanje prič, neodvisno od trajanja postopka. Sodniki niso smeli vzeti od strank, ki so se pravdale, prav nič. S tem je bila vsaj formalno zagotovljena nepristranskost.

Po letu 1358, ko je Dubrovnik prišel pod ogrsko-hrvaško nadoblast, je imel že povsem samostojno zakonodajo, kar je še povečalo njegovo neodvisnost. Ravnali so se po tedaj veljavnih načelih, da je Dubrovnik *sui iuris*, ne samo ob tem, da ima *ius gladii*, ampak tudi zato, ker živi po zakonih, ki jih sam sprejema. V tem so videli glavno jamstvo in vsebino svobode. ▪

Ifigenija Simonović

Lastovičje gnezdo

Misli ob knjigi Tomaža Štefeta *Mrzel veter tebe žene* (samozaložba, 2015)

Na letošnjem Vseslovenskem kongresu v Ljubljani sem sedela poleg zanimivega gospoda. Drugi so se pozdravljali, fotografirali, on pa je tiho sedel, tudi v odmoru, in opazoval. Izkazalo se je, da veliko ljudi pozna, a mu ni bilo do druženja. Po izmenjavi pozdravov, šele po drugem odmoru, mi je pokazal knjigo *Mrzel veter tebe žene*, ki jo je pred dobrim letom izdal v samozaložbi s podporo »kroga Lastovk in Ivana Klančarja iz Švice«.

To je knjiga, ki bo še dolgo iskala bralce, saj se zavest o pomembnosti Slovencev po svetu šele počasi prebuja – če se sploh! Včasih se mi zdi, da še tisto, kar smo do Slovencev po svetu nekdaj čutili, zamira. Saj nam je že doma slovenščina v napoto, kultura pa je itak odveč. Slovenci v svetu pa se naslanjajo predvsem na jezik in kulturo. Kako naj bo mar njim v tujini, če nam doma ni!

V moji družini je živela teta Katarina, ki je šla v Argentino pred prvo svetovno vojno. Ona je bila za družino in za domovino »izgubljena«. Vemo samo, da ni imela potomcev. Njena pisma so bila redka, napisana z nerodno pisavo v nerodnem, a vendarle slovenskem jeziku. Nihče nam ni sporočil, da je umrla, a zdaj bi bila stara 120 let. Malo možnosti je, da še živi.

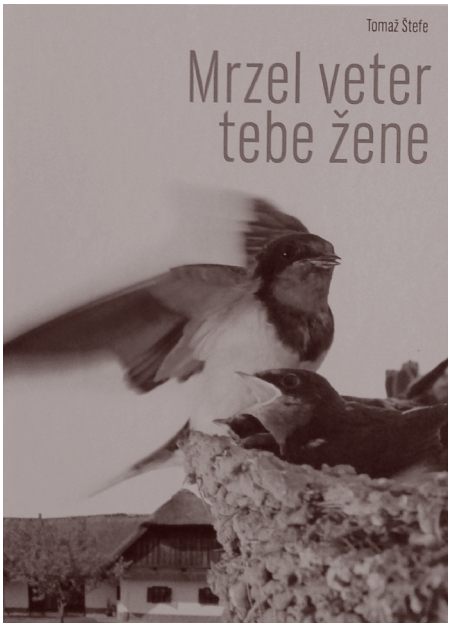
Moj stric po očetovi strani je živel na avstrijskem Koroškem. Bil je ranjenec, pravzaprav je bil še otrok, ko so ga, ranjenega pacienta, leta 1945 bežeče uršulinke nezavestnega pripeljale čez mejo na Koroško. Bil je torej neke vrste begunec, tako kot so bile redovnice, ki med vojno niso delale nič slabega – stregle so bolnikom (kar bi še naprej počele, če bi jim pustili). Stricu je med potjo zgnila roka, morali so mu jo odrezati, a se je potem izučil za pleskarja. Kako je pleskal z eno roko? Pleskal je, bil je uspešen zamejski Slovenec. Pesnico Luigio Negro pa je domovina zapustila. Ona živi v Reziji, kjer se je rodila, piše v rezijanskem narečju. Ni ona kriva, če so si Rezijo vedno lastili drugi.

Knjiga *Mrzel veter tebe žene* je zbirka sedeminštiridesetih spisov »o Slovencih po svetu z izkušnjo izseljenstva, zdomstva ali obmejstva«. Že ti trije izrazi so mi dali misliti. V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* je izseljenec »kdor se izseli v tujino«. Zamejec je»pripadnik slovenske narodne skupnosti, ki živi za državno mejo z Avstrijo, Italijo in Madžarsko« (Hrvaške SSKJ še ne pojmuje kot države onstran slovenskih meja). Zdomec je tisti, ki »se začasno izseli v tujino zaradi dela, zaposlitve«. Te opredelitve veliko povejo: v času nastajanja tega veličastnega slovarja, ki je še vedno »najnovejši«, se nikomur ni zdelo vredno razložiti izrazov za Slovence, ki živijo v tujini. Vsekakor ne omenja Slovencev, ki so bežali ali bili izgnani. Je zdaj kaj bolje? Kako Slovenci po svetu imenujejo

sami sebe, s kakšnimi pridevniki jih označujemo tukaj? Meni je še najbolj pri srcu stari slovenski izraz »zamorec«. Ne vem, kdaj smo začeli misliti, da so zamorci temnopolti – gre vendar za ljudi, ki živijo na drugi strani morja!

Naslov knjige sicer napoveduje trpke zgodbe, a med prebiranjem sem čutila toplino in pogum portretirancev. Avtor je predstavil zgodbe štiriinpetdesetih Slovencev zunaj državnih meja, zlasti mlajših izseljencev. Njihove zgodbe so svetlejše od zgodb izseljencev prejšnjih generacij.

Tomaž Štefe je bil redni sodelavec pri revijah za Slovence po svetu. Največ je pisal za revijo *Rodna gruda*, ki že od leta 2004 ne izhaja več. V tej reviji sta bili dve rubriki: *Uspešni rojaki* in *Povratniki*. Tam sem tudi jaz včasih kaj objavila, ko sem živela v tujini! To je bila revija, ki nam je dajala občutek, da se nekdo doma zanima za nas. Poznala sem pisatelja Ivana Dolenca iz Toronta (*Za dolar človečnosti* je roman o izseljencu, ki bi spadal v šolske programe). Brala sem o Ludve Potokarju, pisatelju, ki je naredil samomor, ker v kanadski divjini, odrezan od jezika, ni mogel ustvarjati. Ivan Dolenc mi je povedal o mnogih Slovencih v Ameriki in Kanadi, on me je pravzaprav pripeljal na uredništvo *Rodne grude*, ko sva se nekega poletja srečala v Ljubljani. V spominu imam nekega gospoda z uredništva, ki se je pisal Prešeren. Menda je poznal vse zamejce in prepotoval vse kraje, kjer so Slovenci živeli. Takrat smo izseljence delili na tiste, ki so »sodelovali« z Jugoslavijo in so se smeli vračati na dopuste, in na »odpisane«, ki več desetletij niso smeli domov.

Ko sem živela v Angliji, sem videvala *Rodno grudo* pri Slovencih, ki sem jih obiskovala. Prav iz te revije sem izvedela, kje vse Slovenci živijo, s čim vse se pečajo. Šele pozneje sem začela dobivati v roke slovenske časopise, ki so jih izdajali katoliško usmerjeni Slovenci. Še pozneje sem izvedela za Slovence v Argentini in Ameriki. Od izseljencev sem pravzaprav največ izvedela o polpretekli zgodovini, o dogodkih neposredno pred drugo svetovno vojno, o selitvah Slovencev v Srbijo, o streljanju duhovnikov v Ljubljani, pa o beguncih in vračanju beguncev in pokolih in pregonih po vojni. Tako sem dobivala širšo podobo časov svoje mladosti, ki pa seveda še zdaleč ni popolna.

Včasih si rečem, da ne bom več spraševala za nazaj, saj to, da jaz nekaj o nečem vem ali o nečem drugem ne vem ničesar, nikomur ne koristi. A starejša sem, s starejšimi ljudmi se pogovarjam. In starejši smo, bolj se oziramo nazaj. Kakor da morajo misli imeti nek razpon – ker se prihodnost krajša, je pač pot v preteklost bolj vabljiva.

V Ljubljani s kolegi iz drugih revij nismo govorili o *Rodni grudi*. Veljala je za manjvredno revijo, to rečem brez sprenevedanja. O izseljencih so imeli

ljudje takrat močne predsodke. O tistih, ki so jih ujeli na meji, se ni govorilo. Končali so v zaporih. Vedeli smo za nekatere, ki so pobegnili. Izdajalci, vsi po vrsti izdajalci! S še nerojenimi otroki vred! Ali pa klerikalci! Če bi bili nedolžni, ne bi šli! Nihče jih ni podil! Tako se je govorilo. Hkrati pa so se doma polnile ječe, ki so jih za nas gradili tujci v prejšnjih režimih. In naši vladarji so gradili nove. Goli otok je bil namenska naselbina, ki so jo gradili kar jetniki sami zase!

Nisem pa bila pozorna do ljudi, ki niso govorili ne o drugih ne o sebi. Nekateri sosedje so se držali zase, nekateri otroci niso dobili malice, nekatere smo zmerjali, da so kmetje. Kako smo si drznili omalovaževati kmete! Nekatere smo zmerjali, da so malomeščani. Nezaslišana prevzetnost! Zdaj se srednji sloj topi, delavci so na pragu revščine, še slabše je brezposelnim. Kmetje bodo najdlje zdržali!

V knjigi Tomaža Štefeta berem, da Slovenska izseljenska matica še vedno izdaja *Rodno grudo* na spletu, podprla je revijo *Slovenija*, sledila je *Moja Slovenija*. Zdaj, ko Slovenijo zapuščajo najuspešnejši ljudje, s katerimi bi morali ostati v stiku, nimamo revije, ki bi nas povezovala. Prav na letošnjem kongresu so se oglašali mladi predstavniki slovenskih društev, ljubiteljskih in poslovnih, ki dajejo vse od sebe, da bi obdržali stik z domovino. Mi, od tukaj, s sončne strani Alp, pa se ne odzivamo. Na kongresu ni bilo »publike«. Udeleženci so bili izseljenci, ki so govorili drug drugemu. Bili smo v parlamentu, a prisotnih je bilo morda sedem poslancev, pa še ti so se izmenjavali. Proti koncu dneva se je dvorana skoraj izpraznila. Žal mi je bilo Slovencev s Hrvaške, ki so se predstavili čisto na koncu – ravno oni, ki bi jim zdaj, zaradi nerazrešene meje, morali še bolj natančno prisluhniti.

Tomaž Štefe piše: »Ko gre za vprašanje premagovanja razlik med nami, ne smemo priznavati nobene ovire: ne strankarske, ne ideološke, ne statusne, ne izobrazbene, ne starostne in tudi ne prostorske. Vsaka oblastna garnitura je vredna samo toliko, kolikor naredi za povezovanje Slovencev med seboj! Samo to je važno in nič drugega.« Dodaja, da je ljudem zunaj države treba »posvetiti več pozornosti, saj so pripadniki slovenskega naroda na teh prostorih najbolj izpostavljeni in pod pritiski okolja, v katerem živijo. Tam se bije bitka za slovenstvo in ne nazadnje tudi za Slovenijo kot državo.«

Če pa sem že pri lastovkah – v Kranju, nasproti vodnjaka ob koncu Prešernove ulice stoji velika meščanska hiša. Pod žlebom je v dolžini celega pročelja razvrščenih približno dvesto, mogoče več lastovičjih gnezd. Tesno drug ob drugem. Vsa so polna. Samo na tem pročelju. Na nobeni drugi hiši vzdolž ulice. Lani jeseni so jih spraskali dol, a so jih lastovke letos ponovno zgradile. Kakšna trdoživost! Kakšna vztrajnost! Lastovka prileti kot znanilka pomladi, prileti od kdo ve kje, zagotovo od daleč, daleč, prileti pod žleb, kjer se je izvalila, in vali na istem mestu. Če to ni čudovito čudežno! ▪

Dr. Jože Hlebš

Darwin in svetovnonazorski darvinizem

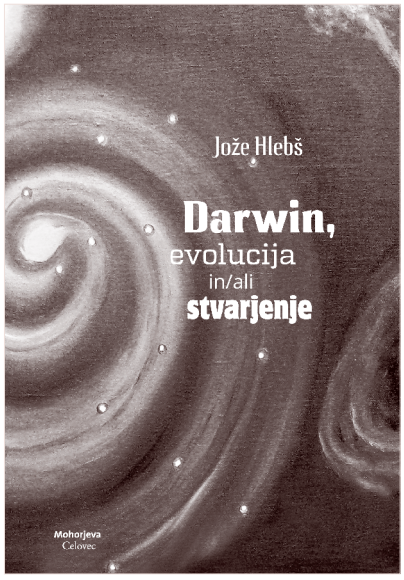
Darvinizem je ena od razlag evolucije, ki jo lahko imenujemo tudi materialistični evolucionizem. Pri tem moramo strogo ločiti zgolj biološki nauk o razvoju živega sveta, imenovan »evolucija«, od evolucionizma, ki je že filozofska in svetovno-nazorska posplošitev (absolutizacija) pojma evolucije. Iztočišče za to obliko evolucionizma pa je nauk Charlesa Darwina.

Darwin ni prvi postavil nauka o preobrazbi živih bitij skozi čas. Pred njim je to storil že Jean Lamarck s svojo *Filozofsko zoologijo*, ki je bila objavljena 1809, v letu, ko je bil Darwin rojen. Kar Darwina posebno razlikuje od Lamarcka, je dejstvo, da je svojo »teorijo« povezal z vprašanjem Boga in stvarjenja. Darwin je namreč študiral anglikansko teologijo in dosegel stopnjo bakalavreata, kar mu je omogočalo, da bi postal duhovnik. Zato je tudi njegovo temeljno vprašanje v zvezi z njegovo teološko naravnanostjo. Bil je prepričan, da je živalskih vrst toliko, kolikor jih je v začetku ustvaril Bog, in da so tudi popolnoma nespremenljive. Ko pa je pri svojem raziskovanju ugotovil, da vrste le niso čisto nespremenljive, se je njegova vera začela majati. V svojo beležko je zapisal: »Brž ko priznamo, da ena vrsta ... lahko preide v drugo ... se že maje celotna zgradba.« Toda sama ugotovitev, da se vrste lahko spreminjajo, Darwina še ni zadovoljila. Najvažnejše vprašanje je bilo, kaj so vzroki, s katerimi narava ustvarja nove vrste. Glavno vprašanje se torej vrti okoli dejavnikov, ki jih je našel v naravnem izboru ali selekciji, ki naj deluje podobno, kot rejci živali izbirajo primerke za razplod. Oni seveda to delajo zavestno, narava pa ne. Narava proizvaja čisto naključno mnoštvo sprememb na organizmih, ki zaradi različnih vzrokov tvorijo številne različice neke vrste. Živo in neživo okolje pa iz tega mnoštva variant izločita neprimerne in ohranita najbolje prilagojene. Ta izbor ali selekcija je za Darwina dejanski »ustvarjalni« proces. »Tako iz boja narave, iz lakote in smrti, neposredno izhaja rešitev največjega problema, ki ga moremo doumeti, proizvodnja vedno višjih in popolnejših žvali.« Narava se je Darwinu prikazala v kričečem nasprotju z dosedanjo vero v njeno lepoto in smiselnost. »Kakšno knjigo bi lahko napisal kak kaplan hudiča,« pravi Darwin, ko se ozira po »okornem, potratnem, šušmarsko nizkotnem in grozljivo strašnem delovanju narave.« »*War of nature*«, boj med individui in boj med vrstami je bil za Darwina »železni zakon evolucije«. Ker je verjel, da obstajajo »višje« in »nižje« rase človeka, je prerokoval, da bo tudi med njimi prišlo do »neizprosnega boja«.

George J. Douglas, argylski knez (Duke of Argyll), je v nekem pogovoru Darwina opozoril, da bi se njegovo delo *The Origin of Species* v resnici moralo imenovati *Selection of Species*. Vsi dokazi o smotrnosti v naravi so za Darwina zadevali v prazno, odkar je »odkril« zakon naravnega izbora. Izrecno je uporabil tudi pojem *selection*. Ta zakon naj bi obstajal iz vrste naključnih sprememb, ki oblikujejo organizme (tu je odprava slehernega nematerialnega oblikovalnega počela, npr. entelehije, duše ipd.) in določajo, kateri se v boju za obstoj uveljavijo: »V variabilnosti organskih bitij in delovanju naravnega izbora izgleda ni več smotrnosti kot v smeri, v kateri piha veter.« »Naravni izbor« naj bi zanj razložil vsako posebnost tako na telesu kot na »duhu«. Način življenja človeka, njegovi instinkti, misli, čustva, vest in morala – vse to naj odslej razloži razvoj. Čim bolj je izgrajeval svojo – v jedru mehanistično – razlago evolucije, bolj se mu je porajal dvom v smotrnost narave in s tem posredno v Boga, dokler ni postal popolnoma neveren. Vse, kar je prej imel za neposredno stvaritev Boga, je zdaj proglasil za proizvod izbora in selekcije. Naravni izbor mu je postal zdaj »nikoli se moteča sila, ki izbira izključno v prid vsakega organizma«. To personificiranje izbora je zdaj zamenjalo Stvarnika.

Za Darwina je bilo odločilno dejstvo, da se vrste lahko spreminjajo. In iz tega izvira njegova skepsa o obstoju Boga. Lamarck, ki je prvi formuliral spreminjanje oz. transformacijo živih bitij, je tu razmišljal drugače. V *Filozofski zoologiji* jasno pravi, da »vse eksistira samo po vzvišenem stvarniku vseh stvari. Toda ali mu lahko pripišemo pravila pri izvajanju njegove volje in način, po katerem je to počel? Ali ni mogel v svoji vsemogočnosti ustvariti nekega reda stvari, ki vse, kar vidimo, kar eksistira in kar ne poznamo, pusti zaporedoma vstopiti v življenje?« Darwin je torej postavil neko metafizično vprašanje in ga razložil v smislu mehanističnega naturalizma. Zato Karl Popper tudi jasno pove, da darvinizem ni preverljiva znanstvena teorija, ampak metafizični raziskovalni program.

V resnici je Darwin obravnaval le nastanek vrst iz varietet, potem pa je pod vplivom Herberta Spencerja začel govoriti o »evoluciji«. In dejansko je Spencer že pred Darwinom zasnoval evolucionistični pogled na resničnost, ki je z vključitvijo Darwinove teorije postal svetovnonazorski darvinistični evolucionizem. Pojem evolucije je prenesen v enoumnem smislu na vsa področja naravne biti, vključno z duhom človeka. S to naturalistično »metafiziko« ni združljiv noben absolutni začetek vesolja, življenja, človeka, s čimer je zavrnjen vsak nadnaravi poseg oz. stvarjenje.

Če je evolucijska teorija dvignjena v univerzalno razlago, ki zaobjema vso resničnost, se s tem spremeni v oznanjevalko totalnega evolucionizma, torej ideologije. In dejansko sledi darvinizem v vsakem oziru nauku o kozmični

kontinuiteti: vse je »eno in isto«, ne more obstajati nobena prekinitev kozmične resničnosti v raznorodne bitne plasti. Vse, kar se v evoluciji pojavlja kot »višje«, se nepresledno razvija iz »nižjega« in se ga da nanj tudi reducirati (poenostaviti). Tako so vse bistvene razlike med bitnimi stopnjami (neživo, živo, oduševljeno) samo postopne razčlenitve enega in istega temelja sveta – materije. Kvalitativne razlike so zgolj izraz kvantitativnih (količinskih) odnosov. Celo duh velja kot zadnja, najvišja razvojna stopnja materialnega temelja sveta. Po tem načelu nepreslednosti pripadajo ljudje in vse živali nekemu bogato razvejanemu neprekinjenemu življenjskemu toku. »Narava ne dela skokov« (Leibniz). Samo za naše zaznavanje ima ta tok presledke, toda v resnici stopnje tekoče prehajajo druga v drugo. Ostaja ena sama evolucija; ta je vsemogočni kozmični dejavnik, ki se kot identični subjekt organizira v vedno bolj zapletene oblike; kemična evolucija vodi preko vmesnih faz do biogenetične (ko nastopi življenje), ta naprej preko filetične (razvoj vseh mogočih organizmov), ki končno preide v antropogenetično, z nastankom tehničnega, moralnega in religioznega obnašanja človeka.

Evolucionizem v vsaki obliki – posebno pa v darvinizmu – razvrednoti duha. To potegne za sabo tudi skepso glede obstoja Boga. Darwin se na osnovi svoje teorije sprašuje, ali se v našem nazoru sploh lahko zanesemo na »duha človeka«, ki se je razvil »iz nekega nizkega duha, kot je tisti najnižjih živali, če dela tako veličastne sklepe«, kot je bivanje Boga. Duha pri tem pojmuje v enoumnem smislu za vse živo, kar je seveda napačno. Darwinov nauk je nastopil ravno v pravem času za takrat že razširjeni materializem, povečal pa je tudi skepticizem mnogih agnostikov glede resničnosti, učinkovitosti in vrednosti duha. Tako npr. pri filozofu Stuartu Millu. Friedrich Nietzsche je takoj doumel, da odsotnost Boga našim vrednotam izmakne vsako pravo utemeljitev. Če je razvojna teorija pravilna – in Nietzsche je sprejemal ta nauk –, potem se človek ne razlikuje bistveno od opic. Celo v tehniku je videl neko nadopico. Zato je postavil zahtevo po nadčloveku, ki se izraža v umetnosti, filozofiji in religiji. Toda njegova »religija« temelji v temnih silah kozmosa, ki jih obvladuje volja do moči, zato je zahteval aktivno pospeševanje evolucije. Če naj ima človek neko kakor koli dano vrednost, se mora zgoditi nek »kvalitativni skok« v smeri nadčloveka.

Filozofi, ki se sklicujejo na Darwina, ne govorijo več o dostojanstvu človeka – saj je le-to dano samo človeku kot božjemu stvarjenju –, ampak samo še o interesih, ki jih poskuša človek uveljaviti nasproti sočloveku v boju za obstanek. Medtem ko so razsvetljenci še uveljavljali etiko s človekovo naravo oz. svobodo, dano od Boga, je zdaj nastala predstava, da je človek absolutno avtonomen in si sam postavlja vse zakone svojega bivanja ter da za svoja dejanja ni odgovoren nikomur nad seboj. Njegova svoboda je neomejena, a iz praktičnih razlogov je smiselno postaviti norme družbenega življenja.

Sodobni sociobiologizem, katerega začetnik je Herbert Spencer, danes zastopata npr. Edward O. Wilson in Richard Dawkins, ki vztrajno dokazuje, da je »Bog neka zabloda«. Ta sociobiologizem eliminira veljavnostni in obvezni značaj norm tako, da jih reducira na mehanično potekajoč evolutivni razvoj.

Kaj je etični pojav, ta miselnost sploh ne dojame, ker dosledno izhaja iz predpostavke o absolutni veljavnosti evolucionizma. Bistvo pojava etičnosti razblini v proces. Vsa pravičnost je pravičnost močnejšega, v boju za obstoj uspešnejšega.

Danes ni področja, kjer ne bi bil prisoten evolucionizem. To ne velja le za etiko, ampak tudi za pravo, gospodarstvo, politiko, sociologijo in celo za kozmos kot celoto. Pojem »evolucija« torej ne vključuje le razvoja živih bitij, ampak je filozofsko posplošen in v enoumnem smislu prenesen na vsa področja naravne in duhovne biti.

Darwin je idejo za vzročno razlago »izbora« dobil pri angleškem nacionalnem ekonomu Malthusu, ki je v eseju *O principu populacije* razložil, da se prebivalstvo množi v geometričnem zaporedju 1, 2, 4, 8 ..., medtem ko se množina hrane povečuje samo v aritmetičnem zaporedju 1, 2, 3, 4, ... itn. To neugodno razmerje povzroči, da se del prebivalstva eliminira (vojne, kužne bolezni ipd.), še preden je doseglo zrelost. Ta princip populacije je Darwin prenesel na naravo. Že Auguste Comte je učil, da so vsi pravni odnosi v družbi določeni po gospodarskih odnosih. To potem ob naslonitvi na Darwina nadaljuje Karl Marx. Kar je naravna evolucija pri Darwinu, to je socialna evolucija pri Marxu. Pri obeh nazorih ne šteje več individuum, ampak »populacija«, »skupina«, »razred«. Pri Hitlerju, ki govori o »železnem zakonu narave« (eherne Naturgesetze), poteka socialna evolucija kot »rasni boj«. Kar je bila za Hegla dialektika, je bil za Darwina »naravni izbor« in za Marxa »razredni boj«. Razredni in rasni boj imata skupne korenine. Tudi J. D. Rockefeller vidi v rasti velikih podjetij preživetje močnejšega in sposobnejšega, kar označuje kot učinek »zakona narave«, ki ga je formuliral Darwin.

In vendar gre pri »boju za obstanek« in »naravnem izboru« zgolj za metafore, kot je pravilno ugotovil sir Karl Popper. Darwinova teorija v resnici ni znanstvena, saj ne vsebuje nobenih natančnih in izkustveno preverljivih znanstvenih napovedi – kot Einsteinova teorija –, zato jo Popper imenuje »metafizična«, podobno kot je teistična o stvarjenju vrst.

Glede selekcionizma so se vse Darwinove predpostavke izkazale za napačne. V naravi ni neomejene rasti populacij, ni tiste konkurence, ki jo zahteva teorija, in ne nastajajo nove vrste s selekcijo določenih variacij. Tudi fosili ne potrjujejo nepreslednega spreminjanja oblik, saj nikjer ni tistih vmesnih členov, ki jih zahteva teorija. Darwinistična teorija more razložiti le mikroevolutivne procese (nastanek ras in podvrsti), za nastanek novih tipov pa ne zadostuje. Nikjer ni podana razlaga, kako sploh nastajajo instinkti in zapleteni harmonični sistemi, temveč kvečjemu, kako se v okviru nekega tipa spreminjajo organi ali instinkti. Mutacije in rekombinacije genov (te so edine eksperimentalno dokazane) morejo razložiti le spremembe znotraj vrstnih tipov. Poleg tega gradbeni načrti niso materialnega značaja, ker tisto, kar pogojuje vrstnost oz. tipičnost organizma in njegovo svojstveno arhitekturo, sploh ni materialna struktura, saj so sestavni deli organizma neprestano izpostavljeni kontroli nematerialnega življenjskega principa.

Če se ozremo na telesno naravo primatov, nam njihov razvoj razodeva, kako so verjetno nastali hominidi ali človečnjaki. Toda hominid še ni človek.

Živalsko počelo je zmožno oblikovati samo hominida. Da pa nastane človek, mora nastopiti duhovno počelo, ki edino utemeljuje svobodo odločanja in zmožnost samospoznanja ter s tem tudi spoznanja sveta. Osebnost, katere nosilec je duh, ni le predpostavka človekove svobode, marveč tudi njen vzrok. Tako temeljno spremembo se ne da odpraviti z izgovorom, da je pač nastopila velika mutacija, kajti če v tej zvezi govorimo o veliki mutaciji (spremembi), ji pridevamo nek smisel, ki presega vsako mehanistično razlago, kot jo nekateri poskušajo izvajati iz genetike. Med živaljo in človekom ni le kvalitativni, ampak metafizični, to je bitnostni preskok. Tu gre za vprašanje izvora njegove duhovne narave. To pa naravoslovju ni dostopno. Pa tudi vprašanje Boga na noben način ne more biti v območju pozitivnih znanosti.

Kako je človek psihološko prišel do vere v Boga, prvič zgodovinsko ni ugotovljivo in drugič psihološki nastanek neke ideje sploh nič ne pove o veljavnosti te ideje ali o bitni vsebini mišljenega. Kdor naivno misli, da z opozorilom na razvoj nekega bitja ali ideje lahko razloži tudi bit tega, potem je nasproti temu treba postaviti ugovor, da je šele s polnim ozavedenjem in priznanjem nekega bitja kot takega, v njegovi celotni polnosti in bistvu, dana možnost vprašanja po vzroku in izvoru tako bivajočega. Naloga filozofije je reflektirati izkustva, ki jih najdemo kot dejstva zavesti. Pri tem si moramo biti na jasnem, da imamo opraviti z duhovno naravo človeka, kajti tudi najvišje razvita žival nima religije. Vprašanje po izvoru duha človeka ostaja tudi potem še odprto vprašanje. Ukvarjanje z vprašanjem Boga spada tudi k transcendenci človeškega bistva, ki je predpostavka sleherne vere. Predvsem pa je pojem »verovati« uporabljen v dveh pomenih. Enkrat gre za razumsko vero »imeti nekaj za resnico« – na tej veri temelji znanstveno vedenje –, drugič pa gre za religiozno vero, kjer se človek eksistencialno veže na Boga in pomeni »verno zaupanje«. Toda tudi vera v znanost se lahko spremeni v »religiozno« zaupanje, kjer se religijska oblika spremeni v »ireligiozno«. Tak primer je npr. misel Jacquesa Monoda, biokemika, ko pravi: »Absurd in absoluten nesmisel je verovati, da živa celica nastane sama od sebe, toda kljub temu verujem to, ker si drugače ne morem predstavljati.« Tu je torej vsaka transcendenca apriori izključena, ker ateist Monod pač ne more verovati v Boga. Primer tipične scientistično-darvinistične vere je tudi selekcionistični nazor Francisa Cricka (1916–2004), ki je skupaj z D. Watsonom (r. 1928) dobil Nobelovo nagrado za razlago strukture DNK. Leta 1971 je objavil članek z naslovom *Why I study Biology*, kjer pravi, da so njegovi motivi filozofske oz. religiozne narave. Najpomembnejši dosežek biologije vidi v pomenu naravne selekcije, kjer je slučaj povzdignjen v glavni dejavnik evolucije. Tam govori celo o »pametni selekciji«. Po lastni definiciji živi Crick v neosebnem vesolju, v svojem govoru pa isto vesolje personificira in označuje selekcijski mehanizem kot *clever*. Sam pravi, da je njegova miselna drža v smislu tradicionalne terminologije antireligiozna, pa vendar je to »neka religiozna drža, ker se ukvarja z religioznimi problemi«. Crickova misel je neki verovanjski sistem z ugledom znanosti, čeprav njegov antiteistični »misticizem« nima nobenega logičnega odnosa do tega, na čemer ta ugled sloni. ▪

Saša Poljak Lukek

Ko odnosi postanejo družina

Oblikovanje edinstvenosti in povezanosti skozi razvojna obdobja družine

Izid: **september 2017**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Uredila: **Polona Mlakar**

Zavedanje o sebi, spomin, vrednote, stališča, pa tudi strahovi in dvomi se rodijo v odnosih. Prvi odnos, katerega ne moremo izbirati in katerega ne moremo zapustiti, je odnos s starši, ki zaznamuje naše doživljanje in s tem tudi vse nadaljnje odnose, ki jih izbiramo, v katere vstopamo in katere tudi zapuščamo. Vendar se naš razvoj ne konča z odnosi, ki jih starši oblikujejo z nami v izvorni družini. Ljudje se razvijamo in spreminjamo vse življenje.

Z vstopom v vzajemne oziroma medosebno odvisne odnose v začetku odraslosti se potek našega razvoja zaradi odgovornosti, ki jo nosimo, in telesnih ter psiholoških sposobnosti, ki jih dosegamo, sicer spremeni, vendar se ne prekine. /.../ Ko govorimo o razvoju v družini, največkrat pomislimo na načine, kako se otrok razvija v njej in kaj mora družinski sistem omogočati, da bo ta razvoj čim boljši. Ker pa so odnosi vzajemni, razvoja otroka starši ne morejo zagotoviti, če se ob njem ne razvijajo tudi sami. Z vpogledom v družinski razvoj odstiramo vpogled v medosebno dinamiko družinskih odnosov, ki ne omogoča le razvoja najbolj ranljivih družinskih članov, otrok, ampak podaja razumevanje potenciala, ki ga imajo družinski odnosi za razvoj osebne edinstvenosti odraslega v vlogi partnerja, staršev, snahe oziroma zeta, tašče oziroma tasta, starih staršev.

Družinske odnose ne zaznamujejo le trenutne potrebe in pričakovanja družinskih članov, ampak tudi preteklost družinskega sistema ter pričakovanje prihodnosti. V odnosih želimo obvladovati sedanjost, pri čemer pa nas zaznamuje spomin preteklosti in pričakovanje prihodnosti. Družinsko pripadnost oblikuje zavezanost preteklosti; družinska vzajemnost je zaznamovana z negotovostjo prihodnosti. Ker preteklosti ne moremo spremeniti in prihodnosti ne moremo predvideti, lahko le v sedanjih odnosih spreminjamo doživljanje. Odnose in osebno zaznavanje sebe in sveta okoli nas naj bi zaznamovale vsaj tri predhodne generacije družine (McGoldrick, Carter, & Garcia-Preto, 2014).

Kaj doživi otrok ob svojih starših, ni odvisno le od trenutne situacije, v kateri se otrok in starši znajdejo, ampak tudi od interpretacije te situacije. Starši jo interpretirajo glede na predhodne izkušnje, ki zaznamujejo implicitna doživljanja, katera s telesnim delovanjem prenašamo v odnose. Doživljanje otrok ob starših pa se razvija od popolne nebogljenosti, ko je otrok v vsem prepuščen starševski interpretaciji in regulaciji, do vedno bolj diferenciranega odzivanja in zaznavanja.

Čeprav preteklosti ne moremo spreminjati in prihodnosti ne moremo nadzorovati, imamo v sedanjih odnosih možnost vplivati na doživljanje in odzive. Starši ne morejo spremeniti svojih izkušenj iz otroštva, lahko pa z zavedanjem preteklosti in lastnega doživljanja spreminjajo svoje odzive in s tem svoje družinske vloge. Zavedanje, pogrešanje, poslavljanje in odpuščanje so tisti psihični mehanizmi, ki odrasli osebi omogočajo, da preteklost v sedanjosti nadzoruje oziroma prevzame iniciativo razvoja v svoje roke.

Niti otroci niti odrasli ne moremo popolnoma nadzirati svoje prihodnosti, lahko pa z zavezami, pripadnostjo in obljubami zmanjšujemo nepredvidljivost dogodkov. Z vzdrževanjem družinskih odnosov si ustvarimo varnostno mrežo, v katero se kljub porazom, presenečenjem in neizpolnjenim načrtom ujamemo.

V današnji družbi ljudje kljub na prvi pogled vedno bolj očitnemu individualizmu še vedno ostajamo zvesti družinskim odnosom. Rodimo se v družino, v družinskih odnosih oblikujemo svojo edinstvenost in razvijamo svoje potenciale ter, tudi ko se poslovimo, želimo ostati v spominu družinskih članov, ki ostajajo. Prav iskanje ravnovesja med avtonomnostjo, samostojnostjo na eni strani in povezanostjo v odnosih na drugi strani predstavlja glavno gonilno silo razvoja v družinskem sistemu. Predpostavljamo, da so odnosi in avtonomija osnovne potrebe, ki zaznamujejo človeški razvoj, in zato lahko prav z načinom zadovoljevanja teh potreb razložimo različne poteke družinskega razvoja in s tem vsakega družinskega člana.

Ljudje potrebujemo odnose, saj je pripadnost vrojena potreba človeškega bitja (Bowlby, 1969). Hkrati pa človeški razvoj teži k vedno večji avtonomiji, saj za prevzemanje odgovornosti potrebujemo občutek samozavedanja in sposobnost ločevanja misli od občutkov (Bowen, 1978). Z ohranjanjem in dvigovanjem ravnovesja med avtonomijo in povezanostjo družinski sistem in vsak družinski član razrešujeta razvojne naloge, ki so specifične za posamezno razvojno fazo družine.

Za vsako razvojno obdobje družine so značilni določeni vzorci odnosov in delovanja družinskih članov, med njimi pa družina prehaja skozi razvojni stres, na katerega mora družina kot sistem reagirati z reorganizacijo dosedanjih vzorcev in odnosov. Razvojni stres prinesejo nove potrebe družinskih članov, a tudi nove potrebe družine kot celote. Družinski sistem se prilagaja potrebam in razvojnim nalogam članov. Prehode med družinskimi obdobji predstavljajo prihodi in odhodi družinskih članov. V knjigi definiramo pet razvojnih obdobij družine.

Odhod adolescenta iz izvorne družine je začetek prvega razvojnega obdobja, prihod partnerja predstavlja drugo, prihod otroka začetek tretjega, odhod otroka od doma začetek četrtega razvojnega obdobja in staranje partnerjev peto razvojno obdobje družine. Z vsakim odhodom in prihodom se vloge v družini ponovno vzpostavljajo in sistem se mora prilagoditi na novo ravnotežje med člani. Razvojna obdobja bomo obravnavali glede na vzorec tipične družine, kar pa ne pomeni, da ne upoštevamo individualnosti vsakega družinskega sistema. Vsak sistem ima svoje potrebe, svoj razvojni cikel in tudi svoje strategije prilagajanja. Razvojni stres v družini pa je temeljno gonilo razvoja, saj družina z novimi odzivi na spremenjene odnose omogoča razvoj družinskih članov v osebe, ki so vedno bolj sposobne učinkovito obvladovati razmerje med avtonomijo in povezanostjo v odnosih.

Razvoj družine se torej začne s prehodom mladostnika v odraslo osebo. V tem obdobju se oblikujejo temelji družinskega sistema. Mlad odrasli v tej fazi razrešuje naslednje razvojne naloge: spreminjanje odnosa s starši in čustveno slovo od njih, oblikovanje občutka lastne identitete in avtonomije, vstopanje v intimne odnose z vrstniki in oblikovanje učinkovitih strategij spoprijemanja s stresom. Razvojni stres v tej fazi predstavlja odgovornost, ki jo mlad odrasli nosi, zaradi katere se spreminja njegova vloga v odnosih. Razvoj teži k razvoju avtonomnosti, samostojnosti in neodvisnosti, kar bo predstavljalo temelj za oblikovanje odnosov v nadaljnjih razvojnih obdobjih. Partnerja z oblikovanjem zaveze intimnemu odnosu drug drugega spustita v svoj družinski sistem, s čimer se začne drugo razvojno obdobje družine. Glavni razvojni stres tu predstavljajo odnosi, v katerih se oblikujejo občutki povezanosti, soodvisnosti, predanosti, ranljivosti in zaupnosti. Tu se odgovornost za razreševanje razvojnih nalog razporedi med oba partnerja, ki morata: oblikovati partnersko vlogo, vzpostaviti navezanost v odnosu, oblikovati medosebno identiteto, definirati meje in vzdrževati čustveno klimo. V prvih dveh razvojnih obdobjih družine oseba tako oblikuje raven osebne diferenciacije oziroma ravnotežje med avtonomijo in povezanostjo, s katero vstopa v nadaljnje spremembe družinskega sistema. Izkušnja suverenosti in tudi izkušnja ranljivosti ter iskrenosti v odnosih namreč zaznamuje starševsko vlogo in s tem način razreševanja razvojnih nalog tretjega razvojnega obdobja družine, ki se imenuje *družina z otroki*.

V sodobnem času je družina z otroki osrednje razvojno obdobje družine in ga delimo na dve podobdobji, ki se med seboj razlikujeta po razvojnih nalogah, s katerimi se družinski sistem sooča.

Prvo podobdobje predstavlja družina z majhnim otrokom/otroki, kjer so glavne razvojne naloge družine naslednje: oblikovanje starševske vloge, prenos pozornosti na otroški podsistem, obvladovanje ranljivosti v družinskem sistemu in obvladovanje vzgojnih nalog.

Drugo podobdobje pa predstavlja družina z mladostnikom, ki zahteva povečanje družinske prilagodljivosti spremembam, kar družinski sistem zagotavlja z razreševanjem naslednjih razvojnih nalog: z ohranjanjem sti-

ka kljub razvoju avtonomije, fleksibilnim reguliranjem čustev, prilagoditvijo vzgojnih nalog potrebam mladostnika in omogočanjem mladostniku odnosov z vrstniki.

Če v prvih dveh obdobjih osebno raven diferenciacije (avtonomijo v odnosih) oblikujeta partnerja, v tej fazi s pomočjo starševske vloge omogočata razvoj osebne ravni diferenciacije otrok. V obdobju otroštva otrok intenzivno pridobiva izkušnje povezanosti v odnosih, v obdobju mladostništva pa pridobiva temeljne izkušnje avtonomije, s katerimi oblikuje lastno identiteto. Starši v tem čustveno zahtevnem odnosu z otrokom pridobivajo nove izkušnje o lastni avtonomiji in povezanosti, kar jim daje možnost nadaljnjega razvoja.

Zlasti v današnjem času, ko smo priča poplavi starševskih nasvetov in smernic, je avtonomija staršev še posebej na preizkušnji in doseganje pričakovanj v odnosih je lahko še posebej ranljivo. Starši, ki se razvijajo skupaj s svojimi otroki in si dovolijo čutiti ranljivost, bodo lahko svoje občutke avtonomije še okrepili s suverenim starševstvom, svojo sposobnost ostati povezan v odnosih pa bodo nadgradili z iskreno skrbjo za otroka in sledenjem njihovim potrebam. S tem bodo starši omogočili otrokom odhod od doma, saj bodo otroci ob njih razvili lastno avtonomijo, zaradi občutka varnosti v odnosu pa bodo imeli vedno možnost priti v izvorno družino po podporo, usmeritev ali spodbudo.

S čustvenim poslavljanjem otrok od odvisnih odnosov v izvorni družini se začne četrto razvojno obdobje družine, kjer so glavne vzgojne naloge naslednje: sprejetje odhodov družinskih članov, preoblikovanje starševske vloge in preusmeritev pozornosti in skrbi v partnerski odnos. Glavni razvojni stres je prazen čustveni prostor, ki so ga do zdaj zapolnjevali otroci. Občutek pomembnosti, povezanosti, odvisnosti, ki so ga v prejšnjem obdobju omogočali otroci, se zdaj preseli v partnerski odnos, kjer morata partnerja drug drugemu ponovno, vendar na nov način, zagotoviti občutke pripadnosti, intimnosti in varnosti.

V zadnjem, petem obdobju družinskega razvoja pa se partnerja soočata z minljivostjo. Glavni vir stresa predstavlja prenos pomena na naslednjo generacijo, ki jo družinski sistem omogoči: s soočanjem s koncem poklicne kariere, telesnimi spremembami zaradi staranja, oblikovanjem vloge starih staršev, prenosom avtoritete na mlajšo generacijo in soočanjem z izgubami. Tudi zadnje razvojno obdobje družine predstavlja možnost razvoja, saj soočanje z razvojnimi nalogami daje osebi možnost, da spoznava sebe v odnosih na drugačen način in da odnose ovrednoti in jim daje nov pomen.

Razumevanje razvoja družine, razvojnih obdobij, stresa in potreb družinskega sistema je pomembno tako za strokovnjake, ki se ukvarjajo z družinami, kot tudi za vsakega posameznika, saj nam omogoča razvoj empatičnega odzivanja in razumevanje stisk, v katerih se družine in njeni člani lahko znajdejo. Stres je v družinskem sistemu nekaj, čemur se ne moremo izogniti, lahko pa ga izkoristimo za boljše prepoznavanje dinamike odnosov in osebnih odzivov. ■

Elisabeth Lukas

Vse se uglasi in izpolni

Logoterapija v poznejšem življenjskem obdobju

Izid: **september 2017**
Izdala in založila: **Celjska Mohorjeva družba**
Prevedel: **Janko Jeromen**
Uredila: **Tadeja Petrovčič Jerina**

Vidiki preprečevanja obupa

Upam, da smo se dokopali do spoznanja, da se nam smrti ni treba bati. Vendar pa obstaja nekaj, česar se res moramo bati: to ni le življenje, ki mu manjka smisel, to je tudi življenje *brez veselja*. Dejansko namreč obstajajo ljudje, ki celo hrepenijo po smrti, saj se jim zdi življenje naporno in »nadležno«; velik delež teh ljudi je prileten. Kako, da jim manjka veselja? Zakaj?

Odgovor na to vprašanje ni preprost. Ostarelim se pri nas vendar godi »strašansko« dobro, pravzaprav tako dobro, kot še nikoli. Denarno so preskrbljeni, ni jim treba prosjačiti pri otrocih za najnujnejše. Zdravstveno so oskrbljeni z najmodernejšimi zdravili in medicinsko tehniko, ki lahko močno podaljša življenje in zmanjša bolečine. Povezani so v različnih društvih, ki jim nudijo praktično pomoč, različna izobraževanja in razvedrilo. Lahko računajo na oskrbo na domu ali v negovalnih domovih, ko ne bodo več imeli moči, da bi sami skrbeli zase. Vključeni so v tehnična omrežja, ki jim lahko pripeljejo širni svet v njihovo sobo in se lahko vključijo v najzanimivejša dogajanja po vsem svetu. Niso izolirani od sveta – če tega ne želijo – in niso na milost in nemilost prepuščeni telesnemu in duševnemu propadanju, lahko pa se seveda sami od sebe zaprejo pred zunanjim svetom. Edino, kar jim morda manjka, je zavest, da bi bilo lahko vse drugače in dosti slabše, in da imajo veliko razlogov za hvaležnost.

Zakaj torej manjka veselja? Kot psihoterapevtka, pa tudi kot seniorka, bom skušala poiskati odgovor na to vprašanje. No, vselej so prisotne »stare, neprebavljene zgodbe«, ki v določenem življenjskem obdobju, v katerem kratkoročni spomin slabi, vodilno vlogo pa pridobiva dolgoročni spomin, ljudi spodbujajo k nezadovoljstvu in zagrenjenosti. Kdor se ne more dokončno in enkrat za vselej posloviti od teh zgodbic, ta jih bo ves nesrečen »prežvekoval« do konca življenja. In vendar v splošnem zadošča že, da pogledamo nanje z drugega zornega kota in smo do sebe in do bližnjih nekoliko bolj obzirni in prizanesljivi. Pogled na davno minule dogodke je namreč tako ali tako večinoma izkrivljen oziroma skrajno subjektivno obarvan, posledično torej z njim delamo krivico sebi in svojim bližnjim. Kolikor dlje tuhtamo o raznih neprijetnih dogodkih, toliko zanesljiveje je naša presoja teh dogodkov zgrešena. Prihaja do psihološko dokaj poznanega pojava »ugrezanja v blato«, pri čemer je stvarnost v določeni meri izključena, kar postopno onemogoča točno rekonstrukcijo dogodkov. Kadar poslušamo »jamranje« starih ljudi, se moramo žal

zavedati, da zgodbe v svojem zgodovinskem jedru le pogojno držijo. Pa tudi če bi držale, je treba njihovo razlago pogosto korigirati, kar je vedno mogoče storiti. Naj navedem nazoren primer. Gre za zgodbo, ki jo dolgujem neki šestdesetletni pacientki. Zgodba nama je obema koristila. Njej zato, ker se jo je naučila na novo »brati« in se je poslej bistveno bolje znašla ob doživetju izgube. Meni pa zato, ker mi je v navezavi na to zgodbo postal jasen pomemben vidik »preprečevanja obupa«, ki bi ga zdaj rada posredovala tudi vam. Toda najprej zgodba:

Zgodba o celuloidni žogici

Takoj po vojni, ko je bilo na voljo le malo igrač, je imela takrat devetletna pacientka žogico iz celuloida. Prav posebno ji je prirasla k srcu, ker ni bila bela kakor običajne ping-pong žogice, ampak se je lesketala v mavričnih barvah. Kot edinka se je v stanovanju staršev večkrat sama igrala z žogico. Nekega dne pa se je žogica med igro odbila skozi odprto okno in obležala na robu pločnika. Če bi hotela ponjo, bi morala v hiši, kjer so stanovali, steči štiri nadstropja dol po stopnicah. To bi tudi rada storila, toda bala se je, kako naj to razloži svoji materi. Končno se je odločila in šla v kuhinjo, kjer se je mama ravno posvečala pripravi kosila, in obotavljaje vprašala, ali bi smela obiskati prijateljico, ki je stanovala eno nadstropje niže. Če bi mama dovolila, je nameravala hitro steči dol po žogico, nato pa pozvoniti pri prijateljici. Mama, ki seveda ni vedela, zakaj si je njena hči nenadoma zaželela obiskati prijateljico, ji je odvrnila, da je že skoraj čas kosila in da bo lahko prijateljico obiskala po kosilu.

Razočarana se je deklica vrnila k oknu, skozi katero ji je ušla žogica, in hrepeneče pogledovala navzdol. Kmalu sta prišla mimo starejša gospa in deček. Deček je zagledal mavrično žogico na robu pločnika, jo vesel pobral in vzel s seboj. Deklica pa je žalostna opazovala, kako je žogica izginila v dečkovem žepu.

*

Tako se dogodka spominja pacientka. Kako pa ga je komentirala, ko sva se o njem pogovarjali? »Moja mama je bila vedno takšna. Vsako veselje mi je pokvarila,« je dejala zagrenjeno. »In tudi drugi otroci so se pogosto do mene grdo vedli, kot tisti deček, ki mi je ukradel žogico.«

Ali naj bi jaz tako razlago mirno sprejela? Nikakor ne! Oglasili so se vsi »alarmni zvonci«! Da je bila pacientka kot otrok žalostna, ker je izgubila žogico, je bilo razumljivo. Da pa je kot odrasla ženska ob spominu na to obtoževala svojo mater in tistega dečka, to je bilo nevzdržno. Predvsem zato, ker je povsem spregledala, da je bila k dogodku tudi sama pripomogla. Ni bilo slučajno, da je imela pacientka v življenju težave. Morala je le nadoknaditi zamujen prirast spoznanja o tem, da je treba ločiti usodo od svobode in stati za lastnimi odločitvami.

Na kratko ponovimo, da si osvežimo spomin: Vsaka življenjska situacija se nam kaže po eni strani kot skupek dejanj usode in po drugi strani kot skupek svobodnih dejanj. Območje usode obsega vse, česar v tem določenem življenjskem položaju z lastnimi močmi ne moremo spremeniti, kar se torej izmika naši volji. Tega je veliko. Vse preteklo je določeno enkrat za vselej. Vsega sedanjega, kar vdira od zunaj, ne moremo uravnavati. Vse prihodnje, kar presega naše moči, nam je nedosegljivo. Nasproti temu velikanskemu območju usode pa obstaja tudi v vsaki življenjski situaciji neko območje svobode, ki je morda majhno, vendar nikoli popolnoma ne izgine, dokler smo le pri zavesti. To je območje, na

katerem sami odločamo, kaj bomo storili in kaj opustili, kaj notranje sprejemamo, kaj odklanjamo in kako prenašamo usodo, ki je ne moremo spremeniti.

Pomemben pokazatelj duševnega zdravja, zrelosti in stabilnosti je, če se obeh območij kolikor toliko natančno zavedamo. Območja usode v njegovi realnosti – kakor se pač ponuja v vsakokratnem tukaj in zdaj. In območja svobode v njegovi potencialnosti – v obilju možnosti, ki se posamezniku odpirajo ob dani stvarnosti. Kdor zaznava zgolj in samo območje usode, se dojema kot *žrtev okoliščin, v katerih se je znašel.* Počuti se popolnoma nemočnega. V njem naraščajo jeza, bes, žalost in obup. Ne vidi več nobenega žarka upanja, nobenega izhoda. Svet, usoda, drugi – vsi so zlobni do njega, krivi so za njegov neuspeh, uničujejo njegovo srečo in njega samega. Počuti se stisnjen v kot, kot ujeta žival, in se vda.

Kdor pa se poleg območja usode zaveda tudi območja svobode, ki vselej tudi obstaja, življenje dojema drugače. Počuti se kot *soustvarjalec svojih razmer.* Seveda ne kot njihov edini ustvarjalec – kar bi bila slepota v obratni smeri, saj bi videl samo tisto, o čemer lahko sam odloča! Ne, kdor sebe dojema kot soustvarjalca, je hkrati ponižen in sposoben novih pobud. Zaveda se svojih meja in zna izkoristiti, kar se nahaja znotraj njih. V najboljšem primeru se veselje nad ustvarjalnim delovanjem poveže še z občutkom globoke odgovornosti za svoje ravnanje. V bolečih razmerah to veselje sicer zastirajo skrbi, včasih pa človekovo ustvarjalno delovanje doseže svoj vrhunec prav v tem, ko se človek potrudi in dokoplje do smisla svojega trpljenja.

Preučimo s pomočjo teh stališč pacientkino zgodbo. Najprej se prestavimo v tisto uro njenega otroštva, ko ji je žogica padla skozi okno. V čem je bila v tistem trenutku »usodna stran« situacije? Žogica je ležala na pločniku. Bila je predaleč, da bi jo punčka lahko dosegla. Obstajala je nevarnost, da jo bo kdo povozil, strl ali odnesel, nevarnost, da bo za vselej izginila iz njenega dosega. Za punčko je bila usodna tudi znana ji materina prepoved, da se ne sme kar po tihem izmuzniti iz stanovanja. V čem pa je bila po drugi plati »svobodna stran« te situacije? Punčka bi lahko žogico odpisala, jo tako rekoč vknjižila med izgubljene reči. Prav tako je imela možnost, da bi žogico spet lahko dosegla. Ta možnost je sicer peljala prek matere, ki bi morala biti o celotnem dogajanju obveščena. Mama bi gotovo dovolila, da hči steče pobrat žogico, morda bi celo sama pohitela ponjo in jo varno spravila.

Zdaj se bližamo bistvu zgodbe. Zakaj se deklica ni odločila izbrati tega načina, da bi spet prišla do žogice? Pacientka je to še vedela. Bala se je, da jo bo mama okregala. Zakaj bi jo okregala? Ker je bila neprevidna, da se je ob odprtem oknu igrala z žogico. Mar ni bila res neprevidna? To že, je priznala. Zakaj je mama torej ne bi smela na to opomniti? Seveda bi jo smela, toda punčka tega ni hotela slišati. Zakaj ne? Ker bi ji bilo neprijetno.

Če položaj dobro pogledamo, se kaže svobodna stran v obeh smereh: nič ukreniti in tvegati, da bo žogica izgubljena, ali po pogovoru z materjo pobrati žogo in tvegati karanje. Tretja možnost, ki si jo je punčka zvito izmislila, očitno ni delovala, saj se mati o njej ni hotela pogovarjati, torej ni bila na voljo v območju svobode.

Zdaj moramo samo še vprašati, kaj je bilo punčki ljubše: tvegati, da bo izgubila žogico, ali da jo bo mati okregala. Za punčko je bilo oboje neprijetno, za kaj se je torej odločila? Nedvomno za to, da izgubi žogico. Tako se je odločila. Ni se odločila mati. Mati se ni odločala o tem, ali se bo na dekličino lahkomiselnost jezno odzvala, kakor se je deklica bala; morda se sploh ne bi jezila, tudi ko bi poznala zgodbo. Morda bi se le prizanesljivo nasmehnila. Tega ne vemo. Zagotovo pa vemo, da se v tistem trenutku ni odločala mati, ampak se je deklica odločila, da tvega izgubo žogice in je to tudi storila.

Zdaj pa osvetlimo še dogajanje ob tem. Deklica je z okna videla, kako se je po pločniku bližala starejša gospa z dečkom in kako je deček zagledal žogo, jo pobral in vzel s seboj. »Usodna stran« tega dogajanja je večja kot v prejšnji situaciji, dosti močnejša je. Temu primerno se je skrčil tudi dekličin prostor svobode. Klica iz četrtega nadstropja ne bi nihče slišal. Za materino posredovanje bi bilo tudi že prepozno. Žogica je bila v nekaj sekundah dokončno izgubljena; njen novi srečni lastnik je že izginil za vogalom. Pod oknom je bila samo še prazna ulica.

Vendar je tudi v tem dogajanju obstajal prostor svobode, kjer je bilo mogoče izbirati. »Slovo« od žogice bi bilo namreč lahko tudi drugačno. Deklica bi lahko žogico dečku privoščila ali pa mu je ne bi privoščila. Lahko bi mu jo v svoji notranjosti poklonila – skoraj kot darilo; ob tolažilni predstavi, da bo žogica odslej razveseljevala več otrok, ne le enega. Lahko pa si je žogico tudi potem, ko je za vselej izginila z novim lastnikom, lastila izključno zase, kar jo je vodilo v neutolažljivost zaradi dosmrtno neizpolnjene terjatve. Kaj je nagnilo deklico, da je izbrala drugo pot?

Pacientka je vedela celo še to. V trenutku, ko je z okna opazila bližajočega se dečka, se je šele dobro zavedla, da je zaradi svojega obotavljanja in zaradi napačne taktike zamudila trenutek, ko je bila žogica na pločniku zanjo še dosegljiva. Razjezila se je sama nase in to jezo takoj preusmerila na dečka štiri nadstropja niže. Se je moral preklemani mulec prav zdaj pojaviti tu? Prav zdaj, ko je tik pred grozečo izgubo v sebi začutila moč, da premaga strah pred »morebitnim maminim karanjem« in mamo poprosi za dovoljenje, da gre po žogico. In ta presneti mulec – le kako si dovoli, da ji takole izpred oči izmakne njeno lepo celuloidno žogico? Pravzaprav je bil on kriv, da je njena »krivda« postala nepopravljiva …

S tako projekcijo svojega besa zaradi lastnega spodrsljaja na nekoga, ki ni mogel niti slutiti, kaj se je pravzaprav dogodilo, in se je zato razumljivo povsem naravno odzval na nenadejano najdbo, so bile kretnice nastavljene v napačno smer. Niso bile naravnane tako, da bi deklica žogico milostno privoščila, niti da bi jo usmiljeno poklonila niti da se ji za nazaj odpoveduje. Kretnice niso bile naravnane v smer premagovanja izgube, naravnane so bile k razočaranju. Napačni odločitvi v »prvotni situaciji izgube« je sledila napačna odločitev pri dogajanju, ki je neposredno sledilo. In tako je pacientka od otroštva naprej prehodila en prostor svobode za drugim, z različno milostno usodo na drugi strani, vselej v znamenju odločitev, ki jih je naprtila drugim, da jih njej sami ni bilo treba obžalovati.

Pri terapevtski uri, ki je potekala pol stoletja po teh dogodkih, je pacientka končno lahko rekla: »V redu, nihče razen mene ni bil kriv, da sem izgubila tisto živopisano celuloidno žogico. Igrala sem se z njo ob odprtem oknu, potem nisem stekla ponjo in tako je lahko razveselila dečka, ki jo je našel. *Žogica je njegova.*« Po teh besedah se je moja pacientka res dobro počutila. »Kako dobro?« sem jo vprašala. »Tako dobro, kot da so se mavrične barve žogice prelile v mojo dušo,« mi je odgovorila. »… prav na tisto mesto, kjer je doslej vladala tema.« – »Ali obstaja še več takih mest?« sem se pozanimala. Obljubila je, da bo malo pobrskala in če bo treba, se bo lotila podobnega razjasnjevanja. To ji je tudi uspelo.

Iz tega se lahko naučimo, da smo *soustvarjalci svojih razmer* in da je obup pogosto bolj povezan s potlačenim priznanjem, da smo sami prispevali k slabim razmeram, kot z razmerami samimi, kakršne koli so že bile. Kdor ne prizna, da je tudi sam prispeval k slabemu, se ne more zavihteti k temu, da bi prispeval k dobremu. Kot žrtev podleže usodi, ki jo za vse krivi. Kdor pa prizna, da je prispeval k slabemu, si lahko privošči, da postane velikodušen in z odpuščajočim nasmehom objame svojo usodo. ▪

Jože Strutz:
Sanjska dežela
Mohorjeva založba Celovec (Slovenske večernice, 73. zvezek), 2016, 124 strani

Lev Detela

Koroški slovenski kriminalni roman Jožeta Strutza *Sanjska dežela* s prizorišči od Celovca in Ljubljane do Trsta in Krasa

V zadnjih desetletjih se je kriminalni roman vidno globaliziral. Za to skrbijo pisci iz vseh vetrov sveta. Pestro število komisarjev, komisark, inšpektorjev in privatnih detektivov iz Italije, Španije, Portugalske, Velike Britanije, Grčije, Rusije, Nizozemske, Švedske, Norveške, Islandije, Kanade, Japonske in drugih držav ponuja bolj ali manj napete zgodbe za najrazličnejše bralne okuse na različnih nivojih. Med njimi so tudi Slovenci s kriminalnimi primeri, ki se dogajajo na domačih tleh, velikokrat pa tudi v tujini. Nekateri od slovenskih piscev kriminalnih romanov, na primer Goran Lim, Aaron Kronski, Robert Ron, Rebecca Schummy verjetno zaradi boljše prodaje knjig (in morda tudi zaradi nesrečnega slovenskega manjvrednostnega kompleksa, da je vse tuje najboljše?) podpisujejo kriminalke z neslovensko zvenečimi psevdonimi, tako da ne veš, da so Slovenci. V eni od kriminalk Aarona Kronskega pa kot nalašč nastopijo tudi pomembni slovenski pisatelji Peter Božič, Milan Kleč, Dane Zajc, Jože Snoj, Drago Jančar, Rudi Šeligo, Niko Grafenauer, Andrej Brvar, Emil Filipič, Aleš Šteger – toda kdo je storilec?

Boljše kriminalne romane, na primer *Izza kongresa*, piše v Ljubljani Maja Novak. Zanimivo je, da se dobro odreže tudi zamejstvo. Znana tržaška pisatelja kriminalk sta Dušan Jelinčič in pokojni Sergej Verč, ki je izumil samosvoj tip komisarja, ki raziskuje zagatne umore kar v domačem obmorskem mestu. Leta 2005 je pri celovški Mohorjevi založbi izšel tudi prvi slovenski koroški kriminalni roman, ki ga je pod naslovom *Kratka pomlad* napisal na Rudi pri Velikovcu rojeni Jože Strutz. Leta 2009 se mu je s kriminalko *Umor v zaspanem mestu* v skupni izdaji celjske, celovške in goriške Mohorjeve družbe pridružil še Martin Kuchling. Tudi v svoji najnovejši drugi kriminalki *Ko se mački* ženijo (celovška Mohorjeva založba 2016) ostaja Kuchling zvest tematiki zamotanih slovensko-nemških narodnostnih konfliktov, ki jo je načel že z umorom vodje manjšinskega urada pri deželni vladi v Celovcu Igorja Tropine v *Umoru v zaspanem mestu*. Kriminalne romane s slovensko koroško tematiko – a v nemščini – pišeta tudi Fedinand Skuk in mladi Štefan Feinig.

Sanjska dežela je naslov tretjega kriminalnega romana avtorja, prevajalca, urednika nekdanje koroške literarne revije *Novine,* ustanovitelja celovške založbe *Rapial* in gimnazijskega profesorja Jožeta Strutza, ki je pred kratkim izšel v priljubljeni zbirki Večernice za leto 2017 celovške Mohorjeve založbe. To je že tretja Strutzeva kriminalka s celovškim policijskim inšpektorjem Mangartom in njegovim zvestim sodelavcem, športnim novinarjem Petkom.

V prvi Strutzevi kriminalki *Kratka pomlad* razrešujeta Mangart in Petek nenavadni umor tajnice celovškega mednarodnega podjetja Targus v labirintih kriminalnega delovanja različnih gospodarskih podjetij v času globalnega kapitalizma. Drugi Strutzev kriminalni roman *Kamuflaža na bazenu* se suče okrog nerazjasnjene smrti slovenskega državnega sekretarja Petra Kramolca in razkriva korupcijo pri najvišjih uradnikih ministrstva za okolje in prostor.

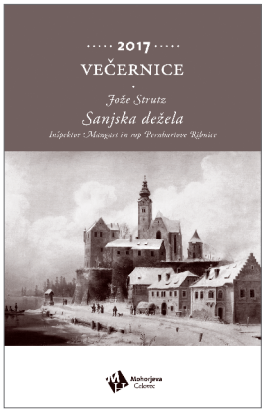
Tudi najnovejša Strutzeva kriminalka *Sanjska dežela* ima politični naboj, ki je povezan z gospodarskim kriminalom. Vendar se dogaja na umetniškem področju. V ospredju je

trg z ukradenimi umetninami oziroma slikami. Iz dveh glavnih celovških muzejev sta med drugim izginili sliki ZASNEŽENA POKRAJINA V RIBNICI NA KRANJSKEM in MARIJA LORETO danes po krivici preveč pozabljenega koroškega slovenskega krajinarja Marka Pernharta iz 19. stoletja, ki je imel vse življenje odprte oči za lepote narave in je svojim motivom znal vtisniti posebno melodijo. Temu ropu slik sledi še podoben rop v Ljubljani.

Sanjska dežela kot prispodoba raja? Kot prispodoba lepot pokrajine in narave, upodobljenih na krasnih slikah? Ali pa svarilni znak lažnih iluzij in prevar v naročju polaščevalnega kapitalizma?

Inšpektor Viktor Mangart in novinar Franc Petek hočeta v božičnem in novoletnem času predvsem uživati zasluženi zimski dopust. Vendar se vse obrne drugače. Ko se Petek iz Celovca vozi na prijateljsko silvestrovanje z Mangartom v Kranjski Gori, opazuje na samotnem parkirišču dve sumljivi postavi, kako pretovarjata širok predmet v ovitku iz enega avtomobila v drugega. Lov na tatove slik se začne!

Zgodba se zaplete in razraste na različne strani. Dogajanje se vseslovensko premakne v Ljubljano in na Kras ter zaustavi v Trstu, kjer se Petek, ki se ne brani tudi drugih erotičnih avantur, s svojo zaročenko Lizo ustavi v hotelu Trieste Filoxenia med Trgom Ponte Rosso in Tommaseom. Liza je zaupna prijateljica nekdanjega politika in znanstvenika Petra Kramote (tu se poraja asociacija na besedo »Sramota«), ki je na skrivnosten način zelo obogatel. Je velik ljubitelj lepih umetnosti in mecen, ki igra vlogo dobrotnika človeštva. V vasi Pliskavica na Krasu je na hribu uredil muzej z imenom Mozaik sveta, v katerem so na ogled slike, ki jih je popolnoma legalno kupil na trgu pri avkcijah. Če so bile morda kje ukradene, za to ni kriv. Saj po njegovem mnenju v Celovcu in v Ljubljani ne naredijo nič za dragocene umetnine, ki obležijo v kleteh raznih muzejev. V Ljubljani so podrli Jakopičev paviljon, Plečnikov stadion pa se bo porušil kar sam, ker je predaleč od centra in ne spada h konceptu slovenskega »Zelenega glavnega mesta«. Kramota je zaradi slabega stanja na javnem področju zato idealistično prevzel vlogo skrbništva umetnosti na privatni podlagi. V umetniškem središču v Pliskavici bo uredil tudi rekreacijsko-vzgojni center, v katerem se bo sodobni travmatizirani človek ob velikih umetninah lahko pozdravil in duševno okrepil.

Razkrivanje tatov slik razvodeni v nejasnih vodah korupcije. Mangart in Petek sicer poskušata najti storilce in jih poklicati na odgovornost, pri čemer je zanimivo, da skupaj z različnimi sodelavci ponavadi ne posedata v službenih uradih, temveč kar po gostilnah(!), kar je morda ena od značilnosti slovenske narodne mentalitete.

Strutzeva *Sanjska dežela* je pesimistična podoba stvarnosti. Petek in Mangart sicer objavita v dnevnem časopisju po vzorcu znamenite Poejeve detektivske novele *Dvojni uboj v ulici Morgue* oglas o dražbi dragocenih slik, kar bi bila past, v katero bi se ujeli storilci, vendar se bo celotna zadeva zavlekla v nedogled, postopki proti možnim krivcem bodo preloženi in odloženi, ukradene Pernhartove in druge slike pa bodo v Kramotovi kraški palači umetnosti bolj varne, kot so bile v muzejih v Celovcu in Ljubljani.

V nekem smislu *Sanjska dežela* niti ni pravi kriminalni roman. Zgodbo, ki se dogaja v skupnem vseslovenskem prostoru od Celovca preko Ljubljane in Krasa do Trsta, je pisatelj namreč na veliko pretkal z razmišljanji o slikarstvu in literaturi. V besedilo je vnesel, ker je dogajanje osredotočeno na Kras, celo Kosovelovo pesem *Vas za bori*, ki jo osumljeni ljubitelj

slik in dobrotnik umetnosti Peter Kramota na odru po tržaški operni predstavi citira v slovenskem izvirniku in celo v italijanskem prevodu Jolke Milič, kar občinstvo v tržaški operni hiši Giuseppeja Verdija nagradi z bučnim aplavzom. Dobri, izobraženi in uglajeni Kramota je namreč tudi donator in podpornik tržaškega gledališkega življenja. Tržaško izvedbo Verdijeve opere *Moč usode* bodo zato izvajali tudi v njegovem novem velikem kulturnem središču v Pliskavici.

Že Marcel Stefančič mlajši je v nekem razmišljanju o kriminalnem romanu v ljubljanski *Mladini* zapisal, da »slovenske kriminalke mislijo, da so več kot kriminalke«. Slovenski pisci kriminalnih romanov hočejo namreč velikokrat povedati še marsikaj drugega, kar ne spada v kriminalni roman. Vendar morda to niti ni tako slabo. Zakaj ne bi bila možna slovenska družbenokritična oblika »prešernovskega« kriminalnega romana, polna literarnih, glasbenih in likovnih reminiscenc, prijetno pretkana z lirizmi in literarnimi razgovori v gostilnah in s poetičnimi razmišljanji sredi lepe narave? ▪

Drago Jančar:
In Ljubezen tudi
Beletrina, 2017, 351 strani

Zora A. Jurič

ZLO NAD NAMI
… ljubezen premaga vsako razdaljo, ljubezen premaga vse. Razen vojne.

Enajsti roman Draga Jančarja, našega najbolj branega, prevajanega in doma ter v tujini nagrajevanega pisatelja, ki je izšel aprila letos, ima v naslovu ljubezen, pa vendar govori o zlu. O zlu, ki ga prinese sovraštvo, o nasilju, ki potegne v svoj strašni vrtinec vse in vsakogar, o času, ko »Nihče ni več, kar je bil ali kar bi hotel biti.«

V ospredju romana, razdeljenega v štiri poglavja, je ljubezenska zgodba med Sonjo, študentko medicine, in Valentinom, inženirjem geodezije, predavateljem na gradbeni fakulteti v Ljubljani. Dogajanje je postavljeno v čas od jeseni 1944 do pomladi 1946, torej v zaključni čas druge svetovne vojne in leto po njej. Mesto, ki daje zgodbi ozadje, je Maribor s svojo okolico in že s tem se roman navezuje oziroma časovno nadaljuje enega najsijajnejših Jančarjevih romanov *Severni sij*. Pisatelj naveze ne skriva, nasprotno, romana poveže v odlomku, ko vsevedni pripovedovalec, ki vidi tudi v prihodnost, v knjigarni v Gosposki ulici sreča že postarano protagonistko romana Sonjo Belak, ki čaka mladega avtorja romana *Severni sij* in pri tem naleti na knjigo Byronovih pesmi. Prebere verze, ki v njej prebudijo bolečino izgubljene ljubezni in vsega, kar si je od življenja obetala:

Glej, ne pojdeva več v dvoje
blodit v pozni čas noči …

Toda meč svoj tok izje
in razum duha utrudi
in utrudi se srce
in ljubezen tudi.

Začetek romana je izjemno učinkovit in potrjuje Jančarjeve znamenite uvodne stavke, ki nas nemudoma potegnejo v zgodbo in v njeno posebno atmosfero. Začne z opisom fotografije, ki stoji na naslovnici knjige. Trg pred mariborskim hotelom Orel, takrat spremenjenim v Adler, na videz vsakdanji prizor mimoidočih, v ospredju dekleti, a v skrajnem desnem robu oficir v nemški uniformi, kar nenadoma vnese v fotografijo grozeč poudarek in novo vsebino. Slika oživi, zdi se, kot da vstopimo v film, ko oficir

vstopa v globino slike in svetlolaso dekle steče za njim. Sonja zaupljivo in naivno želi rešiti svojega ljubega iz gestapovskega zapora, s tem poveže s svojo usodo tudi usodi obeh osrednjih moških likov, Valentina Gorjana in SS oficirja Ludwiga Mischkolniga in stopi na svojo strašno pot.

Valentinu iz gestapovskih zaporov sledimo na Pohorje, med partizane, kamor se odpravi kljub svarilu prijatelja, naj ne hodi gor, saj *da se jim je na Pohorju zmešalo*. Seveda je Valentin sumljiv, ker kdo pa pride živ iz gestapovskih zaporov. Kljub dokazovanju v bitkah se znajde kot osumljenec v rokah komisarja Borbena, ki vedno bolj besni in se kot vsak tiran čuti ogrožen od vseh in vsakogar. Valentina po čudnem naključju znova reši Sonja oziroma to, da so jo Nemci deportirali v taborišče. Čeprav Valentin napreduje v visokega oficirja, na neki način za vedno ostaja ujet v objemu iz mlina.

Sonja *glede na svoje umske in fizične dispozicije ustreza programu,* ki se skrajno cinično glasi *Ukrepi za pospeševanje moške ustvarjalne moči*. Nastanjena nekje v zaledju fronte, v sobi ob jezeru, se včasih sprašuje, »če je v tistem zvoniku onkraj jezera doma Bog ali vsaj dobri angel«, včasih se ji zdi, »da sta oba zaspala, sicer bi ja kdo pomagal tistim ubogim ženskam v taborišču ob jezeru, vsaj njihovim otrokom, tudi otroci so tam …« Preživi strašni čas, a za vedno ohromljena, postarana, odmaknjena. Takšno jo pozneje sreča Katica, medicinska sestra, znanka Sonjinega očeta, doktorja Belaka. V Katičini ptujski kleti, kjer najde vojnega ubežnika, se zgodba zaokroži. Vojne je konec, v zgradbo, kjer je zasliševal gestapo, se je prvi dan naselila Ozna, mesarski pomočnik, ki je nekoč pljuval na nemočno žrtev nemškega nasilja, se v dolgem usnjenem plašču šopiri kot del nove oblasti …

Brez dvoma smo z Jančarjevim najnovejšim delom dobili velik roman. Avtor pravi, da je zamisel zanj obstajala že od takrat, ko je napisal *Severni sij*, roman, ki pripoveduje o atmosferi v obmejnem mestu, mestu latentnih nacionalnih in socialnih konfliktov pred drugo svetovno vojno. Vedel je, da bo nekega dne treba napisati njegovo nadaljevanje, hkrati pa izkušnje o stvareh tega romana segajo v njegovo otroštvo. Kaže, da je moralo preteči nekaj desetletij, da so zamolčane travme, del naših osebnih in del skupnega, kolektivnega spomina, lahko prišle na dan v tako umetniško dovršeni obliki. Jančar namreč piše v svojem značilnem, mojstrskem slogu, brez gneva, brez opredeljevanja, brez kakršnega koli moraliziranja ali patetike, raje s pritajeno ironijo; ne prizanaša s krutimi opisi mučenj in pobijanj, a hkrati presvetljuje roman z nežnimi opisi ljubezni, s pismi in verzi, ki si jih izmenjujeta ljubimca, pa tudi s čutnostjo njune globoke pripadnosti. Morda pri tem ni odveč pripomniti, da je Jančar, avtor, ki je v slovenskem prostoru izpostavljen predvsem kot izrazit homo politicus, izpisal nekaj najlepših in najmočnejših ljubezenskih prizorov naše književnosti. V spominu bralcev ostajajo nepozabni ljubezenski pari – Marjetica in Erdman (*Severni sij*), Irene in Gradnik (*Posmehljivo poželenje*), Leonca in Keber (*Zvenenje v glavi*), Katarina in Simon (*Katarina, pav in jezuit*), Veronika in Stevo (*To noč sem jo videl*).

Roman *In ljubezen tudi* lahko opredelimo kot ljubezenski roman, pa vendar ni samo to. Lahko ga beremo kot zgodovinski roman, a je več kot to. V njem avtor obravnava temeljne etične dileme človeka, tudi današnjega, seveda.

V napol pijanem polsnu Valentin povsem lucidno razmišlja: »Zlo ni v tem, kar smo

počeli in kar počnemo. Zlo je v odgovoru na vprašanje, kako smo povzročili, da je prišlo na svet. /.../ Nič več ne razumem, je šepetal, kaj je prav in kaj ne, kaj je dobro in kaj je zlo. Ko bi vsaj prišla Sonja, njo bi vprašal, rešila me je.« Ženskim likom avtor pripisuje moč, da se žrtvujejo in (od)rešujejo. Čeprav so tudi ženske (paznice) zveri in je lahko paznik, oče treh otrok, celo prav človeški. Avtorja zanimajo paradoksi: kako na primer esesovca ob krožniku ledvičk modrujeta, kako težko bi gledala klanje živine in hkrati izvajata ali vsaj opazujeta najokrutnejša mučenja ljudi; kako odločnega nemškega oficirja obvladuje mati ali drobni vzgibi, ki povzročijo strahotne posledice – spolna nemoč, ki potegne za sabo nerazumljivo maščevanje.

V vsem tem je roman aktualen bolj, kot bi si to želeli.

Ker se zdi, da se na nebu že dalj časa zbirajo tisti nevidni oblaki zla. »Zlo je prišlo nad nas, je rekla. Kot nevihtni oblak.« Čeprav zlo nikoli ničesar ne reši. Le še več gorja povzroči. In toliko dragocenega za vselej uniči. Včasih tudi ljubezen. ▪

Étienne Gilson:
Heloiza in Abelard
Prevedla: **Andrej Capuder in Mateja Švajncer**
Spremna beseda: **Igor Škamperle**
Celjska Mohorjeva družba, 2017,
267 strani

Dr. Edvard Kovač

Mit popolne ljubezni

Prevajalec ene izmed najbolj pretresljivih ljubezenskih zgodb, kar jih pozna svetovna literatura, akademik Andrej Capuder, rad navaja velikega filozofa Immanuela Kanta, ki se je spraševal: Kaj je to lepota? In potem je odgovarjal: To je tisto, pred čemer sem premagan! Občutek imamo, da se je slovenski pesnik, mislec, esejist, pisatelj in dantolog pustil premagati od lepote tragične ljubezni srednjeveškega filozofa in meniha Abelarda ter ene najlepših in najinteligentnejših deklet takratnega Pariza, Heloize. Toda prof. Capuder je dober poznavalec trubadurske literature in pretanjeni mislec francoske filozofije, zato mu svet Abelarda in Heloize, mitičnega ljubezenskega srednjeveškega para, ni tuj. V tem najdemo razlog, da glavni prevajalec te knjige zavestno opusti znanstveno zgodovinske opombe, da bi privilegiral Abelardovo besedilo samo ter bralca povedel v vrh tragičnoljubezenske literature. Takšen prevod je zmožen narediti samo pesnik, ki poustvarja najglobljo ljubezensko bolečino in hrepenenje.

Knjiga sama je sestavljena iz štirih sklopov. Najprej nas preseneti študija profesorja renesanse dr. Igorja Škamperleta, ki nam razgrne miselni in kulturni čas srednjega veka, čas, ki je porodil univerzo. V svojem znanstvenem in hkrati pesniškem zapisu, ki še zdaleč ni podatkovno dolgočasen, ampak je literarna mojstrovina, nam Škamperle oriše miselno ozračje srednjega veka, ki je bilo duhovno in intelektualno razgibano obdobje in je zato predstavljalo znanilko renesansi. Prav Abelardovo poudarjanje razumskosti vere je pozneje omogočilo zagovarjanje popolne samostojnosti filozofskega razuma pri Akvinskem, s tem pa tudi postavilo temelje za novodobno misel. Zato ob Abelardovem razburljivem življenju in delu ter njegovih sopotnikih ponovno uvidimo, kako nesmiseln je vzdevek »temni srednji vek«. Škamperletova odlika je tudi, da opozori na povezovanje znanosti in poezije, umetnosti in filozofije, na ideal, ki ga danes ne dosegamo več.

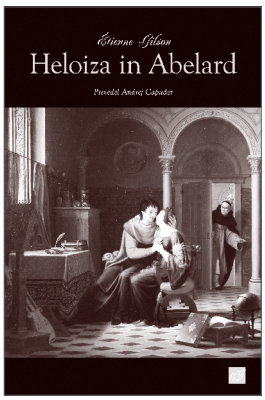
Tej študiji sledi osrednji del knjige, to je prikaz Abelardovega življenja, misli in tudi osebnega ljubezenskega razmerja s Heloizo izpod peresa Etienna Gilsona. Gre namreč

za francoskega filozofa 20. stoletja, ki se je najprej ukvarjal z moderno filozofijo in se potem sklonil h kulturnemu in filozofskemu bogastvu srednjega veka. Na pariški Sorboni je rehabilitiral srednjeveško filozofijo in jo ponovno ponesel v družbo »nesmrtnikov«, torej francoskih akademikov. Slovel je po svoji spekulativni moči in v tokratni razpravi, ki je odlično prevedena, pokazal, da njegova intelektualnost in sistematičnost ne obideta čustvenega in umetniškega bogastva srednjega veka.

Z obema študijama smo opremljeni za soočenje s samim Abelardovim besedilom. Pustimo ob strani že opuščeno debato, ali je pismo, ki naj bi ga pisal Abelard o »Zgodovini svojih nesreč« resnično v celoti njegovo. Spis namreč odlično izraža ves Abelardov up in obup, njegovo stremljenje po miselni prodornosti in tudi njegovo ponižnost pred samo skrivnostjo trpljenja in ljubezni. Ta del knjige je zelo dobro prevedla Mateja Švajncer (škoda, da njenega imena ni na naslovnici). V svojem prevodu je ohranila tekoč in neposreden slog, značilen za epistolarno literaturo, hkrati pa ostala zvesta francoskemu izvirniku.

Vsekakor pa so najpretresljivejši del knjige Pisma med Abelardom in Heloizo. Slovenski prevod ne skriva bogastva besedila in pokaže moč slovenščine, ki je prav tako zmožna izraziti srhljiva čustva ter izjemno pretanjene misli, ki peljejo v mističnost. To je bilo znova delo Andreja Capudra.

Knjigo je treba brati kot celoto, da bi ljubezenska tragika Abelarda in Heloize zaživela v vsej svoji lepoti. V tem kratkem zapisu ni mogoče prikazati ljubezenskih zapletov, njihovih visočin in globin. Vseeno pa naj opozorimo na Abelardovo razklanost v ljubezenskem razmerju, ki ni izvirala toliko iz njegovega začetnega kleriškega stanu, saj je to obdobje poznalo tudi skrivne poroke, ki so se prav tako odvijale pred Bogom. Veliko večjo napetost je njegova ljubezen doživljala z željo biti miselno prodoren in obogatiti takratno znanost. Dilema, s katero se znanstveniki srečujejo še danes. In na drugi strani smo zaprepadeni nad Heloizino ljubeznijo, ki se v celoti prepozna v Abelardovi ambiciji in bi bila rada tista posoda, preko katere bi Abelardova luč zasvetila svetu. Prav tako je zelo pretresljiv boj med duhom in telesom. Če je Abelard vsaj do neke mere uspel intelektualizirati svojo ljubezen, je Heloiza enostavno zvesta celostni ljubezni, torej tudi telesni in se ji ne more prostovoljno odreči. V samostanu živi in dosledno izpolnjuje redovno disciplino samo zaradi tega, da bi ostala blizu svojemu ljubemu. In pred nami je tragično vprašanje: zakaj se lepota njune ljubezni ne more uresničiti že na tem svetu? Odrešitev lahko iščeta le v večnosti.

Lahko bi rekli, da je vez med Abelardom in Heloizo izraz trubadurske ljubezni, ki je v svojem bistvu neuresničljiva, zato zavestno vodi v trpljenje. Ločitev je kakor prekletstvo, za katerega ne vemo, zakaj se je pripetilo. Človekova nepopolnost ni prepričljiva razlaga zanjo, saj je prava ljubezen vedno milostni dar. Srednji vek pa je poznal tudi mistično poroko, v kateri se ljubimca duhovno srečujeta in bogatita. V teh duhovnih srečanjih uresničujeta veselih src svoje poslanstvo. Abelard in Heloiza se bojujeta za takšno srečno duhovno ljubezen, vendar je ne zmoreta. Morda, ker trubadurska ljubezen ne more v celoti ovrednotiti ločitve in razdalje kot milostnega trenutka svobode in pogoja za doživljanje največje milosti, ljubezni kot čistega daru. Vsekakor pa ta mistična ljubezen drugače obogati in osrečuje. A to ni več mitična ljubezen, ampak Pesem vseh pesmi, ki nam jo razodeva hebrejska poezija v Svetem pismu. ▪

Dr. Edo Škulj

Saša Frelih – sedemdesetletnik

Zelo prijetno sem bil presenečen, ko me je uredništvo *Zvona* prosilo za predstavitev organista Saša Freliha ob njegovi sedemdesetletnici. »Kaj?« sem se vprašal. Ta sicer nekoliko obilen, a vendar gibčen deček in vedno dobre volje že 70 let »tepta« slovensko zemljo? Bo že držalo, če se je rodil v Planini pri Rakeku 19. julija 1947, kot izdaja osebna izkaznica. Talent za glasbo in umetnost sploh je Saša prejel od matere, učiteljice slovenščine, predvsem pa od očeta, dobro znanega opernega režiserja Emila Freliha.

Foto: Tatjana Splichal

Po osnovni šoli je Saša vstopil v malo semenišče v Vipavi in obiskoval Srednjo versko šolo (danes Škofijska gimnazija Vipava). Da ima tako široko in temeljito splošno izobrazbo, se mora zahvaliti takrat edini klasični gimnaziji, kjer so poučevali taki asi, kot so bili Anton Požar za slovenščino, France Kralj za zgodovino in Otmar Črnilogar za latinščino. Spomladi 1966 je opravil zrelostni izpit, ki mu je odprl vrata za študij na Teološki fakulteti in vpis v Bogoslovno semenišče. Po nekaj letnikih je opustil teološki študij in se ves posvetil zvočni umetnosti. Ta korak je čez nekaj let hudomušno komentiral: »Namesto v prezbiteriju sem pristal na koru.« In kako je prišel na kor?

Študijska leta

Leta 1958 so v domači Planini pri Rakeku imeli slovesnost prvega obhajila. Tedanji župnik dr. Anton Strle je vprašal enajstletnega Saša, ali bi hotel v nedeljo spremljati zbor. Že od šestega leta ga je namreč učiteljica Matilda Dolenec poučevala klavir. Že ob tem igranju se je nad orglami navdušil in nikoli mu ni bilo težko na kor k maši. (Leta 2008 je Saša v frančiškanski cerkvi z zahvalno mašo in koncertom slavil 50. obletnico, odkar je prvič sedel za orgle.) V malem semenišču v Vipavi je veljal za nekakšnega posebneža: medtem ko so drugi fantje v prostem času igrali nogomet, je on odšel v cerkev in vadil na orgle. Ko je bil v tretji gimnaziji, so Vipavci obnavljali Goršičeve orgle. Zanj je bila to težka pavza, saj se je moral zadovoljiti s harmonijem v semeniški kapeli. Ko je prekinil teološki študij, se je vpisal na oddelek za orgle Akademije za glasbo, ki ga je vodil Hubert Bergant, in sicer »dvostopenjsko« (1969–1971 in 1975–1979). Med njima so se spletli prijateljski odnosi, saj se je Saševa hudomušnost napajala pri profesorjevi naivnosti. Ko je leta 1999 Bergant nenadoma umrl, je Saša v *Cerkveni glasbenik* napisal spominski članek in ga končal z besedami: »Dragi profesor! Ko smo v nedeljo, 24. januarja 1999, polagali v grob žaro z Vašimi posmrtnimi ostanki, je Sveta Gora tonila v zimskem večeru. Dolina je žarela v lučeh, s snegom pokrite gore pa so žarele v zahajajočem soncu. Ob pogledu na te gore se mi je porodila misel: Bili smo naveza, v hudem in v dobrem. Naveza v težavni in zahtevni steni ima globok moralen pomen. Lahko je polemična: eden hoče naprej, drugi nazaj.

Toda kot naveza tovariško vztraja in vzdrži. V čast si štejem, da je naša naveza vzdržala. Vaša prizadevanja ob orglah so za nas najlepši izziv, da iz hvaležnosti za vse, kar ste nam dali, nadaljujemo delo tam, kjer ste ga po Božji volji Vi končali.«

Poglabljanje

Sledile so poletne šole: Osoje, Dunaj, Praga; v letih 1976–1978 je bil na specialističnem študiju češkega baroka v Pragi (Jiří Reinberger in Milan Šlechta), v letih 1969–1970 je bil dvakrat po tri mesece na Open Organ Music v New Yorku. Tega izkustva se dobro spominja: »Prvih nekaj dni sprehajanja v New Yorku in informacije so se zgostile. Zbrana orgelska dela Bacha, Buxtehudeja, vse je izzivalno gledalo iz glasbenih izložb. In potem ponudba „open organ“, ko si prebral časopisni oglas, odšel k ponujenim orglam, plačal malenkostni prispevek, dobil v roke note in s profesorjem organistom študiral izbrane skladbe. Takrat so se mi posvetile ameriške širjave, daljave in višave.«

Zborovodja

Ko je dr. Mirko Cuderman 10. januarja 1970 odstopil od ravnateljstva stolnega kora, je stolni župnik Anton Smerkolj naprosil Saša, naj prevzame stolni zbor, dokler ne pride Jože Trošt, ki je takrat še študiral v Rimu. Frelih je zbor vodil od januarja do septembra. Poleg te je opravljal še naslednje organistovske službe: Ljubljana – Sv. Peter (1970–1976), Ptuj – Sv. Jurij (1976–1978), Bled (1978–1994). Sicer je nastopil v Švici in Italiji ter na Hrvaškem in Češkem. Kot organist in zborovodja je izvedel naslednje skladbe: A. Dvořák, *Maša v D-duru* (orgelska in orkestralna verzija); W. A. Mozart, *Krönungsmesse*, *Trinitatismesse*, *Orgelsolomesse*; J. Haydn, *Nelsonmesse*; G. F. Händel, *Mesija*; F. X. Brixi, *Trije koncerti za orgle in orkester*.

Hišni organist v Cankarjevem domu

Leta 1982 je orglarsko podjetje Karl Schuke iz Berlina postavilo v Gallusovo dvorano štirimanualne orgle. K orglam v Cankarjevem domu je Saša prišel, ko so že stale. Pojavila se je potreba po pisanju koncertnih listov (z muzikološkega oddelka je prišel shranjen dopis asistentke, v katerem sporoča, da ne bodo pisali koncertnih besedil za orgelske programe, ker se na tovrstno literaturo ne spoznajo[?!]). Tako je Saša napisal več sto koncertnih listov, iz katerih veje globoko poznavanje orgelske literature, podane v sočni slovenščini.

Organist pri frančiškanih

»Frančiškanske orgle so fenomen mojega življenja,« pravi Saša z nemajhnim ponosom. Za igranje so ga naprosili leta 1994. Župniji in samostanu je dal pobudo za prenovo, sestavil komisijo, poskrbel za razpis in ga razposlal na 184 naslovov po svetu. [O tem sem priča, saj sem bil v komisiji.] Po razpisu je dobil 120 odgovorov, od tega več kot 70 konkretnih ponudb, osem izdelovalcev pa je prišlo v Ljubljano na svoje stroške, da bi si prostor pobliže ogledali. Končno se je komisija odločila za Škofijsko orglarsko delavnico Maribor. Orgle v frančiškanski cerkvi imajo tri manuale z 58 registri in so največje cerkvene orgle v Sloveniji, orgle v Gallusovi dvorani pa štiri manuale s 73 registri in so največje koncertne orgle. Tako Saša drži roko nad oba največja orgelska instrumenta na Slovenskem.

Še nekaj. Sedemdesetletnik velja za najboljšega poznavalca svetovne orgelske glasbe in ima največjo zbirko orgelskih not na Slovenskem. *Ad multos annos!* ▪

Mateja Rihter

Slovenska gimnazija – včeraj, danes in jutri

Slovenska gimnazija v Celovcu ni samo gimnazija, je veliko več. Dijakom ne nudi le osemletnega izobraževanja v slovenskem jeziku, ampak jim skuša dati tudi potrebno samozavest.

Kako pomembna je izobrazba, in to v maternem jeziku, so se zavedali pred šestdesetimi leti ustanovitelji Slovenske gimnazije v Celovcu. O tej izobraževalni ustanovi, ki letos praznuje obletnico, je tednik *Nedelja*, cerkveni list krške škofije, izdal posebno prilogo. Glavni urednik Hanzi Tomažič je v uvodniku razmišljal o hvaležnosti in ponosu, da imamo Slovensko gimnazijo ter o njeni preteklosti, sedanjosti in prihodnosti: »Naš pogled se ne sme samo nostalgično ustaviti ob prehojeni poti, temveč mora nujno zajeti današnjo stvarnost, še bolj pa pogled v prihodnost našega izobraževalnega sistema, ki že zdavnaj ni samo gimnazija sama.«

Kratka zgodovina Zvezne gimnazije in Zvezne realne gimnazije za Slovence

9. maja 1957 je minister za pouk dr. Heinrich Drimmel podpisal odlok o ustanovitvi »Slovenske zvezne realne gimnazije«, tako je lahko septembra 1957 Slovenska gimnazija odprla vrata s tremi razredi. Ravnatelj dr. Joško Tischler, »oče Slovenske gimnazije«, je vodil šolo do konca leta 1967. Gimnazija je bila podnajemnica v realni gimnaziji Lerchenfeldstraße v Celovcu. Izključno popoldanski pouk je potekal do maja 1975. Ravnatelj Joško Tischler je odšel v začetku leta 1968 v pokoj. Naslednik dr. Pavle Zablatnik je vodil šolo do konca leta 1977. Maja 1975 se je Slovenska gimnazija preselila v svoje poslopje, Ebentaler Straße/Žrelska cesta 14, danes Janežičev trg/Prof. Janežič-Platz 1. Ravnatelj dr. Pavle Zablatnik je odšel v začetku leta 1978 v pokoj. Naslednik dr. Reginald Vospernik je vodil šolo do konca avgusta 2000. Septembra 1999 je gimnazija odprla štirijezični nadregionalni Kugyjev razred. Od leta 2000 do 2001 je vodstvo šole prevzel prof. Jože Wakounig, od leta 2001 do leta 2003 ga je nasledil prof. Anton Malle, nato pa dr. Miha Vrbinc. 1. marca 2015 je bil ravnatelj dr. Miha Vrbinc poverjen z nalogami strokovnega nadzornika za slovenščino na koroških srednjih in višjih šolah, prof. Zalka Kuchling pa z vodenjem Slovenske gimnazije.

Kakovostna splošna višja izobrazba v slovenskem jeziku

Zalka Kuchling, prva ženska na čelu osrednje izobraževalne ustanove koroških Slovencev, ob jubileju razmišlja: »Šola je kraj splošne, jezikovne in strokovne izobrazbe, kraj skupne rasti v znanju in v medčloveških odnosih – in to v stalnem procesu spreminjanja. Tega se zavedamo kot odgovorni pedagoške ustanove, ki v evropskem duhu posreduje svojim dijakinjam in dijakom mdr. pisano jezikovno bogastvo regije, v kateri živimo. Številna šolska partnerstva s šolami v Sloveniji, Italiji in Avstriji in jezikovno-naravoslovni ter športni projekti so postali že skoraj dnevna samoumevnost. V osrčju pedagoških prizadevanj je torej kakovostna splošna višja izobrazba v slovenskem jeziku.« Zalka Kuchling je ponosna tudi na povezavo z društvi: »V teku minulih let smo bili bratsko povezani

že z vsemi slovenskimi kulturnimi društvi iz Roža, Podjune in Zilje.«

Delegacija s Slovenske gimnazije z dr. Petrom Kaiserjem in Rudolfom Altersbergerjem (foto: arhiv Slovenske gimnazije)

Sooblikovanje duhovne rasti

Da je Slovenska gimnazija vtisnila pečat kraju in deželi, meni dr. Miha Vrbinc, strokovni nadzornik za slovenščino na Koroškem deželnem šolskem svetu in dolgoletni ravnatelj Slovenske gimnazije: »Predvsem pa moremo trditi, da je kot izobraževalna ustanova, ki ji zaupajo starši svoje otroke od leta 1957, močno (so)oblikovala duhovno rast svojih dijakov in dijakinj in tako zaznamovala njihovo učno biografijo.«

Reginald Vospernik, nekdanji ravnatelj, šteje ustanovitev gimnazije v sam vrh zgodovine koroških Slovencev: »Če se vprašamo, kaj pomeni Slovenska gimnazija za obstoj narodne skupnosti na Koroškem, je odgovor enostaven: Vse in še več. Vprašajmo se, kakšna bi se nam nudila podoba koroško-slovenskega kulturnega, šolskega, gospodarskega, znanstvenega in političnega življenja, če te višje izobraževalne ustanove in posledično tudi ostalih dveh poklicno-izobraževalnih ustanov ne bi bilo, ne tedaj in tudi ne kasneje. Danes deluje v vseh porah naše biti intelektualni potencial absolventk in absolventov Slovenske gimnazije, poganja mline naše rasti, ureja tiskano, govorjeno in elektronsko posredovano slovensko besedo. In to ne samo na Koroškem, marveč tudi v Gradcu, na Dunaju, v Sloveniji, v tujini in še kje.«

Tudi mladi sami se zavedajo pomena takšne izobraževalne ustanove. Letos je na gimnaziji maturirala Helena Reichmann iz Želuč, ki je zapisala: »Slovenska gimnazija ni le poslopje, ni le šola. Slovenska gimnazija je zame prostor izobrazbe, prostor družabnosti, prostor idej in sanj, je prostor kreativnosti in večjezičnosti, je prostor spoznavanj in kritičnih pripomb, je kraj navdiha in prostor, napolnjen z mnogimi talenti. Ko bom letos končala šolanje, se bom na našo Slovensko gimnaziji vedno rada spominjala.«

Gimnazija kot vir razcveta in razvoja narodne skupnosti

Ob šestdesetletnici je potekala zahvalna sveta maša, saj se Slovenska gimnazija zaveda izredne podpore slovenskih duhovnikov in domačih kulturnih društev za njen razcvet. Izbor Mozartove Maše ob kronanju je izraz dostojne zahvale.

Tudi v središču letošnje akademije Zvezne gimnazije in Zvezne realne gimnazije za Slovence v Celovcu je bila njena šestdesetletnica obstoja, ob tem pa pogled, usmerjen tudi v prihodnost. Nastopil je prav v jubilejnem letu ustanovljen Zbor šolske skupnosti pod vodstvom Stanka Polzerja, na prireditvi so sodelovali tudi avstrijski predsednik Alexander Van der Bellen, slovenski predsednik Borut Pahor, deželni glavar Peter Kaiser in krški škof Alois Schwarz, ki je med drugim dejal: »Slovenska gimnazija je postala za slovensko narodno skupnost pomemben vir njenega razcveta in razvoja. Ta izobraževalna ustanova je dala slovenski narodni skupnosti v visoki meri jezik in samozavest. Požlahtniti materni jezik in ga obvladati tudi v standardni obliki je osnova za preživetje vsake narodne skupnosti. Ta proces tukaj na Koroškem ne bi bil mogoč brez Slovenske gimnazije.« ▪

Sergij Pahor

Draga 2017

V duhu že ustaljene tradicije so prve tri dni septembra na Opčinah pri Trstu potekali 52. študijski dnevi Draga 2017, ki so potrdili, da je dolgoletna pobuda Društva slovenskih izobražencev iz Trsta še vedno privlačna in Slovencem potrebna. To velja tako po vsebinski plati kot tudi po udeležbi, čeprav je bila spet opazna odsotnost predstavnikov oblasti in institucij, kar je škoda, ker so pod šotorom na vrtu Finžgarjevega doma odmevale zanimive misli, ideje in spoznanja, koristni za celotno narodno skupnost. Bogat program predavanj in razprav je bil že prvi dan ovrednoten s posrečenim poklonom pisatelju Borisu Pahorju ob njegovem 104. življenjskem jubileju. Prvič je bil slovenski javnosti predstavljen filmski portret francoske režiserke Fabienne Issartel, ki je podala izredno natančno podobo tržaškega pisatelja. Njen film nam posreduje najbolj avtentični lik avtorja *Nekropole* in priča o njegovem vztrajnem zavzemanju za pravice manjšin ter dolgem boju proti trem totalitarizmom preteklega stoletja.

Letošnja Draga se je vrnila na večkrat obravnavano temo narodnosti, oziroma k vprašanju identitete, tokrat izpričane v literarnih delih zamejskih pisateljev. Mlada raziskovalka dr. Maja Smotlak je zelo temeljito razčlenila razvoj pojmovanja pripadnosti, kakor ga je mogoče razbrati v romanih manjšinskih pisateljev, ki se je razvijalo ob razpletanju zgodovinskih dogodkov. Zabeležila je različne stopnje identitete, ki je bila kot ena temeljnih vrednot močno prisotna pri starejši generaciji pisateljev, medtem ko je pri mlajših ustvarjalcih postopoma upadla. Zdaj je manj opazna ali celo odsotna. Zdi se, da ni več moderno razmišljati in pisati o narodnosti, kakor da bi se pisatelj ne čutil doma nikjer. Ob poudarku, da »čutiti narodnost ne pomeni biti nacionalist«, je Smotlakova ugotovila, da je leposlovje skrita moč Slovencev v Italiji, in izrekla priporočilo, da bi šolski načrti v Sloveniji bolj upoštevali pripovedno prozo manjšinskih ustvarjalcev.

Mag. Valerija Perger je v sobotnem programu posredovala dokaj temno in pesimistično sliko stanja Slovencev v Porabju, kjer se slovenščina in občutek narodnosti zaradi številčne šibkosti manjšine in socialnoekonomskih momentov komaj ohranjata ob delni dvojezičnosti v šolah. Že 30 let so brez slovenskega duhovnika in brez verouka v materinščini. Motivacija za učenje slovenščine je majhna in kadrov primanjkuje. Odgovorni krogi tako v manjšini kot v matici nimajo pravega odnosa do vprašanja, ki zadeva preživetje porabskih Slovencev. Slovenija preprosto ne pozna Porabja. Upanje za preživetje je majhno, čeprav je madžarska država pred tridesetimi leti normalizirala odnose z manjšino in ne kaže več nobene nestrpnosti do nje. Ugodno bi učinkoval gospodarski poseg, ki bi izboljšal njeno socialno stanje.

Spomin na sedemdesetletnico uresničevanja pariške mirovne pogodbe je dopolnil sobotni program. V sodelovanju z goriškim Kinoateljejem je bila na Dragi predvajana videonovela Nadje Velušček *Moja meja*. Kakor je v predstavitvi poudaril Ivo Jevnikar, ni šlo za priključitev, ampak za povratek Primorske k matici. Vendar je nova meja septembra 1947 globoko zarezala v živo tkivo teritorija in težko prizadela prebivalstvo. V prvih časih je to bila prava železna zavesa. Ne samo, da je prvič v zgodovini prekinila zvezo med mestom Gorico in njegovim naravnim zaledjem, meja je prisilno prekinila do tedaj normalni tok vsakodnevnih stikov med ljudmi in sorodniki, ob meji pa je zavladalo moreče vzdušje zaradi streljanja za

ubežniki iz socializma, kar v spominih mnogih ostaja še danes zapisano kot tragika tistih časov.

Tretji dan Drage se je začel s sveto mašo, ki jo je ob somaševanju Edvarda Kovača daroval vikar za slovenske vernike goriške nadškofije msgr. Karlo Bolčina. Nedeljsko jutro Draga že dolgo posveča duhovnim in verskim vprašanjem. Dr. Igor Bahovec je zelo poglobljeno razmišljal o upadanju vernosti na Slovenskem in večini Evrope (izjema so Poljska, Romunija, Hrvaška). Ob krizi tradicionalne vernosti pa je obenem opaziti naraščanje duhovnosti brez religioznosti in iskanje neke nove oblike osebnega krščanstva zunaj institucij. Slovenija prav tako nazaduje v vernosti, padec števila cerkvenih porok je še celo večji, kar pomeni, da zakramentalnost nima več teže. Živimo izrazito postmoderno obdobje s poudarjeno individualizacijo v duhovnosti brez krščanstva. V tej situaciji prehodnega je opazna dilema odzivanja tako v relativizem kot tudi v fundamentalizem, edino pozitivno pa je pristno dialoško odzivanje, ki ni samo pogovor, ampak ustvarja nove odnose. Vprašanje je, ali bo zahodna civilizacija sposobna duhovne prenove, ki bo omogočila srečanje vere s kulturo za graditev novega soglasja, ali pa bo prevladal nihilizem. V sedanji duhovni in civilizacijski krizi lahko krščanstvo prispeva k trdnosti Evrope. Toda kristjani se bomo morali odločati za medsebojno sprejemanje na podlagi dobrote, za pomoč ubogim, za edinost med različnimi, za obnavljanje skupnosti in tudi za spravo med kristjani, ki trmasto vztrajamo pri zamerah preteklosti.

6. Peterlinovo nagrado je na Dragi 2017 prejel Tomaž Pavšič (foto: Marij Maver)

Nedeljski program se je nadaljeval s popoldansko odmevno podelitvijo 6. Peterlinove nagrade. Dobil jo je kulturnik, pisatelj in javni delavec Idrijčan Tomaž Pavšič kot priznanje za njegovo vsestransko ustvarjanje skupnega kulturnega prostora med matico in zamejstvom ter njegovo polstoletno prijateljevanje z Drago.

Študijske dneve je sklenil nastop ustavnega sodnika ddr. Klemena Jakliča, ki je za svoje predavanje o usklajevanju pravic človeka in državljana našel izhodišče v načelih ameriške deklaracije o neodvisnosti ter francoske revolucije. Privilegiranje lastnih državljanov, ki sloni na monopolizaciji ugodnega teritorija, dostikrat vodi do nesprejemljive neenakosti, ki se (kljub vsem deklaracijam) pozna že ob rojstvu. Dileme o pravicah človeka ali državljana so silovito izbruhnile z migrantsko krizo, ki je presenetila ves svet, še posebej pa Evropo. V svetu prava se ob reševanju človekovih pravic uveljavljajo tako liberalne interpretacije, ki težijo po združitvi človekovih in državljanskih pravic, kot tudi monistične, ki dajejo prednost interesom nacionalnih držav. Jaklič je govoril tudi o tolmačenju ustavnih določil in drugih listin, ki jamčijo človekove pravice, razločeval moralni, pragmatični in izvorni način branja ter poudaril, da mora biti uresničevanje moralnega ideala stvar tako teoretske sfere kot tudi prakse sodnikov, civilne družbe in politikov, ker morale ni mogoče predpisovati. Dolžnosti sprejemati ljudi v stiski ni mogoče izvajati avtomatično v ključu moralnih načel, ki bi hotela zagotoviti socialno varnost vsem, ker prisotnost migrantov ne sme ogrožati nacionalne demokracije.

Tako po strokovnosti predavateljev, tehtnosti razpravljavcev in udeležbi je tudi letošnja Draga dokazala, da je še vedno dragocen instrument pri ustvarjanju skupnega slovenskega kulturnega prostora. ■

Franc Letonja

Slovenska župnija sv. Vladimirja v Montrealu

V nedeljo, 16. julija 2017, je slovenska skupnost v Montrealu obhajala Slovenski dan, petdeseti po vrsti, prvega je obhajala 2. julija 1967 na župnijski ali cerkveni pristavi v kraju L'Epiphanie.

Ob pogledu na slovensko skupnost lahko rečemo, da se bliža stoti obletnici, čeprav je bila dolga leta neformalna skupnost. Kmalu po prvi svetovni vojni so bili znani posamezni možje, ki so prišli v Kanado služit, da bi si potem v domovini nekoliko opomogli. Nekateri so ostali le nekaj let, drugi pa desetletja. In ti so dočakali prihod emigrantov po drugi svetovni vojni.

Prvi priseljenci

Vojna vihra in povojne razmere so pljusknile Slovence čez »veliko lužo«, v Kanado in Združene države Amerike. Kanada je po vojni iz taborišč predvsem v Avstriji in Italiji sprejemala mlade, večinoma samske. Po prihodu v Kanado so morali na obvezno delo, v gozdove, na železniško progo in na kmetije. Za to obvezno ali pogodbeno delo so dobili plačilo, razumelo se je pa kot neke vrste odplačilo za stroške potovanja in sprejem v Kanado.

Plesna skupina, Slovenski dan na cerkvenem letovišču pri L'Epiphanie (foto: arhiv župnije)

Kakšen ducat Slovencev, vojnih emigrantov se je ustalilo v Montrealu in okolici. Nekateri so se tu poročili in si ustvarili dom in družino. Kmalu za temi so začeli prihajati tako imenovani ekonomski begunci. Nekateri so ostali v Montrealu, drugi so nadaljevali pot proti Torontu in zahodnim predelom Kanade.

Leta 1948 so imeli Slovenci duhovnika dr. Jakoba Kolariča CM, ki se je posvečal izključno Slovencem. Tako se je kmalu za tem podal sam na pastoralne obiske Slovencev v Montrealu ali pa je za to naprosil slovenske frančiškane v ZDA. Leta 1955 jih je obiskal škof Gregorij Rožman.

Leta 1952 je bilo v Montrealu ustanovljeno slovensko društvo Baraga Association. V sklopu društva je deloval pevski zbor. Tudi z gledališčem so poskusili.

Število Slovencev v Montrealu je naraščalo iz leta v leto. Ob pastoralnih obiskih duhovnikov se je vedno bolj krepila želja, da bi imeli svojega stalnega duhovnika. Ta želja se je uresničila v drugi polovici meseca maja 1957. V Montreal je prišel duhovnik Jože Časl CM.

Slovenska župnija

Montrealski nadškof msgr. Christian Lépine s pevskim zborom, na levi organist Franc Rogan, na desni župnik Franc Letonja CM (foto: arhiv župnije)

Gospod Časl je pomagal kot kaplan v krajevni župniji St. Louis-de-France v Montrealu, glavno njegovo delo pa je bila dušnopastirska skrb za Slovence v Montrealu ter organiziranje in priprava župnije, misijona za Slovence. Tako so prirejali piknike in družabna srečanja ter zbirali denarna sredstva za ustanovitev župnije. 4. aprila 1962 je bilo v uradnem listu province Quebec objavljeno, da je ustanovljena *Associtiaon Slovene Catholic, Montreal*, društvo po predpisih škofijskega akta za ustanovitev župnije.

Montrealska župnijska skupnost je med manjšimi slovenskimi župnijami v Kanadi, kjer so danes štiri: dve v Torontu, ena v Hamiltonu in naša v Montrealu. V času nastajanja župnije je bila skupnost številnejša. Zmanjšala se je zaradi selitev ljudi v druge predele Kanade, kjer so bile boljše možnosti za zaposlitev in zaslužek. To se še vedno dogaja, ker se mlajši lažje vzpenjajo na lestvici zaposlovanja v zahodnih predelih Kanade.

Od Slovakov so 22. avgusta 1963 kupili cerkev z župniščem. V bližini te cerkve je takrat živelo največ Slovencev. 1. decembra 1963 je takratni montrealski nadškof kardinal Paul-Émile Léger imenoval Jožeta Časla CM kot odgovornega za Mission Slovène – St. Vladimir, za katoliške Slovence v Montrealu in okolici. Župnijske knjige je novoustanovljena župnija začela voditi s 1. januarjem 1964.

Tako se je uradno začelo versko življenje. Ob rednih mašah ob nedeljah in med tednom je potekala tudi slovenska sobotna šola, ki pa na žalost ni pognala trajnejših korenin. Z občasnimi prekinitvami je šola delovala nad trideset let. Z uradnim začetkom župnije se je ustalila priprava otrok na prvo spoved in prvo obhajilo ter birmo.

Ob rednem dušnopastirskem delu je v župniji pred veliko nočjo in pred božičem duhovna obnova ali mini misijon. Za to delo so bili pogosto povabljeni duhovniki od drugod. S to pripravo dajemo poseben poudarek praznikom, ljudem pa priložnost za prejem zakramentov in poglobitev verskega znanja.

Slovenska skupnost se je že v času priprav na župnijo vsako leto odpravila na romanje. Romanja so se nadaljevala skozi 50 let in jih še danes nadaljujemo. Večkrat je skupnost romala v Cup de la Madelaine pri Trois Rivieres, okrog 150 km vzhodno od Montreala ob reki sv. Lovrenca. Nekajkrat so romali k Sv. Ani (St. Anne de Beaupre), največkrat pa k lurški Materi Božji v Rigaud, zahodno od Montreala. Lani smo poromali v svetišče Srca Jezusovega na vzhodnem delu mesta Montreal.

Novo poglavje župnijske skupnosti se je začelo leta 1982. 12. februarja 1982 je skupnost kupila komercialno zgradbo in kmalu začela obnovo ter preurejanje za potrebe župnije: cerkev (kapela), dvorana in stanovanje za župnika ter prostori za verouk in šolo.

Med poletjem so prodali dotedanjo cerkev, ki je bila bolj v središču mesta, in se 17. oktobra 1982 s sveto mašo poslovili od nje, 24. oktobra pa so se k sveti maši zbrali v novem središču. Novo središče je nekoliko odmaknjeno od središča mesta in je lažje dostopno za tiste, ki živijo v predmestjih. Ob novi cerkvi je tudi parkirni prostor, ki ga pri stari ni bilo.

Obnovitvena dela so se nadaljevala. Zunanjost ni podobna cerkvi, ko pa vstopite vanjo, v kapelo, takrat ste res v svetišču. Dela so napredovala in 11. septembra 1983 je takratni mariborski škof msgr. Franc Kramberger blagoslovil novo cerkev in dvorano. Z blagoslovom ni bilo vse delo končano. Opremljanje se je postopoma nadaljevalo: cerkev je dobila klopi in vitražna okna.

Pod prvo cerkvijo je bila manjša dvorana. Tu so prirejali miklavževanja in družabne prireditve, da je skupnost pridobivala potrebna sredstva za odplačilo posojila za nakup cerkve z župniščem.

Poletno letovišče L'Epiphanie

Da bi se rojaki lažje družili, posebej še ob koncu tedna med poletjem, je župnija 10. avgusta 1965 kupila zemljišče za poletno letovišče 50 km severovzhodno od mesta v kraju L'Epiphanie.

Konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja so župljani, ki so prihajali na letovišče, začeli postavljati hišice na parceli, ki so jo vzeli v najem. Tako je nastala »Slovenska vas«. Še danes med poletjem lepo število župljanov preživi konec tedna v tej vasi, kjer je v poletnem času redno ob nedeljah sveta maša. Tu je vsako leto procesija na telovo. Od leta 1967 pa v mesecu juliju skupnost obhaja Slovenski dan.

To je praznik narodnih korenin in pripadnosti slovenski ter župnijski skupnosti. Slovenski dan je priložnost za kulturno dejavnost in prijateljsko druženje. Kulturni program je redno pripravljen na določeno temo. Največkrat je to povezano s temo leta, ki jo napove Cerkev, škofija ali pa tudi OZN. Letos je bil Slovenski dan uglašen na temo *400. obletnice vincencijanske karizme*. Kot govorniki so v teh petdesetih letih nastopili tako rojaki iz Kanade kot iz Slovenije. Iz Slovenije so nastopili nekateri profesorji s Teološke fakultete in celo akademik ter pisatelj dr. Alojz Rebula.

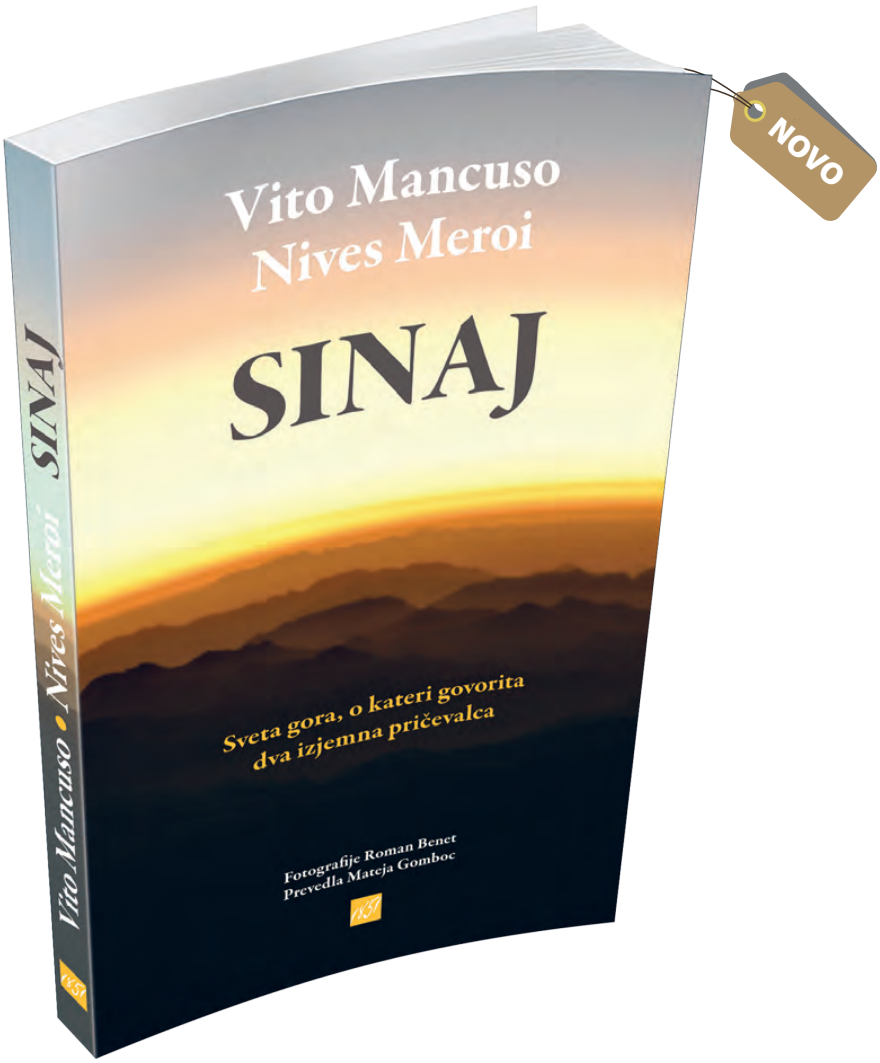
Tema Slovenskega dneva je posebej poudarjena v govoru, ki je glavna točka kulturnega programa. V njem navadno sodelujejo župnijski pevski zbor in plesne skupine. V preteklosti so kot gostje nekajkrat nastopili plesalci iz Toronta in Hamiltona in tudi iz Hrvaške skupnosti v Montrealu. Posebno doživetje je bilo, ko se nam je nekajkrat pridružila folklorna skupina iz (Jugoslavije) Slovenije, ki je nastopala na mednarodnem festivalu folklore v mestu Drumondville, vzhodno od Montreala.

V nedeljo, 12. oktobra 2014, je župnijska skupnost slovesno obhajala 50 let življenja župnije. Zahvalno sveto mašo je vodil montrealski nadškof msgr. Christian Lépine, somaševali so župnik Franc Letonja CM, šesti v vrsti župnikov, vizitator Slovenske province Misijonske družbe Pavle Novak CM in še nekateri povabljeni duhovniki. Slovesni zahvalni maši je v župnijski dvorani sledil kulturni program z govorom in pozdravi ter kosilo. Slovesnosti se je udeležil tudi veleposlanik Republike Slovenije v Kanadi dr. Marjan Cencen.

V slovenski župniji sv. Vladimirja so kot župniki do zdaj delovali naslednji lazaristi: Jože Časl, Stanko Boljka, Andrej Prebil, Ivan Jan, Janez Jeretina in zdaj Franc Letonja. ▪

Vito Mancuso in Nives Meroi

SINAJ

5,40 €
ISSN 1408-645X
9 771408 64500 1

Sveta gora, o kateri govorita
dva izjemna pričevalca

Cena: 18,50 €